

palócföld

irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat LX. évfolyam 2014/6.

Grendel Lajos
Kiss Judit Agnes
Szávai Attila

TARTALOM

“kávéházi szegleten...”

● Ádám Tamás	Üzenőfal / A vízöntő éve / Az lesz fontos / Naptej nélküli állomás / Tintahal és habroló	3
● Nagypál István	Tőzegáfonya	8
● Vasi Ferenc Zoltán	Kafka naplójából	9
● Stermeczky Zsolt Gábor	the sweetest thing / házasság után	10
● Horváth Előd Benjámin	Deepthroat	12
● Balogh Gergő	Kicsit biedermeier	13
● Tatár Sándor	Parád: fürdő	14

Próza és vidéke

● Grendel Lajos	Jaspers és Heidegger	18
● Papp Dénes	Hazatérés	23

“S mást tevé-e te?” / Madách 150

● Kiss Judit Ágnes	Éva belső monológja	26
● Szávai Attila	Vér és levendula	28

Kutatóterület / A Nagy Háború 100

● Wirágh András	A háború az írás foglatában (Balázs Béla: <i>Lélek a háborúban</i>)	44
-----------------	---	----

Kutatóterület

● Tanos Márton	Törvény – szöveg – olvasás (A <i>Tóra</i> és a <i>Biblia</i> értelmezése Mészöly Miklós <i>Saulusában</i>)	53
----------------	---	----

Találkozási pontok

● N. Tóth Anikó	Zsilett-katarzis (Beszélgetés Németh Zoltánnal)	64
-----------------	---	----

Találkozási pontok / Palócföld 60

● Szászi Zoltán	“Csempésztük az irodalmat – palócföldről a <i>Palócföldbe</i> Ardamica Ferenc a 60 éves Palócföldről	76
-----------------	---	----

Kép-tér / Madách 150

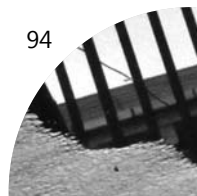
● Debreceni Boglárka	Madách-kultuszretro (A Petőfi Irodalmi Múzeum <i>Madách Retro – A Tragédia színei 1964/2014</i> című kiállításáról)	79
----------------------	--	----

Ami marad

● Pucher Bálint	Tabukiállítás (Németh Zoltán: <i>Kunstkamera</i>)	83
● Barna Péter	“Magyarországon kívül tanultam meg igazán, hogy magyar vagyok” – Nemes Nagy Ágnes útinaplója	87
● Csongrády Béla	Tiszta tükör jó helyen (Varga Mária: <i>Válság és hagyomány</i>)	90

Évforduló

● Tarnóczy László	Aki festőkészletét adta Balázs Jánosnak	94
-------------------	---	----

A lapszámot Kovács Bodor Sándor alkotásaival és azok részleteivel illusztráltuk. A borító a *Merre visz?*, (2013) a *Caen kikötője* (2014) és a *Reggeli minimál* (2014) című fényképek felhasználásával készült.

A 8. oldalon látható fotó Nagypál István versének illusztrációja, a 82. oldalon a PIM *Madách Retro* kiállításának enteriőrje szerepel (mindkét kép forrása az internet).

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú
Város Önkormányzata

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.palocfoldfolyoirat.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrassy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2014-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

ÁDÁM TAMÁS

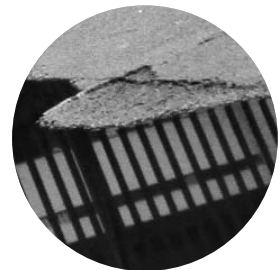
Üzenőfal

Rendezem a csontokat az
üzenőfalon. Leltározok, horpad a
térdkalács. Naprakész a hiány,
mustra csak, vetkezem.
Ritkán találkozunk, sohasem.

Az üzenőfalon csontokat
rendezek. Elvitted a szögeket,
mással is megesett. Tört
csendrendelet, parafában
jajduló kés lehetett.

Maradt tán a csontokon pár
ujjlenyomat, temethetetlen
bűnjelek. Fogsorod gipszmintázata
puha még, alig rögzíthető
tél, karcos bakelitlémez.

Rendezem a csontokat az
üzenőfalon. Néhány mezőt
felégetek. Hajlik a gombostű.
Ritkán találkozunk, sohasem.

A vízöntő éve

Már a gyermek is töpreng, gyengül
a mérsékletesség, a víznek sincs
fodra. Libikóka nélkül billegve,
egy átmeneti korban.

Emlékeink között nem találjuk
a Paradicsomot, halott repülőtér
terpeszkedik, sorvad. Meghúzzuk
a tízparancsolatot.

Élhetetlen helyeket sorsolunk
a lottózóban, és orvlövészetre
szakosodunk. Vízöntő idején
beljebb toljuk a peremkerületeket.

Már a gyermek is töpreng, gyengül
a mérsékletesség, a víznek sincs
fodra. Libikóka nélkül billegve,
egy átmeneti korban.

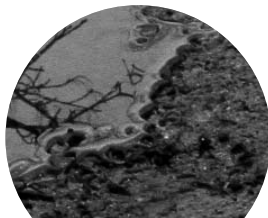
Az lesz fontos

Szükségszerűek a fejünk fölötti,
áramot hozó rácsok,
amelyek könnyörtelenül befogják a
meggondolatlanul röpködő kopasz
nyakú gatyás galambokat.
Beszorult fejükből könnyörögve néz
a szem. Mi is nézünk.

Dodzsemek sorakoznak a
rajtvonalon, hangos lövésekre
várnak. Beragad a nyár, működnek
az ösztönök, kimentek
már divatból holmi tompa
patronok, vért lökő kötszerek.

Süvítenek célirányos, éles
lőszerek, és az lesz fontos, mi
kezdetben alig volt lényeges;
hogy a halálkanyarban dőlni kell.
Kezdődhet az áramszedők
szikráinak leltározása.

Rákospalota, 2010. január 28.

Naptej nélküli állomás

Várom harminc éve halott
apámat, láthatatlan vagyok.
Hátrahőkölnek archaikus
tehervonatok. A síneken
halpikkelyek szilánkjai.
Tékozló világ.

Mindig lefele visznek a felüljáró
lépcsői. Tejfehér pokol
pihenőkkel. Rozsdás korlátokba
kapaszkodom. Ledobható vagyok.

Nincs reggel, este, és nincs nappal.
Hiába bogozod kontyfésűvel
a fehér varázsszőnyeg rojtjait.

Áttetsző angyalok vétkeznek
az árva padon, szárnyuk ég.
Pusztulnak, hagyom.

Elmozdult tükörkép szemben.
Festhetetlen jövő. Feltételes
megálló veszteseknek.

Itt nem árulnak naptejet,
túlélő készletet, érzelmeket.

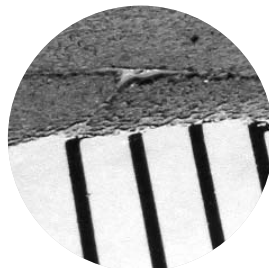
Tintahal és habroló

Vérnarancs gördül az égre,
megmarad. Kimerevített éhes száj
feledi az ízeket. Új időkben új
vacsora: tintahal és habroló.

Kék vérrel írt édesen hamis
történelem, kihasználatlan
helyzetek. Alkonyt zabáló
gladiátorok csörtéi a végeken.

Mozgáskultúrába épített
horgászverseny, jó fogás: tintahal
és habroló. Tengerben puhuló
séfek, visszaforduló anyahajók.

Torkon akadt szálkák, felszolgálók
sortüze. Holnapra hab, együtt alig
kompatibilis. A tinta a tollból
észrevétlen kiszökik.

NAGYPÁL ISTVÁN

Tőzegáfonya

Windeby fiú

Egy bokor alatt találtak rá,
akár egy meddő tőzegáfonyára.
A fiatal nőies testét mintha
bronzba mártotta volna a föld.

Szemére csúszott hajpántja takarja
el, hogy megbámulja a halál.
Haját nem pusztán a tőzegvágó
miatt vesztette el: leborotválták.

Ha fiú volt, ugyanaz várhatott rá,
mint a házasságtörő lányokra?
A tőzeg behálózza az alutáplált testét.
Tekintete földtől lefele néz.

Windeby beteggé, Tacitus meg—
szégyenítetté tette: a németek
pedig névtelenné. Inkább maradt
volna meddő tőzegáfonya.

VASI FERENC ZOLTÁN

Kafka naplójából

És lőn az élet mássá.
Új elvet rendel hozzánk.
Bűnünk az életünk lett.
Fájdalmaink egészségesek.

Az írást öccéllá kell tennünk,
hogy mindent elfeledjünk,

Mindent:
Bűnünk! Életünk!

STERMECZKY ZSOLT GÁBOR

the sweetest thing

egyszer azt mondtam neked, szeretek
zavarba hozni másokat. az olyan édes
dolog, össze lehet rajta nevetni. onnantól
mindig ezt tartottam szem előtt, ha
találkoztunk. pár héttel később már azt
magyaráztam, hogy téged választalak, nem
azt a másikat. aznap nem akartál zavarba
jönni, így én kerültem. a romkocsmában,
ahol ültünk, egy U2 válogatáslemez pörgött.
visszatérő emlék: kínos mosolyokat váltva
bólogatunk a legbugyutább dal ritmusára.
veled együtt fogom elveszíteni
a legédesebb dolgot.

házasság után

Pista Amerikában van.
azt mondtam anyunak, hogy
utánamegyek. mondhattam. Pista
nem írt vagy fél éve, anyu meg
helyettem gondol rá. mert én
megőszülök, ha várok, anyunak
meg már mindegy, csak a családot
egyben lássa. nem hitte el, hogy
elmegegyek. mert én még soha nem
szöktem el otthonról.

van ez a másik férfi. titokban
összeházasodtunk. ő tudja,
vele vagyok, ha gyakorlaton van,
tanul, alszik. és vele vagyok
szombaton, amikor kimegyek Vácra.

soha nem szöktem el otthonról.

HORVÁTH ELŐD BENJÁMIN

Depthroat

nekem az égvilágon nem fáj semmi
és nem én vagyok az akire vártál
amit te játszol azt én már ismerem
csak nem beszélek róla de ha kell
majd lenyomom a torkodon és tudom
hogyan szeretni fogod a telet is a szúrós
jeget a robbanást a testben az égben
mint egy meghurcolt vásznon a táj
vihár utáni csendben visszasimul
hozzám megindul az ősz a fű a fák
és vasárnapra megint virágzás már
megint kiöltöztél nekem újvilág
ahogy fájsz kacsintasz ahogy ellöksz
visszanézel és már megint reggel
este szerelmes disszonanciáim
feszülő húr ideg harisnya út
meg a szokásos *lejt*motívumok
fel és alá a lélek sötétebb oldalán
amikor beléd lát a kulcslyukon át
az apád aki simogatott és felpofozott
ahogy a tűz a víz előrenyomul hátrál
pusztít és épít meghasonul helyreáll
és a torokban a szív ahogy beáll
a hanghalál és visszaöklendezi
a gépfegyverek ropogását
a lemetszett eleganciát
a vérfarkasok bőrén
a rózsakarcolást

BALOGH GERGŐ

Kicsit biedermeier

Nem jut eszembe, így nem figyelmeztetek, csak nézem,
ahogy vállaid körül a hab öntörlésre készül.
Egy aranycsapos szoba minden előkelőségével
süllyed el a levendulaillatú hajnal, hajadba
akad a fény hullám- és részecsketermészete,
a tragédiák múlhatatlansága. Félek, hogy
kővé meredve emelem fel kezeink a vízből,
mikor értük nyúlok hiába, csendes örülettel
tépni el a felszín vékony hártáját. Beletömődsz
a közelmúltba, a víz utat keresve kerülget, örvénnyé
lehámlott bőrdarabokként állunk azonusként egy szennyvíztelep
klóros gőzében, elviszi nyomunk a lefolyó meredek csöndje.
Ott összekoccanó molekulák visszhangzanak, múlt héten
ejtettem be melléd a kötetet, azóta olvashatatlan.

TATÁR SÁNDOR

Parád: fürdő

⟨... by Paramount Pictures⟩

Aki retteg a szabadságtól

Nem fog rajtad: *Ne parázz! (?)*
Nincs mit tenni – *Ne', póráz!*

A visszatartó tényező

Ha 'z AIDS-től nem parázna,
az lenne biz: kikapós!

És még a libidót is!...

Hány szépasszony fara vár,
eltakarj' a *paraván*.

Már a spájzban van...!

Csontkosara miért oly szűk
 vadul verő szivednek,
hogy találgatnod *kell*, mi retteg
még a kamrában is lidérces éjeken?
*Parasztkolbász*ba töltött félelem(?)

Én aztán nem félelemből iszok!

Csak legyünk túl, ajvé, hamar a kortyon!
(Addig a víz kiver,
úgy rette...)
Csak mer' fenemód *kapar* a torkom!

Intelem & élelmiszerküldemény

Ne bóklásszál arra, hol a
földből nő a *parabola*!

*

Aggódik, mit kap a postán?
Parenyicát, *paranyoskám*!!

Hiába fegyverkez'

A szorongás olyan, mint a
haragos 'sten nyila:
nem véd meg tőle tapinta',
se tőr, sem *PARASZOLVENCIA*.

Rossz döntés

Míg más köpköd, harákol,
te nem látsz a parától.

Még rosszabb döntés

Míg más élvez, harácsol,
balga félszeg, parázol.

Halmazatilag

Van tebenned para tíz is –
rosszabb, mint a paralízis!

(Mellékvágány: zöldségek

Maj(d)részeges

Majré, légszomj – arra iszom!
S lé lesz..., de nem paradicsom-.

Spenotórius rettegő

Semmit (s senkitől) se félek,
csak a para(j)főzeléket.)

Sorsfogságban

Érzi: sorsa zagyva minta
(csak bürök, nem palacsinta)
jól el lett ez cseszerintve –
rég, erős *paradigma*.

A' parafáról

A parafa parát terem –
ez okból nem barát nekem.
Pezsgősdugó is lehetne
termése, félszét levetve;
padló vagy hangszigetelő,
ha elhinné: hite erő,
de ily álmok – *Kalap, kabát,*
s „Csá!”; nem ontja, csak a parát:
fogvacogást, izzadságot,
hideglelést; izgalmárok

kedvenc napi betevőjét,
rettegésben legelőrébb
tart, ki ezt a fát dézsmálja
– farkast sejt, jaj, nem néz hátra.
A fa elégedett lehet,
senkit el még nem engedett
üres kézzel, kalimpálni;
hozama félelem, páni.
Terem parát egész évben
(tán ezt érti egészségén)
– parájával nem fukarkod’;
„csak az elején cudar koszt...”
Nem kell kick-box, cukahara;
a szüret’lő csupa para.

A parafa parát terem,
és a rinya galád elem!

Intelem

Nagy bakot lősz, nem parányit,
hogya a para irányít.

Minden tudákosság fölösleges

Minek is taglalja vita?
A szorongás parazita!

Jaspers és Heidegger

GRENDEL LAJOS

Nem hitte, hogy megéri ezt a napot, holott húsz évig másra sem tudott gondolni, mint erre a napra, amikor végre eljön az igazság órája, és lelepleződnek az álszentek, a kimérák és az ártatlan gonoszok, melyek, úgy látszik, mégiscsak kiszívták a vérét az utolsó cseppig, mert ekkor csak legyintett: túl későn van már. A holtakat úgyse lehet föltámasztani, az egykor még oly naiv és egyenes gerincű fiatalok pedig öregek lettek és gonoszok. Az időt nem lehet becsapni. 1968 tavaszán és nyarán azt hitték, hogy övék a világ. P. (nevezzük csak P-nek, úgyseem változtat rajta senki sem és semmi sem, maradjon csak P.) friss diplomás volt, építészmérnök akart lenni, de fizika-kémián végzett, ő pedig valamivel idősebb volt, filozófiát végzett, és ott maradt a tanszéken mint tanársegéd. Nagyon jóban voltak, mondhatni barátok, bármilyen furcsán hangzik ez az egész a történetek után. „Húsz év után újra láttam, lefogyott, de a gőgjét nem vesztette el, pedig most már bukott ember volt – persze nagy nyugdíjjal, ahogy az lenni szokott a bársonyos (és nem véres) forradalmak után.” Megismert, de nem köszönt. Valahogy meg is értette: furcsa lett volna, ha köszön, mert, sajnos, nem lehetett a húsz évet megbocsátani, mert a húsz év nagy idő, és „én a pokolba kívántam őt”.

Viszont 1968-ban majdnem barátok voltak, ha létezik olyan, mint barátság. Nem tudja. Sokat gondolkodott rajta az elmúlt években. Hogy voltaképpen a barátsággal csupán az „én”-t terjeszti ki, az ugyanolyan gesztus, mint az adomány vagy másfajta jótékonykodás, minden tőle

függ és rajta múlik – magyarul: itt ugyanúgy ő az alfa és omega. Ha nem barátkozik, nem marad semmi, ha meg barátkozik, éppúgy nem marad semmi, mert a barátság kettejük dolga, és a másik éppúgy fölmondhatja, ahogy, például, ő is. Szóval összevissza járt az eszébe a barátság és a nem-barátság gondolata, valószínűleg annak köszönhetően, hogy a barátságot annak idején komolyan vette, mint a hősiességet, vagy az életet és a halált. 1968 nyarán a Magas-Tátrában voltak P.-vel és egy-két cimborával, mert másképp nem tudja nevezni őket, mint cimborának. A barátságot P.-re tartogatta, és az az idő múlásával a cimboraságot kinőtte, mint a serdülő gyerek a ruháját és a cipőjét. Július végén az oroszok majdnem bejöttek, a Kriván mellett ücsörögtek, a tábornok mintegy méter magasan égett s megvilágította P. arcát. Olyan sárgás-vöröses volt az arca, mint amikor a kínai dühbe gurul, és felelőtlen kijelentéseket tesz.

– Én a puszta öklömmel megyek az orosz tankoknak – mondta, de nem volt plágium benne, inkább valami nagy elkeseredés. Ő hitt neki. És talán P. is komolyan gondolta, abban a pillanatban egészen komolyan, mint amikor a kínai dühbe gurul, aztán repkednek a fazekak és korsók és serpenyők.

„Dehát változnak a dolgok, mert a dolgok természete a változás, és ezt még nem tudtam, hogy az örök igazság csak a mennyben létezik.” Másfél év telt el azóta. P. nem lett kövérebb, se soványabb, a haja sem lett göndörebb. Az úgynevezett négyek bandája vizsgáztatta őket állampolgári hűségből. Ez a négyek bandája nem azonos a kínaiak négyek bandájával, az csak jóval későbbi fejlemény, de a négyek bandájának nevezték az egyetemek rémségét, mivel négyen voltak, és ha az illető nem tagadta meg az egy évvel ezelőtti dubceki reformokat, búcsút mondhatott az egyetemi oktatásnak. Nos, ez a P. volt az egyike a négyek bandájának. Hogy száznyolcvan fokos fordulatot hajtott végre, az nem volt kétséges. A kihallgatásunkat megelőző este együtt voltak a La Palomában – ez egy éjszaka is nyitva tartó vendéglő a belvárosban, ott szoktak bableves mellett összeesküdni az állam friss ellenségei, akik ezelőtt három-négy évvel a csúcson voltak, és lakosztályt béreltek a Devinben és a Carltonban. A La Paloma jól jelezte a süllyedésüket – aztán már csak a negyedosztályú ivók maradtak a számukra. P., egy kicsit már ittasan, azt mondta:

– Életed nagy lehetősége van itt. Ha elszalasztod, nem lesz még egy.

Tudta, hogy mire gondol, és eleve kirázta a hideg tőle.

– Én csak megmaradok filozófiatanárnak. Arra is szükség van.

P., ha úgy tetszik, jóindulatú volt. Nemet intett a fejével, de úgy, hogy majd kiszakadt a nyaka a nembe.

– Tévedsz. Hogyha most nem bánod meg „bűneidet”, soha többé nem leszel tanár. Ilyen időket élünk. Úgy ki leszel rúgva, hogy a lábad sem éri a földet... És az oroszok... Hát ők itt maradnak örökre. – Majd még hozzátette: – Új helyzet van. Teljesen új. És ez nagyon sokáig fog tartani.

Júdás jól beszélt, mert magában ezentúl Júdásnak nevezte, mondhatni, nem a percnak beszélt, hanem a sötét örökkévalóságnak, igen, mondhatni a sötétségnek, mert valahogy éjjel is volt szeme, mint a macskáknak, és kitapintotta, egyébként nagyon tehetségesen, hogy őneki, a csaknem harminc éves fiatalembernek, hová kell állnia, ha meg akarja élni a boldog öregkort. Ráadásul ő még jól le is járatta magát. Másnap, az úgynevezett kihallgatáson, nekiment, mint majom az anyja valagának, holott tudhatta volna, hogy itt már eldőlt a játszma tegnap este. Azt mondta:

– Nekimegyek az orosz tankoknak. Még hatvannyolcban. Nem emlékszel rá? Ezt te mondtad.

P. piros lett, mint a kalocsai paprika, és hogy-hogy nem, egész vékony lett a hangja, mint egy gyereké.

– Sosem mondtam ilyet – rikácsolta. – Valakivel összetévesztesz.

– Hát persze – mondta ő. – Olyan idők voltak, amikor sok mindenki másképpen beszélt.

A három további tagnak – nem jut eszébe a nevük – megmerevedett az arca, tudták jól, hogy miről beszél. Látásból ismerte valamennyit. Szolid pófák voltak, nem ártottak volna senkinek, még a hatvannyolcra is úgy gondolkodtak, mint a legtöbb ember. Csakhogy megváltozott a helyzet, és ő, meg néhány társa, nem akarták tudomásul venni. Nem, nem akartak ők többet, csak egy kicsi önkritikát.

Szóval kirúgták az egyetemről, most már fel is út, meg le is út – minden út a pokolba vezet, ha nem vigyázunk magunkra. Szerencséje volt, az egyetemi könyvtárban helyezkedett el, mint afféle segédkönyvtáros, és az is maradt hosszú ideig. Nem dagadt a pénztárcája a bankóktól, de agglégény volt, a kevés fizetésből is megélt. Heideggert és Jasperset olvasta. Ők már újra tilosak voltak. Ezeket csak a nagymenőknek lehetett kikölcsönözni, de a nagymenők inkább Marxot és Lenint olvastak – ha egyáltalán olvastak. Szóval a Jasperset és a Heideggert belepte volna a por, ha ő nem olvassa el tizedszer is áhítattal. Mert különben semmi különös nem történt a városban. Eltelt húsz év, tovább nagyobbodott a város, új híd épült, fölépült Európa legcsúnyább és leghatalmasabb lakótelepe – szóval a város gazdagodott, de az emberek ugyanolyanok maradtak, mint száz vagy kétszáz évvel ezelőtt.

Sokat gondolkozott azon, hogy az egzisztencia a cselekvéssel azonos, de nem azonos az Abszolútummal, viszont rá van utalva. S hogy az egzisztencia fogalmilag nem ismerhető meg, csupán átélhető vagy megvilágítható. Meg hogy a nyelvében egzisztál az ember, a nyelv üzenet a létről és az emberről. És vajon Isten létezik-e? Jó kérdések, el lehet szórakozni velük halálíg. Hosszú időn át próbálta megfejteni a titkát P.-nek, mert a párttagkönyvcseré csak egy szédítő karrier kezdete volt. Hogyhogy nem leplezték le? Talán mindnyájan olyanok voltak? Persze tudta ő jól, hogy a karrier megmarad, a többi meg elszáll. Persze hogy mindnyájan olyanok voltak. Ez nem is

olyan nyakatekert igazság. Tulajdonképpen ő volt az igazán nyakatekert, mert a büszkeség nem vitte rá az önkritikára. És, tulajdonképpen, hosszan is tartott ez a húsz év. Mikor a kommunizmus összeomlott, és P.-nek mennie kellett, no nem annyira, ahogy megérdemelte volna, egyszer, a vasútállomáson találkoztak. „Én Pestre utaztam, ő a Magas-Tátrába – de most már egyedül. Arra gondoltam, hogy előbb-utóbb mindenki egyedül marad a saját emlékeivel, bármennyire is kellemetlenek azok. Ő hosszan és kissé csodálkozva rám nézett, mint aki nem tudja, hogy ma van-e vagy csak a tegnap kísértései szabadultak el. Én is ránéztem. Körülbelül két méter választott el egymástól. Most itt az alkalom... Most megpofozhatom annak a húsz évnek minden terhével...” De hát túl késő volt, és azt a húsz évet nem hozza senki sem vissza. És odébbállt.

Először a rendszerváltás után szabadnak érezte volna magát, de ez a szabadság nem volt olyan, amelyre számított. Nem is volt szabadság. Illetve volt is, de csupán egy pillanatra. Mert elszállt, mint a füst. Egy pillanat alatt elszállt. Talán mert túl későn érkezett, talán mert a lemondás erősebb fészket rakott beléje, mint azt gondolta volna. Talán mert, az igazat megvallva, semmi sem változott? Jöttek az egyetemisták már decemberben, és följajlották a filozófia tanszéken a filozófiatörténeti állást, de ezt ő visszautasította. Azt mondta:

– Ha egyszer belépek az egyetem kapuján, örökre fogva tartanak az előadások. Én pedig, most már, szabad ember leszek.

A diákok úgy néztek rá, mint egy hibbantra. Nem mondták, de a hallgatás is elárul valamit. Talán többet, mint a beszéd. Végül is az egyetemi könyvtárban kapott ismét állást, de sokkal előkelőbbet, mint hajdanán. „Szabadon kutathattam, nem volt előírva semmilyen szabály.” Életfogytiglan tartott, legalábbis azt mondták. Délután ment be, és este hét és nyolc között megvacsorázott. Utána visszament a könyvtárba, beült az első emeleti szobájába, és nem gyújtotta meg a villanyt. Várt, hogy jöjjenek. Nagy szoba volt, tele könyvekkel és mappákkal – 17. és 18. századi mappák voltak, kissé elsárgultak, de vitathatatlanul jó minőségűek. A szobájába beáramlott a fény, mivel a neon éppen az ablakába világított, és a könyvtárból is elolvashatta a nagy, latin betűs címeket. Mennyi cím? És ha az ember utánajár, ugyan minek?

Először az árnyékok jöttek, hogy ne ismerjék fel őket, bár erre nagyon csekély volt az esély, mert németek voltak. De hát jobb félni, mint megijedni. A szobájában épp annyira világos volt, hogy megkülönböztesse kettőjüket. Az egyik magas, bajszos volt, mint a svábföldi földművelő, a másik egy kicsit pszichológus, egy kicsit filozófus. „A németeknek sosem volt humorérzékük – ez is látszott rajtuk, én pedig már jó ideje elveszítettem minden humorérzékemet.” A nyelv a lét hangja, ezt megjegyezte magának. Megelőzi az embert s a történelmi változásokban önálló életet folytat.

Vajon ő is? Még megjön a humorérzésem..., gondolta vidáman. A magas bólintott, a másik pedig Istenben hitt, de nem fogadott el semmiféle vallási közösséget sem. Vagy rosszul mondja?

– Ma megint csak sakkozni fogunk? – kérdezte a magasabbiktól. Ő bólintott. – És már megint vereséget szenvedek? – sóhajtotta. Ő fölhúzta a szemöldökét. – Hát lássuk, miből élünk – mondta csöndesen. Vagy csakis ő hallotta? De éjfélre azért minden alkalommal hazaért. Azért, hogy újra megismétlődjön a nagy találkozás, melyről senki, de senki nem tudott.

Hazatérés

PAPP DÉNES

Amikor Drótos Sanyinak nem sikerült megkapaszkodnia a városban, úgy döntött, egy ideig visszaköltözik szüleihez vidékre. Egy csótányokkal bélelt albérletben lakott az egyik lakótelepen. Egyik este összecsomagolt, kiment a vasútállomásra, és váltott egy jegyet kelet felé. Az utolsó járatok egyikére szállt föl azon a hétvégén, egy teljesen üres vagonban foglalt helyet. Műbőr, farost lemez és alumínium vette körbe. Egy sor negyvenes izzó világított. Még mindig jobb, mint a neon, gondolta Sanyi.

Az első megállónál négy fiatal szállt föl, két lány és két fiú, velük együtt utazott még az a két üveg pezsgő is, amelyet a fiúk végig ott tartottak kezükben, vagy valamelyikük szájánál. A lányok viháncoltak és letelepedtek a Sanyi mögötti bokszbán, a fiúk követték őket. Trécseltek és nevetgéltek, Sanyi pedig örült és bosszankodott, irigykedve és gyűlölködve, de némán tanúskodott mások boldog pillanatai mellett, cinikusan és megvető módon nem csinált semmit, azon kívül, hogy az ablakra szögezte tekintetét. Kint alapvetően hideg téli éjszaka volt, konkrétan egy fekete négyzetet lehetett látni, de néha nem is oly távoli települések fényei bukkantak föl a semmiből, melyek első látásra rendszerint egy-egy kaotikus csillagkép benyomását keltették.

Hirtelen sötét lett az egész vagonban, Sanyi mögött felsikíttak a lányok. A síneket kísérő töltésen láthatóvá vált a többi vasúti kocsi fénye és néhány ember árnyéka. A fiatalok izgatottan kuncogva átvonultak egy még működő világítású szerelvénybe. Sanyi örült, hogy újra egyedül marad,

ráadásul tök sötétben. Történetesen pont ezek a körülmények passzoltak hangulatához. De nem tartott sokáig az idill. Három árny caflatott végig az ülésorok között. Már majdnem elvonultak, amikor az utolsó megfordult, mintha varázspálcával érintették volna meg a vállát. Sanyi nem látta a férfi szemét, de már biztosan tudta, hogy észrevették. Egy halk fütty, és már ott is volt mind a három. Egyik Sanyival szemben leült, a másik kettő, mint két szikla, elállták a bokszt kijáratát az ablakkal szemben.

Add már ide a telefonod, haver, anyámat akarom felhívni, hallotta a hangot szemből Sanyi. De okos legyél, hallod?

Sajnálom anyádat, de nincsen telefonom, mondta Sanyi.

No majd meglátjuk, mondta a szószóló, aztán felállt és egészen közel hajolt Sanyihoz, az orruk majdnem összeért, kezét a tarkójára szoritotta. Legyél okos, sziszegte, add ide azt a rohadt telefont!

Akár hiszed, akár nem, nekem nincsen telefonom, mondta Sanyi, majd ő is fölállt, a két hústorony nem moccant, az egyik a folyosókat figyelte, a nagyobbik, akinek kopasz fején éppen visszaverődött egy néptelen állomás sárgás fénye, az eseményeket figyelte.

Most ne mocoorgj, szólt a notórius telefonáló, és szakszerű mozdulatokkal motozni kezdte Sanyit, aki úgy állt ott, mint egy felhúzott rugó. Amikor a bokájához ért, nagy volt a kísértés, hogy térdét föllendítve, karjait ellentétes irányba mozgatva fejbe rúgja a nem kívánt taperolót. De nem kellett sokáig számolgatni az erőviszonyokat ahhoz, hogy mégis mozdulatlan maradjon, de ez a mozdulatlanság most megalázó volt, kínos és szégyennel teli.

Hova tetted, fiú, mormolta a kutakodó. Aztán fölegyenesedett és Sanyi táskáiban kezdett turkálni egyre hevesebben, az egyikből kirázta tartalmát, nagyrészt régi kazetták hullottak az ülésre és a padlóra, az angolszász progresszív zenétől a német újhullámon át egészen Bartókig.

Hagyd abba, emelte föl a hangját Sanyi, semmi értelme, mondtam már, hogy nincsen semmiféle telefonom!

Akkor adj pénzt, pénzed csak van, mondta emez, és mintha valami villant volna a kezében.

Annyi pénzem van, ami egy buszjegyre elég, nem fogom odaadni, mondta Sanyi.

Elég ebből, szólalt meg a kopasz, menjünk.

A telefonmániás kinézett az ablakon, aztán még egyszer Sanyi arcába tolt a képét, hogy újra elmondhassa, okos legyél, megértted? Aztán kipördült a bokszból, társával már elindultak az ajtók felé, hogyha megáll a vonat, leszálljanak. A kopasz Sanyi mellett maradt.

Nem ismerem őket igazán, mondta, csak hozzájuk csapódtam ma estére. Nem akarok balhét, felfüggesztettben vagyok. A nagyszájúnak adhatok egy pofot, ha gondolod.

Elvitték az egyik táskámat, mondta Sanyi. A szemem láttára.

Mi volt benne?

Egy cipő, és néhány törülköző.

Akkor hagyd a francba, nem éri meg.

A bűdös mindenségit, mondta Sanyi. Te meg mit adott itt a jó fiút?

Azzal összepakolta szétszórt holmiját, amelyeket jobban gyűlölt, mint valaha. Maradt egy hátizsákja, egy utazótáskája, és egy furcsa szerkezet, talán családi kempingeken használhatták régen, egy orosz csodamasina, amely rádió, magnó és tévé volt egyben.

Te is itt szállsz le, kérdezte a kopasz. Segítek vinni a csomagjaidat.

Sanyi értetlenül bámult az egykori ütlegektől hepehupás monstrum arcába. Nem kell, mondta.

De, mondta amaz. Azzal megfogta az orosz szerkentyűt. Ez meg micsoda, kérdezte. Életemben nem láttam ehhez foghatót.

Miközben leszálltak a vonatról, Sanyi még látta a táskáját messziről, a cipőre gondolt, azt szerette, Botond volt a márkanéve. Hogy mi, kérdezte, mert közben nem figyelt a kopaszra, aki idegesítően kedves és beszédes lett.

Azt kérdeztem, mikor megy a buszod tovább? Addig leülhetnénk a váróban.

Hogy mi, kérdezte újból Sanyi. Miért akarsz te leülni velem a váróban?

Hogy ne legyen balhé, érted. Ezek ketten még itt vannak az állomáson.

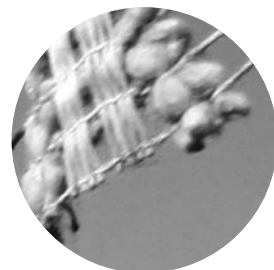
A váróban mindenki a szenes kályha köré csoportosult. Egy vénember éppen összepisálta magát részegen, senki sem figyelt rá. Néhány cigányasszony batyukkal, gyerekekkel, hazatérő melósok sörökkel.

Mennyiért adod ezt az izét, kérdezte a kopasz, miután leültek.

Nem eladó, mondta Sanyi, miközben arra gondolt, hogy mennyire fárasztó az élet. Tudom, miért vagy velem, szólt. Azért vagy itt, hogy nehogymint kedvem támadjon szólni itt valakinek a vonaton történekről.

Én csak nem akarok balhét. Te pedig majd szépen hazamész, és elfelejted ezt az egészet.

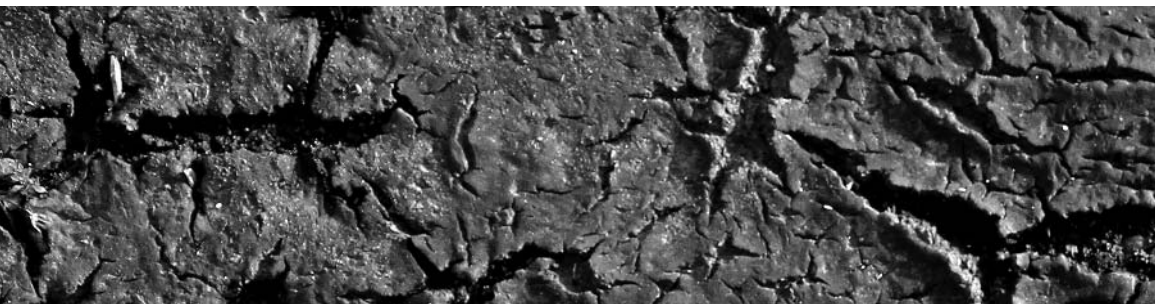
Amikor felszállt a buszra, a gyári munkások már telelehelték az ablaküveget. A kopasz ragaszkodott hozzá, hogy segítsen feladni a csomagokat. Miután elindult a járat, hosszan integetett még az egyre távolodó megálló gyér fényű lámpája alól. Sanyi arra gondolt, hogy ezt már végképp nem kellett volna.

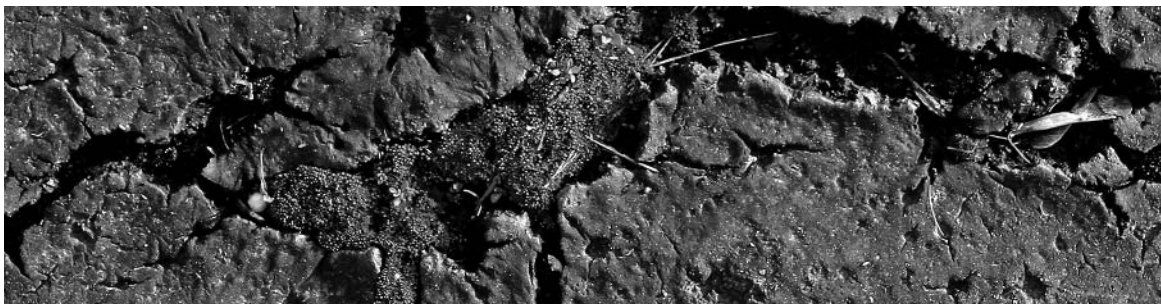
KISS JUDIT ÁGNES

Éva belső monológja

A mélység itt nem az én lábaimnál
tátong, Ádám! Ne hidd, hogy nem tudom,
most mire készülsz, vagy azt, hogy miért.
Te persze azt hiszed, hogy nem emlékszem
arra, mit tettél, s főleg mit velem.
És jobb is volna elfelejteni.
Mert voltam kurvád, hűtlen feleséged,
kényszerű bálvány, gyűlölt bestia,
de valójában kiűztél magadból,
ahogy kettőnket Édenből az Isten.
Én úgy akartam magamévá tenni
az eszméidet, mint ahogy te engem,
olyan mohó vággyal. Bár nem volt könnyű
veled lobogni, veled lelkesedni,
mert téged a kísértő csak kísért,
de én magamban hordtam Lucifert,
egyszerre lenni szellem és anyag,
és kételkedni legmélyebb hitemben.
Mindaz, miben bíztál, csak egy marék por,
nem tartott meg. Most itt állsz összetörve,
készen arra, hogy hazudhass nekem
azért, hogy gyengének ne lássalak.

Most persze azt hiszed, nem értek semmit,
vagy ostoba vagyok meghalni is.
Nem tőlem elszakadva kellett volna
végigálmognod ezt a rémes álmot!
Ha csak egyszer is rám hallgattál volna,
más képek tűntek volna benne fel.
Mert mikor bennem megdobbant az élet,
megmutatta mindenről, mennyit ér.
Tudomány? Forradalmak? Légypiszok.
Csak az számít, ami Édenben is.
A fák. A víz. A föld. Az állatok.
Az illatok egy bokron, mely virágzik,
A létezés, csak úgy, csak céltalan,
Az ölelés, mi teremteni képes.
Hiába próbálnám elmondani,
nem értenéd. Te nem érzed, milyen
csak ülni csöndben, s érezni, amint
egy lény fejlődik csontról csontra bennem.

Vér és levendula

SZÁVAI ATTILA

Mielőtt megszületett, szülei megtették mindent, hogy megpróbálják visszahozni a régi harmóniát. Édesapja, Ádám magas színvonalú képzettségének (vezető informatikus volt egy nemzetközi multicégnél), jó állásának köszönhetően kiváló körülmények között éltek. Édesanyja, Éva háztartásbeliként várta, hogy megszülessen ő, az első gyermekük, és teljes állású anyaként gondoskodik az újszülöttről, a családról. A közös spirituális fejlődés útját választották. Életüket átjárták az ezoterikus tanok, a mindennapi jóga, a reggeli és esti meditáció, az egészséges táplálkozás, a tudatosság. A tudatlanságból, mely a társadalom nagy részének sajátja – amit Ádám néha, gyengébb pillanataiban csak nehezen tudott igazán higgadtan elfogadni –, minden eszközzel próbáltak feltörni. Nem kis tehetséggel. Ádám szent meggyőződése volt, hogy minél több valódi emberi értéket kell tulajdonolni. Azt hitték, azt remélték, szabadon élnek...

*

Kertvárosi övezet, autóval rövid idő alatt elérhető a belváros, de éppen kellő a távolság a csendesebb élethez – fiatal párok ideális városrésze. Az otthonos másfélszobás lakás kis méretei ellenére mégis tágasnak tűnik, világos, a nagyszoba egybenytva a konyhával. A háttérből, a belváros felől épphogy érzékelhetően városi forgalom tompa zaja szüremlik. A fiatalos lakás falait közepes méretű, bekeretezett fotók díszítik, korábbi nyaralások, kirándulások helyszínei: Athén, Egyiptom, Róma, Prága, Párizs. Egyikük lelkes fotós lehet. A képeken hol boldogan mosolyognak, hol pedig a tájat

fürkészik komoly tekintettel.

A fiatal pár frissen vásárolt lapraszerelt bútorral ügyködik a nappali közepén, Éva az összeszerelési útmutatót tanulmányozza. Ádám a bútor kicsomagolásával bajlódik, valamit mormog közben, nem érteni pontosan. Macska figyelő kettőjüket olyan fejtartással, mint aki éppen nagyobb összefüggésekben gondolkodik. A macska a férfi ötlete volt, mert mióta úgy alakult a világ, hogy saját kis lakásuk lehet, szüksége volt egy állatra, amely a függetlenség, az öntörvényűség leképezése az állatvilágban. Éva, mióta gyermeket vár, másként néz a macskára, Ádám egyelőre nem tud arról: hamarosan apa lesz.

A háttérben kereskedelmi rádió szól. Nem lehetne eltekerni a rádiót, kérde a férfi, hányok a kereskedelmi rádióktól, tudod te is. Hogyne tudnám, válaszolja a nő, miközben feláll, és a készülékhez indul, az anyám állította erre az állomásra, mikor pucolta az ablakokat. Sokkal világosabb lett a lakás, folytatja Éva, ha már egy betondzsungelben kell élnünk, legalább a természetes fény és a növények emlékeztessenek a természetre. Arra – sóhajt, álmodozik –, mikor az ember még saját testének mintegy meghosszabbításaként élte meg a természetet, a világot. Egységben azzal, drágám, hajol le kacéran a férfihoz, hosszú haja annak tarkóját csiklandozza. Most ez a kis lakás az otthonunk, feleli Ádám, nem az erdők és mezők, itt vagyunk ketten, szabadon, lesz majd családunk, dolgozhatunk. Szépen berendezhetjük az életünk, sokat utazhatunk, a világ csak arra vár, hogy felfedezzük. És felfedezzük benne önmagunkat. Teljességben élhetünk, ábrándozik Ádám is.

A férfi felsóhajt. Az anyagi biztonságunknak köszönhetően szabadok vagyunk végre, mondja. Olyan álmokat valósíthatunk meg, amelyeket csak akarunk, ami nekünk a legjobb. Itt az új, közös életünk, csak a mi döntéseink számítanak. A lakás a mi életünk leképezése is, ha odafigyelünk, mit hová helyezünk a szobákban, melyik szobát mire használjuk, teljesebb lehet az életünk. Ez nagyon szépen hangzik, Ádám, de... lép el két lépést Éva, majd kezeit összefonja maga előtt, van benne valami sértődöttség. Ádám, beszélünk kellene a maszek munkáidról. Ne kezd már megint, drágám, a maszek munkáimnak köszönhetően élünk ilyen színvonalon. Tudom, Ádám, de engem eléggé aggaszt, hogy a szakértelmedet számítógépes, mondjuk ki, bűncselekményekben és ipari kémkedésben éled ki, mondja szigorú hidegséggel Éva. Ez is ugyanolyan bűn, mint amiket az utcán követnek el. Annyi a különbség, hogy te ezt egy számítógép előtt, drága ingben, szép cipőben teszed. Éva, ne kezd már megint, emeli meg hangját Ádám. Veszekedünk, veszekedünk, dugja be fejét a résnyire felejtett bejárati ajtón L úr, a házmester, ki nem maszekol manapság, ugye, kell is a kis mellékes, nemde, kedves Ádám úr? Fogja be a száját, és csukja be az ajtót, mordul Ádám, majd az ajtóhoz lép, hogy becsukja. Nem hallottam semmit,

gyermekem, húzódik sunyin vissza a házmester, pláne nem ipari kémkedést, azt aztán pláne nem. Van valami ördögi L úrbán.

*

Így telnek a hetek, hónapok, Ádám és Éva csendesen él, a házmester gyanakszik, mint minden házmester, ha jó módú fiatal lakói vannak. Éva gömbölyödik, Ádám egyre fessebb (konditerembe jár újabban), L úr egyre púposabb. Két hónap múlva, mikor Évák éppen Chopint hallgatnának jógázás utáni lazításként, valami, pontosabban valaki megzavarja őket.

*

A szomszédból hangos ütvefűrógép bőgése hallatszik. A házmester újabban folyton valami felújítást végez. Durva, de érdekes ember. Van valami különös humora. Épít, aztán újra bont. Sokszor, újra, és megint. Gyakran Ádámot kéri meg, adjon tanácsot, azt általában meg is fogadja, de néhány nap múlva rendre lebontja, visszabontja az ötletet. Nemrég napokig gondolkodott azon, mivel dobhatná fel a kibontott beépített szekrény helyét, kérdésére Ádám tetszetős kis polcot tervezett könyveknek, tárgyaknak, növényeknek. A polcot közösen elkészítették, majd a képviselő egy vasárnap délelőtt darabjaira szedte és elajándékozta a földszinti családnak, kiknek évek óta gondot okozott a fatüzelésű nagyszobai kályhába való téli fűtőanyag beszerzése. A visszabontások után órákig eltölti a mély elégedettség, ilyenkor szonetteket ír kedvenc házi hollójához. A nagyméretű kopott, barokkos kalickában gubbasztó állat közönnyel tűri ezt a figyelmességet, ahogy a felújításokat és a bontásokat is.

Az éktelen zúgás hirtelen abbamarad, jól hallani, ahogy határozottan leteszik a padlóra a gépet. Ajtónyikorgás, lépcsőházi gyaloglás hangja, majd dörömbölés a bejárati ajtón. Ádám és Éva az ajtót nézik, a háttérben Chopin szól lágyan (Op.28 No. 15.: Desz-dúr „Esőcsepp” prelűd), levendulaillatú füstölő érződik lágyan. Nyílik az ajtó, kopogás, csengetés nem előzi meg a belépést. Munkaruhás, tömzsi alak lép be, maga elé tartott partvisnyéllel: L úr az. Éva mosolyogva, tréfásan felemeli mindkét kezét, mint akire fegyvert fognak. Jó helyen jár L úr, mondja, közben befelé invitálja, erre a lakásra is ráfér a takarítás. Az öreg kézmozdulattal elvágja a lelkes Éva további mondatait, jelezve, hogy semmi vicces nincs a helyzetben. Nem lehet tudni, mikor tréfál, mikor véresen komoly az öreg. L úr, szólítja meg kacsintva Ádám a köpcös öreget, úgy tartja azt a fanyelet, mint aki azzal született, szinte tehetség van abban, ahogy tartja, remélem lapátot is hozott.

Tehetség, morogja az öreg, mit tudnak maguk a tehetségről. Mit gondolnak, miért laknak éppen itt, éppen ebben a lakásban, hhja, tehetség,

zúgolódik az öreg. Igenis, tehetség, száll harcba Ádám, másfélszobás tehermentes lakás, jól fizető állás, szép tervek az életre, jól élünk, tiszta célokkal, sokat sportolunk, banki befektetéseink is csak a nyugalomra adnak okot. Éva közelebb lép Ádámhoz, büszke a férjára. L úr szeme megakad Éván, és arra gondol: egy nőt az tesz igazán széppé, ha büszke lehet a párjára. L úrnak van valami hobbija, kérdi Éva, próbál nyitni a házmester felé, biztos van valami, mosolyog kedvesen, amiben igazán tehetséges.

L úr a partvisnyélre támaszkodik, majd Ádámra néz, kissé lekezelően. Maga szerint, fiam, mert tulajdona van, attól jobb ember, kérdezi. Mondok magának valamit. Az öreg testsúlyát a bal lábáról a jobbra helyezi át, úgy folytatja. A tulajdonhoz való merev kötődés a félelem jele. Ádám, maga valójában retteg abban a szép világban, amiben él.

Ne ugrasson már, na ne röhögtessen, fordul ki a beszélgetésből Ádám, a nappaliba indul. A szoba közepén megáll, karjait széttárva mutat körbe. Egy álom megvalósulását láthatja, tisztelt L úr. Nézzen csak körbe. Nézzen körbe, és gondoljon arra, hogy a városban mennyi lehet az olyan fiatal pár, akinek saját, tehermentes lakása, autója van. Nekünk ez volt a célunk, és lám, megvalósítottuk, szabadon, a saját szabad akaratunkból. Szabad akarat, nevet fel L úr. Mit tud maga, fiam, a szabad akaratról. Az öreg a fejét vakarja, majd rövid gondolkodás után mélyen Ádám szemébe néz, úgy folytatja: szabad maga valójában Ádám? Azt mondom, nézzen körül maga is, nézzen körül, és lássa meg a valóságot. Szabadság-e az, kérdem, hogy az életét át- és átjárja az ezernyi társadalmi norma, a milliányi törvény és morális elvárás? Hogy írott és íratlan szabályok írják elő, mit, hogyan cselekedjen, mi a követendő, mi a helyes. Nem beszélve arról, hogy ha nem tartja be a játékszabályokat, büntetésre számíthat. Nem valamiféle kényszer-e, ami a normák érvényesülését biztosítja? Valójában nem rabszolgaként él-e, Ádám? Többek közt éppen a tulajdonlás rabszolgájaként? Ez itt a viszonylagosság világa, a polaritás birodalma, a hideg és melegé, a fent és lent, a fekete és fehér, a jó és rossz birodalma. Ádám, és ne feledje, honnan jött, honnan jöttek Évával.

Nagyot sóhajt a házmester. Tehetség, teszi fel a kérdést az öreg a laminált padlóra nézve, inkább csak magának, halkán. Aztán, mintha csak a padló mintáiból olvasná ki, folytatja: Igen, van a tehetség, mint lehetőség. Ha ezt valaki, nem félreértelmezve, felismeri önmagában, jön a melós rész, fiam, karbantartani azt, áldozatokkal ápolni, kifejezni vele valami köznapiságon felülit. Rájönni, hogy az áldozatok, tehát a köznapi létezésből kiragadott idők valójában eszközök és lehetőségek, kapuk... L úr újra Ádám szemébe néz. Igen, és van az ősi igény, jó embernek lenni ezen eszközökkel, vagy ezek által, mondja határozottan. De a legnehezebb: mindeközben embernek maradni... egy beszabályozott embernek. Milyen élet az ilyen, Éva, mondja meg, kérem. A nőhöz lép, letérdel előtte, óvatosan a nő méhének irányába

indítja remegő kezét, de mielőtt még hozzáérne, visszarántja, mintha megégette volna. Nem bűn-e ilyen világra szülni gyermeket, suttogja. Rabszolgát szülni, mondja végül.

Néhány másodpercig némán nézik egymást, majd L úr feláll, leporolja térdét, ő töri meg a csendet. Kérhetek önöktől egy műanyag vödört a takarításhoz?

*

Több mint harminc év telt el. Ádám, hogy fenntartsa anyagi jólétüket, számítástechnikai tudását kamatoztatva újra és újra a bűn útjára lép. Ipari kémkedés, adatlopás, hackerkedés miatt több ízben kerül hosszabb-rövidebb időre börtönbe. Fiát, Tamást szinte alig látja. Éva egyedül neveli fel a gyermeket, drága iskolákba járattja, végül orvos lesz a fiúból. Profi szakember, de mégis csak egy ember, aki keresi önmagát.

*

Tamás a nappaliban áll és emlékezik. Közben az ablakon át az utcát seprő nőt nézi, ahogy az monoton ritmusban, rituálészerűen tisztítja az utcarészt. A 30 éves orvos szereti nézni az éjjeli várost. Nemrég költözött a szerény és gusztusosan, jó ízléssel berendezett lakásba, hamar megszokta azt. A falakon képek szüleiről, Éváról és Ádámról, valamint néhány távoli város fotója: Athén, Egyiptom, Róma, Prága, Párizs. A lakásban az előző lakók szokásainak, és maguknak az embereknek a múltbeli illatát lassan felváltotta, kitöltötte a saját életének, szokásainak illata. És a szinte családi hagyományként használt levendulaillatú füstölő.

Ádám és Éva büszkék sikeres fiukra, noha kicsit szégyellik, hogy nem tudtak mintaként megfelelő családmódot mutatni a fiatal férfinak. Így Tamás azt se láthatta, hogyan működik belülről egy normális emberi kapcsolat. Ebből fakad, hogy ő sem tudott kialakítani hosszabb távon komoly kapcsolatokat. Volt több gyors lefolyású fellángolása különböző lányok iránt, de rendszerint minden kapcsolata a hétköznapi rutinszerűségébe, azok szürke áradásába fulladt. A vitahelyzetekkel nem tudott mit kezdeni, a konfliktusokat nem tudta feloldani, egyáltalán: nem tudott mit kezdeni egy sértődött nővel. A sors ráadásul volt olyan kegyes hozzá, hogy legtöbbször igen sértődékeny nőkkel ajándékozta meg. Kapcsolatai rendszerint néhány hétig égtek a kellő hőfokon, aztán a hétköznapi hatalmi viták szintjére süllyedtek. Főzőműsort nézzenek vagy természetfilmet. Két- vagy háromrétegű vécépapírt használjanak. Puding vagy palacsinta. Chopin vagy Beethoven (általában Chopin, mert ebben Tamás nem nagyon engedett). A közös élet hosszútávon egyik esetben sem ment Tamásnak. Gyengébb

pillanataiban kicsit a szüleire is fogta ezt. Amolyan kényelmetlen, hozott anyagnak gondolta, amit fel kellene dolgozni. De sajnálta rá az időt és a pénzt is, hogy szakemberhez járjon, aki helyre tenné benne a gyerekkor ilyen láthatatlan (de jól érezhető) problémáit. Nem beszélve arról, hogy a büszkeség miatt sem fordult segítségért, nehogy már a fiatal orvos szorulna éppen segísre. Kapcsolatai elején rendszerint azzal ütötte el a témát, hogy nem volt könnyű gyerekkora, ezzel részéről kész is, tovább terelte a beszélgetést. A további kíváncsiszkodás, amellet, hogy őt magát idegesítette, a fiatal nők szemében érdekessé, titokzatossá tette, akik ilyenkor általában valami érzelmes sztorit sejtettek a háttérben egy szegény, megbántott és magára hagyott kisfiúról, akit elhagytak a szülei. A valóság persze egészen más.

Édesapja, Ádám börtönbe került, több részletben ezidáig mintegy tizenkét évet töltött már rácsok közt. Tamás gyerekkori életében természetes velejáró volt, hogy apja börtönben ül. Mikor Évával havonta kétszer elmentek beszélőre, nem a megtört embert látta apjában, hanem az embert, akin beteljesedett a sorsa. Olyannyira, hogy miután többször szabadult, az apja gyakorlatilag (tudat alatt) mindent elkövetett, hogy újra a rácsok közé kerülhessen pár hónapra. A kétheti beszélgetéseken ilyenkor úgy mondta fiának, hogy látod, megint itt vagyok, mint aki nem egészen tehet róla, és végül is biztonságban érzi magát a rácsok között. Érthető módon Tamás a kezdődő kapcsolataiban sose emlegette apját, aki többet van börtönben, mint otthon. Pedig alapján véve apás természetű gyerek, tudat alatt mintaként tekintett mindenre, amit az apja adott, mutatott, viselkedésével tanított neki. Sőt, voltak korszakok gyerekkorában, mikor kicsit büszke is volt arra, hogy apja börtönviselt. Ez a tény a tizenéves srácot egyféle bűverővel ruházta fel kortársai körében, főleg konfliktushelyzetekben. De a lányoknak nem lehetett ezzel imponálni. Kifejezetten kevés lány tudta csak a titkot. Egyikük volt Zsófi, de mivel a lány pontos elemzése Tamás apjáról, annak lelki sérüléseiről csak felbosszantotta a fiút, ez is csak ürügy volt, hogy elhagyhassa a fiatal bölcsészlányt.

Tamás mélyen, legbelül mindig is úgy gondolt apjára, Ádámra, mint mágikus, misztikus személyre, aki noha elkövet olykor apró hibákat, feltöri egy bank vagy egy konkurens cég számítógépes rendszerét, lopott bankkártyákról emel le pénzeket, de alapján véve félisteni magasságokban lebeg. Apa, akire fel lehet nézni. Tamás valahol egészen mélyen magában azt képzelte apjáról, hogy olyan ember, aki magasan a társadalmi szabályok és egyezségek felett lebeg, és olyan félisteni tettei vannak például, mint ő maga, azaz Tamás létrehozása. De a fiatal orvos azt sem zárja ki, hogy apja titokban olyan dolgokon tör a félisteni fejét, amik meghatározóak az emberiség fejlődésével kapcsolatban, új politikai nézetten, esetleg új valláson. És ezért végül is nem lehet haragudni rá, ha békét, nyugalmat akar,

és olykor félrevonul pár hónapra, vagy pár évre egy csendesebb helyre.

Tamás most az éjjeli várost nézi és emlékezik. A kezdetektől, az első egyetemi évtől szerette szakmáját, szerette, ahogy kiderült számára, miként működik az emberi szervezet. Egy betegségben szakmai kihívást érzett, amit le kell győzni, és nem feltétlenül azt, hogy a betegség egy emberhez tartozik, akit meg kell gyógyítani. Ez néhány év alatt megszállottá tette. Igazi profivá a szakmában. Nemsokára egyre több irigye akadt. És persze egyre több pártolója, segítője, és egyre inkább előtűntek a jövőből azok a lépcsőfokok, melyek a karrierben történő felfelé haladást jelentették. Ez persze imponált a fiatal nőknek is. Főleg, hogy Tamás sportos külsejű harmincas volt.

Valahányszor új szerelembe esett, Tamás elvarázsolódott, valósággal megbabonázta a mámor. Rabjává vált a szerelem eufóriájának. Ilyenkor azt érezte, nemcsak az éppen aktuális nővel él szerelemben, harmóniában, örömben, de az egész univerzummal. Ezeket így, mint univerzum, harmónia, szüleitől hallotta gyakran, főleg Évától. Ezekben a hetekben, a szerelem heteiben Tamást mintha beoltották volna valami különleges doppingszerrel, munkájában túlszárnyalt mindenkit, hatványozódott segítőkészsége, kedélye, szellemessége, jósága. Ha kiment a folyópartra, szinte saját testeként érezte a lassan hömpölygő tömeget, szerette a folyót, nemcsak szépérzékével, hanem szerelemmel érezte. De nem csak a víztömeget. Egészen pontosan érezte a vidék, a város domborzatát, a táj tömegét, a gravitációt, ami évezredek óta ugyanabban a mederben hat a folyóra. Szerelmmel érezte a város monoton zaját. Szerelmes volt az idő fátyla mögött rejlő időtlenségbe. Szerelmes volt abba, hogy szerelmes.

De persze ez az állapot nem tartott örökké. Amint elmúlt ez az eufória, amint a hétköznapok szintjére silányult az aktuális kapcsolata, mihamarabb szabadulni akart a szerencsétlen áldozattól. Úgy érezte, van valami óriási űr, egy gigantikus hiány az életében, amit csak a szerelem tölthet be, annak is a legélénkebb, legintenzívebb, legforróbb változata. Éppen ezért elhatározta: mindent tudni akar a szerelemről. Tudni akarta, hogyan zajlik le a szervezetben, mi váltja ki, egészen pontosan, az utolsó részletig meg akarta ismerni a szerelmet, mint tudós a választ a világ egy nagy rejtélyére. Ám ehhez egyedül kellett maradnia a kérdéseivel. Mert van az az elmélete, hogy az igazi kérdéseket akkor halljuk meg, ha csendben maradunk. És ebbe nem fér bele, ha valaki állandóan körülötte van, vagy ha nem, akkor bármikor feljöhet hozzá, telefonálhat, ráírhat a neten. Nem tudta, nem akarta tovább húzni a dolgot. Elhatározta, kideríti, mi babonázza meg az embereket, mikor szerelmesek. Kézzelfoghatóvá akarta tenni, és annak minden pozitív tapasztalatát az emberiség szolgálatába állítani. Az elhatározást napról napra nevelte fel magában, napról napra megszállottja lett a kérdésnek, az űrnek, ami a kérdés mögött tátongott. Mi is a szerelem? Mint egy örvény, aminek nem tudott, de végeredményben nem is akart ellenállni.

Zsófiival nem a megszokott módon szakított. Egy reggel felment hozzá a lány, hogy megnézze, hogy van Tamás. Az ilyen megnézések sok esetben heves szeretkezésekben végződtek. Ám az utolsó ilyen alkalommal, mikor a szokásos tréfás morzejeleket ütögette a lány a bejárati ajtón, valahogy más volt minden.

Tamás nem engedte be az addig jókedvű Zsófit. Résnyire nyitotta csak az ajtót, mint aki fél valamitől, a láncos belső riglit sem akasztotta ki. A vékony lánc úgy hintázott előre-hátra az egymásra meredő alakok közt, mint aki nem tudja eldönteni, kinek szurkoljon, Tamásnak, vagy Zsófinak. A fiatal lány először idéetlen tréfának vélte a résnyire tárt ajtót. Mosolya csak akkor konyult le, mikor észrevette, hogy Tamás nem viccel. Jól ismerte ahhoz a fiatal orvost, hogy vegye a félreérthetetlen jeleit a mosolytalan, rideg tartózkodásnak, a hideg közönynek, amivel ajtót nyitott neki Tamás. Zsófi kicsit megijedt ettől a kifejezéstelen arctól, nem látta még ilyennek valamikori szerelmét.

Nem akarom, hogy ide gyere. Soha többet, mondta hangsúlytalanul Tamás. Nem akarom, hogy hívj, és ne is írj. Egyelőre nem akarom, hogy a jövőben közünk legyen egymáshoz. Ha kell, majd jelentkezem.

Nem értelek, eddig semmi bajod nem volt, értetlenkedett Zsófi. Semmi bajom, lobbant fel Tamás. Az a bajom, tudod, hogy már nem szeretjük egymást úgy, mint az elején. Mikor ezer fokon égtünk. Az a bajom, hogy nem tudom, hova tűnik a szerelem. Akárkivel jövök össze, mindig ugyanaz a vége. Hogy elmúlik. Egyik percben még lobog, aztán vége. És megint, megint és megint, hogy csak könyörgök és kínlódom az üres estében. Könyörgök Istennek, Ördögnek, hogy fedjék fel a titkot, amit évezredek óta keres az emberiség.

De itt vagyok neked, szólt békítőleg a lány, itt vagyok, mint ember, mint barát. A barátságunk sokkal mélyebb, mint akárkivel, közeledett Zsófi. Barátság?! Nem... a szerelem sokkal nagyobb érzelmi élmény. Ezt kellene valahogy megfejteni. Aztán élni benne, mindörökké, mondta megigézve a fiatal orvos. Tomi, jól vagy? Mi van veled?

Tamás nekidőlt fél vállal az ajtófélfának, mielőtt nyugodt hangon folytatta. Mint aki elhatározott valamit, amiből sose fog engedni.

Nem akarok barátokat, Zsófi. Valahogy azt érzem, hogy a legemberibb, legigazabb kapcsolat két ember között, az csak a szerelem lehet. Csak túl illékony ez az élmény. Egyelőre. Jó hideg ez a lépcsőház, próbálkozott a lány, de Tamás nem vett róla tudomást, átlátott ezen a megjegyzésen.

Én is ilyesmit érzek mostanában, folytatta a férfi, hogy kihűlök az időből. Miközben mi más lehet az igazi emberi cél, igazi emberi sors és végzet: megélni a színtiszta szerelmet, minden teljességével. És, tudod, azt érzem, minél távolabb vagyok a szerelem élményétől, annál távolabb vagyok saját magamtól. Kell valami helye legyen az emberi testben, ahol elkezdődik a

folyamat. Ahonnan indul. Gondolom, a szívben, szólt közbe Zsófi, miközben kézdörzsölve toporgott az ajtóban. Igen, ez a legvalószínűbb, persze, de azon belül hol? Meg kellene keresni azt a helyet, ahol elkezdődik az emberi lét ünnepe. És ha tudnánk, hol játszódik le konkrétan, a szív melyik területén, talán valahogy mesterséges módon stimulálni lehetne a szív adott részét, ami újra kiválthatná, mi több, folyamatos élménnyé tehetné a szerelem érzését. Tamás egyre inkább belelendült a témába. Gondolj bele, egy életen át szerelmesnek lenni egy másik emberbe, magadba, aztán a világba, az egész mindenségbe. Nem lenne több harag és háború. Megszűnnének a pszichikai harcok. És miután a Földet is szerelemmel laknánk, nem vétenénk többet az ökoszisztéma ellen sem. Mindig is idealista voltál, felelte Zsófi, miközben összefonta karjait maga előtt. Hát, ezért se voltunk sokáig együtt, mondta lemondással hangjában Tamás. Nem ezért nem voltunk, de nem lenne jobb, ha bent folytatnánk? Nem szeretném. Tudod, elkezdtem dolgozni ezen a szerelemügyön, kicsit szét van a lakás. Mit kezdél dolgozni, erőszakoskodott a lány.

Az eddigi arasznyi rést Tamás védekezően összehúzta néhány centisre, úgy mondta, hogy ha kell, majd jelentkezik, azzal becsukta az ajtót, a lépcsőn lefelé gyalogló karcsú alak után kettőt kattant a zár. Zsófi másnap visszajött pár holmijáért, persze hamar veszekedés lett a vége, mikor a szerelemtéma újra feljött...

És ha tudod, ha majd megtudod, hogy mi a szerelem, meg hogy honnan indul? He? Akkor mi lesz, lökte mellkason a férfit dühödten Zsófi. Akkor végre beteljesedik a végzetem, a sorskönyvem, ha így tetszik. Végre kiteljesedik minden álmom, válaszolta egyet hátralépve Tamás. Hogy börtönbe kerülj. Ez az álmod, fejezte be ingerülten a lány, majd elhallgattak. Néhány pillanat csend után szólalt meg ismét Zsófi. A sorskönyved. Tamás, a te sorskönyved szerintem nem csak ebből áll, hogy szolgálod a környezeted, vagy ha úgy tetszik, az emberiséget. Sokat gondolkodtam a szüleiden, Tamás. És van valami. Mi van a szüleimmal, milyen börtön, kérdezte értetlenkedve, kíváncsian a férfi.

Hát hogy, tudod, mindannyian egy gyerekkorban készült sorskönyvet élünk. Mi magunk írtuk, ha így tetszik, az első néhány évünkben. És ebben az egyik alapvető összetevő a szülői programozás. Hogy mit tartunk szépnek, mit jónak, mitől, hogyan és mennyire kell féljünk, mire hogyan reagálunk, mit hogyan érzünk el, hogyan manipulálhatjuk a másik embert saját érdekeink szerint. Mindezt szüleinktől tanuljuk.

Na, most kíváncsivá tettél, fonta össze mellkasa előtt karjait Tamás. Sose bírtam, mikor okosabb, tisztább, egyszerűbb módon láttad a dolgokat, pláne, hogy ezeket ki is fejtetted. Sose tetszett ez, és haragudtam is rád ezért, mondta Tamás. Szerintem, szólt a lány, ez is a szülői programozásod része. Hogy ha valaki bizonyos dolgokban több nálad, akkor rá haragszol.

Miközben valójában nem rá haragszol, hanem az adott személyhez, vagy helyzethez kapcsolódó érzéseidre. Szerinted. Miért vagy ebben annyira biztos, kérdezte fölényeskedve a férfi.

Ismerek. Jobban, mint te saját magad, így Zsófi. Egyik részről, édesanyádtól azt kaptad, hogy szolgálj az embereket, ezért lettél orvos, és ezért töröd a fejed gyerekkorod óta olyan találmányokon, újításokon, amik előbbre vihetik az embereket, a fejlődésüket. A másik, amit hordasz magadban, apai részről viszont az, hogy az se baj, ha vétesz bizonyos szabályok ellen, ha ezek éppen útjukban állnak nagyra törő vágyaidnak. Ez a te apai programod, bizonygatta a lány.

Zsófi, tudod te is, számos példa van a történelemben, hogy át kellett lépni bizonyos határokat, korlátokat, ha úgy tetszik, hogy közelebb kerüljünk mérföldköveknek számító tudományos, orvosi, vagy éppen vallási igazságokhoz. De hagyjuk ezt. Nem is értem, miért beszélünk erről. Menj el, kérlek. Csak segíteni akartam, így Zsófi.

Tudom, felelte Tamás, miközben elindult a bejárati ajtó felé, hogy kikísérje a lányt. Te mindenkin segíteni akarsz, mintha veled minden rendben lenne, lépték át a küszöböt. Igen, ez meg az én, ha úgy tetszik: sorskönyvem, vágott vissza gúnyolódva Zsófi. Felhívsz majd, kérdezte a lépcsőházban visszafordulva a lány. Ha kell, mindenképpen, bólintott Tamás.

Még hallani lehetett, ahogy a lány könnyed léptekkel megindul a földszint felé, a lassan halkuló léptek zaja egy ideig még ott visszahangzott Tamás fejében, aztán úgy döntött (mint mindig, mikor nehezen viselte a jelen pillanatot), feltesz egy Chopin-lemezt és füstölőt gyújt.

Ez az aktus, a finom, zongorán előadott etűdök és a levendulaillatú füstölő mintegy terápiás gyakorlattá alakult az évek során. Szüleitől tanulta ezt: Évától és Adámtól. Mint minden, életében meghatározó hatással bíró művészeti élmény, Chopin zenéje is véletlenszerűen lépett életébe. Már persze ha vannak véletlenek. Nem akarta ezt soha végiggondolni, mert mindjárt Zsófi jutott eszébe, aki sokszor és sokat beszélt neki a véletlenek szabályszerűségeiről, a véletlenek mögötti üzenetekről, a módszerekről, miként lehet ezeket értelmezni, egyáltalán észrevenni és integrálni saját életünkbe. Tamás földhözragadtabb volt ennél. Valami filmben hallotta először a lengyel zeneszerző valamely könnyen megjegyezhető, fülbemászó dallamát. A letisztultság, az egyszerűség, a könnyedség és a zenei zsenialitás hamar elvarázsolta. Évek óta, ha behunyt szemmel Chopint hallgatott, az emberi vére gondolt, ami mást is szállít, nem csak azokat a biológiaiailag fontos és kevésbé fontos anyagokat, amiket a szakkönyvek írnak. Hanem magát az emberi szenvedélyt is, az örömet, a szeretetet, az indulatot, az irigységet, a bánatot. A félelmet. Mikor Chopint hallgatta, Tamás mindezeket az érzelmeket egyszerre tapasztalta, egyszerre élte át. Ezekben a pillanatokban érezte leginkább, legteljesebben, hogy ember.

Tamásnak most eszébe jut, miközben az ablaknál áll és az éjjeli utcát fürkészi, hogy a komolyzenéhez fűződő szenvedélyét nem sokan értették a környezetében, nem sokan értékelték. Akik igen, azok általában egészen közeli, bizalmi kapcsolatban álltak Tamással. Közülük is két személy volt igazán lelki partner a komolyzenében: Balázs, a gyerekkori barát, aki időközben nyomozóként kezdett dolgozni, és Gábor, aki egyetemi osztálytársa volt Tamásnak, csak később valamiért a boncnoki munkában talált kihívást. Tamáshoz hasonlóan Gábor is egyedül élt, két alkalmi barátnő között. Vele egyszerűbb volt szervezkedni, csak egy telefonhívás, és aznap, vagy másnap este rendszerint már egy bárpult mellett ültek, hogy megbeszéljék a közelmúltban történeteket, munka, barátnők, zene.

Így történt ez azon a szerdán is. Tamás napközben felhívta Gábort, hogy lenne-e kedve este meginni valamit a Szürke Angyalban. Gábor este kilencet javasolt, mivel másnap szabadságon volt. Ez kapóra jött, mivel Tamásnak is szabad volt a péntekje, belefért egy hosszabb éjszakázás. A hasonló esti programok azt jelentették általában, hogy 11-ig megbeszéltek a komolyabb dolgokat, aztán teletömték a zenegépet a saját kedvenc dalaikkal, és a bárban található egyetemista lányok kedvenc dalaival, hogy hajnal egyig táncoljanak és igyanak velük. Az egyetemista lányoknak imponált, hogy két doktorral bulizhatnak, főleg, hogy a két fiatal orvos fizetett mindent, ételt, italt, zenegépet, a pizza-futárt, a taxit. Az ilyen esték után hajnalban Tamás csak ritkán aludt egyedül, csak akkor, ha egyedül akart aludni. Mindig akadt egy kissé spicces lány, akit hazavitt. Ám azon az estén nem érdekelték a lányok. Gábornak fel is tűnt, hogy Tamás egyik pohár vörösbort issza a másik után.

Mi ez a tempó, mester, kérdezte tréfásan Gábor. Megint Zsófi? Zavartnak tűnsz, hajolt közelebb hunyorogva. Tamás körbenézett. Nem, nyugi, szólt újra. De van valami. Beszélünk kellene, húzta közelebb a széket Tamás, majd mélyen a boncnok szemébe nézett.

Szóval, mikor feldolgoztok egy holttestet, van valami leltár utána? Van valami nyoma annak, hogy melyik szerveket szedted ki, melyikeket nem? És mi történik, ha valami kikerül? Mi lesz a sorsa, kérdezte Tamás. Muszáj dolgoznunk ma este, kérdezte, miközben letette poharát a fiatal boncnok. Ez most más, ezt most komoly. Mi szükséges ahhoz, hogy kihozz valami szervet, és ne maradjon nyoma, hogy kevesebb az elhunyt, mondjuk egy szívvel, kérdezte komoly tekintettel Tamás. Hát, öcsém, rendesen be vagy zizzenve, milyen hülyeségen töröd a fejed, értetlenkedett Gábor. Tamás nem kerülgette tovább a témát, nagy levegőt vett. Kellene egy szív, nyögte ki végül, egy emberi szív. Hülye, hárított a boncnok. De tényleg, komolyan kellene egy szív, erősködött Tamás, majd belekortyolt a pohár félszáras vörösborba. Mit kezdenél te egy emberi szívvel? Egy, nevezzük így, kísérlethez kellene. Egy tudományos kísérlethez, így Tamás. De nem

mondhatok többet erről. Ha nem segítesz, elfogadom, keresek mást. Ha mégis, akkor nagyon bizalmasan kell kezelned ezt a beszélgetést. Senkinek nem mondhatod róla semmit. Igazából csak rád számítok, nem bíznék meg másban, de a te döntésed. Tudod, szenvedett Gábor, hogy nem hagynám cserben azt, akit gyerekkorom óta ismerek. Haver, tök kínos, de most mit csináljak? Jó, oké, kurva élet, oké, belemegyek. Szerzek neked egy emberi szívet. Hívlak, ha van valami. Szevasz, hagyta ott végül az asztalnál a gondolataiba merült Tamást, aki, miután megitta a bort, kabátot húzott, majd hazasétált.

Gábor másnap reggel hívta telefonon. Itt van, mondta izgatottan, itt van nálam a dolog. A közeli bevásárlóközpont parkolójában beszéltek meg a találkozót. Mikor halt meg, kérdezte a kocsiában Gábort. Tegnap este, felelte a boncnok. Tamás átvette a csomagot, majd hazaindult. A kisszobában rendezett be egy sarkot, asztalt, speciális sebészszerszámokkal, ahol a vizsgálatot végezheti. Feltett egy Chopin-lemezt, kellemes, nem túlzott hangerőre állította a lejátszót, majd megnyomta a lejátszás gombot.

Óvatosan kicsomagolta a szívet, majd hozzálátott. Nézzük hát, gondolta, hol lehet a szerelem helye. Az átlagos férfiszív 31 dekás volt, hosszúsága 148 mm, haránt átmérője 112 mm, körfogata a pitvar-kamrai határon 257 mm. Gondosan feljegyezte az adatokat. Tudta, hogy a szív felépítését tekintve tulajdonképpen egy izmos falú, összetett üregrendszerű tömlő, mely három részből, rétegből áll. Szikét vett elő. Elsőként, óvatos mozdulatokkal a savós hárttyát, az epicardiumot vágta át. Ez alatt zsírszövetet talált. Tovább metszett az éles pengével. A zsír alatt a középső réteget, a szívizomzatot pillantotta meg. Lassú kézmozdulattal széthajtotta az eddig látottakat, hogy hozzáférjen a mélyebb rétegekhez. A szív legbelső üregeit fedő réteghez, a szívbelhártyához jutott a következő vágásokkal. Kettévágta a szívet. Nem talált semmit. Igazából nem is nagyon tudta, hogy pontosan mit is keressen, hogyan tudná felismerni azt a helyet a szívben, ahol a szerelem lakik. Miután befejezte az első próbálkozást, a szétdarabolt húst lehúzta a vécén. Leült a fotelbe, töprengett, hogyan kellene tovább haladni. Napok óta nem fürdött, érezte saját sós-savanyú szagát. Azt gondolta, frissen meghalt ember szíve kell a továbblépéshez, hátha amit keres, az ott van még egy ideig a halál beállta után, és csak aztán tűnik el. Nehéz döntést hozott. Ekkor csengettek, Tamás felállt, leállította a CD-lejátszót, kiment a szobából, becsukta maga mögött az ajtót. Levette kötétyét, megtörölte kezét, fújta magára némi parfümöt, így nyitott ajtót. A felső szomszéd állt az ajtó előtt, egy huszonéves egyetemista lány. Egy tankönyvet szeretett volna kölcsönkérni. Tamás mosolygott, mikor meglátta a lányt. A lány kissé bátortalanul visszamosolygott, majd némi zavarral hangjában kérdezte, hogy ha esetleg Tamásnak meglenne az Anatómia-élettan tankönyv, akkor kölcsönkérné pár napra. Éppen megvan az említett kötet, mondta a férfi,

majd lakásába invitálta a lányt, helyyel, teával kínálta, majd kettőre zárta a bejárati ajtót.

Jól látható módon különült el a két pitvar és a két kamra. Tamás tudta, hogy a pitvarok felelnek a szívbe bejövő vénákból érkező vér fogadásáért, majd annak továbbításáért a kamrák felé. A kettévágott szívet belemártotta néhányszor egy odakészített tál vízbe, hogy jobban láthassa a szerv belső szerkezetét. A vízben lassan hígultak fel a vércseppek, majd rózsaszín felhőkként lebegtek tovább. Apránként megnézett minden részt, minden zegzugot a felbontott szívben, de nem talált semmit. Kezdett dühös lenni. A lány testét kiemelte a kádból, egy zsákba tette, majd elvitte a közeli folyó árterébe és elásta. Közben jutott eszébe, hogy teázás közben arról beszélt a lány: nincs éppen senkije, egészen pontosan úgy fogalmazott, hogy üres a szíve. Ezért nem talált hát semmit. Hazafelé betért egy bárba, hogy megigyon valamit. Néhány asztallal arrébb egy fiatal pár beszélgetett, néha összehajoltak és csókolóztak. Tamás rendelt még egy italt magának és a fiatal párnak is. Mikor a pincér kivitte a szerelmesek új poharait, és megmutatta, kinek köszönhetik az ingyen kört, a fiú magukhoz hívta Tamást, hogy üljön oda hozzájuk, beszélgessenek. A lány kedvesen mosolygott és biztatólag bólogatott. Hamar oda sodródtak a társalgásban, hogy Tamás orvos. Ez lenyűgözte őket, sose láttak még kocsmában orvost. Miután megitták az újabb kört, a csapos a zárórát jelezvén látványosan pakolni kezdett, lekapcsolta a zenét, néhány széket ülőfelületre fordítva felrakott a szomszéd asztalra. Tamás és a fiatal pár szedelőzködött, elköszöntek a csapostól. Kifelé menet a férfi felajánlotta, hogy ha van kedvük még beszélgetni, egy darabon elkísérheti őket.

Először a lány szívét vette kezébe. A pitvarok és a kamrák erős izomzatát a szív rostos váza választja el. A két pitvart a köztük lévő sövény, ami megtalálható a kamrák közt is. Alaposan szemügyre vette ezeket a részeket, de semmi. Tovább haladt. Az említett sövény a kamrák között erősebb, masszívabb, míg a pitvarok között finomabb szerkezetű, ezeket is alaposan megvizsgálta. A fiú szervével folytatta. Különös alaposággal vizsgálta a vitorlás szívbillentyűket, amik azért vannak, hogy megakadályozzák a vér visszafelé áramlását. Semmi eredmény. Üresség.

Erre az ürességre gondol most Tamás. Az ablak előtt áll, kezében teával, az éjjeli utcát nézi. Odakint eleredt az eső. Vár valamire. De már nem kell sokáig várnia. Az utcáról szirénázás hallatszik, fékcsikorgások. A környező házfalakon és ablakokon kéken villódzó fények járnak őrült táncot.

A lépcsőházból egyre hangosodó robajlást hallani, ahogy a tucatnyi rendőr felrobog az emeleteken. Az egyenruhások a Tamás lakása előtti utolsó lépcsőfordulóban megállnak, lihegve készenlétbe helyezkednek, közben halkán, de tisztán hallani a nappaliban lévő hifitoronyból szóló könnyed, törékeny zongoradallamokat. Néhány pillanat múlva betörik az

ajtót. Az öreg nyílászáró lustán bedől a lakásba, az egész nappalit beborító porfelhőt verve fel. Tamást a por pislogásra és hunyorításra kényszeríti, de nem mozdul az ablak elől, merev, mint egy szobor. Tenyerével lefedi a csésze száját, megóvva a nemes italt a portól. Merevségében nem ijedség van, sokkal inkább valami rideg elszántság. Egy egyenruhás alak jelenik meg az ajtóban két kézzel maga elé tartott kézifegyverrel, pontos körvonalait nem látni.

Fel a kezekkel, ordítja a fegyveres nyomozó. Nincs a kezében semmi, feleli higgadtan Tamás, majd félig az ablak felé fordulva szájához emeli a teáscsészét, csak egy csésze tea, mondja halkán. Nem gondolja, hogy egy békésen teázó ember veszélyes lehet. Elég legyen már ebből az örültségből, Tamás! Hárman meghaltak, mennyit akar még? Mennyi ártatlan ember halálát, üvölti a rendőr. Tamás úgy iszik teájába, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy éjjel valakire rátöri egy csapat rendőr a bejárati ajtót. Nyugodt mozdulatokkal kever néhányat a gőzölgő italon, majd higgadt hangon szól. Ők a tudomány oltárán lettek áldozatok. Minden tudományos kísérletnek vannak veszteségei. Nyomozó úr, én nem gondolom ekkora tragédiának. Nézzük távolabbról, kérem. Felmerült egy fontos kérdés az univerzumban, és én megpróbáltam rá megadni a választ. A kérdés történetesen az volt, mi is a szerelem? Továbbá, hogy hol alakul ki pontosan az emberi szervezetben. Egyelőre olybá tűnik, rossz helyen kerestem a választ a kérdésre. De ez önmagában már egy részválasz, nem gondolja? Tudja mit mondott Edison, a szénszálas villanykörte feltalálója, mikor megkérdezték tőle, hogy mit szól a több száz kudarccal végződő kísérletéhez? Azt felelte, hogy ez több száz módja annak, hogyan nem lehet villanykörtét készíteni. Elég legyen, ordít az egyenruhás. Maga nem kíváncsi rá, nyomozó úr? Nem szeretné tudni, mi miért zajlik le bennünk, mikor szerelmesek vagyunk? Mitől a lebegés, az eufória? Miért van, hogy az egész világgal egységben érezzük magunkat ilyenkor? Hogy még ellenségeinket is szeretjük, mikor szerelmesek vagyunk?! A rendőr türelme fogyni látszik. Én a szerelmet nem tudni szeretem, hanem tapasztalni, de elég legyen már, hasra, a hétszentségit! Tamás elindul felé, van valami fenyegető a közeledésében, egyáltalán, van valami fenyegető a higgadtságában. Ahogy mereven a nyomozó szemébe néz.

Szóval van önnek egy szerelmes felesége. Ez jó, nagyon jó, suttojja kéjesen Tamás. Minden a kapcsolatokon múlik, nyomozó úr, folytatja, a szerelem is. Kapcsolat valami feljebbvalóval. A másik fél és a saját magasabb rendű énünkkel való kapcsolat – karjait tenyérrel felfelé széttárja, mintegy áldó mozdulattal, fejét felemeli a mennyezet felé –, ami végeredményben az egész világegyetemmel való kapcsolat. Kapcsolatba lépni lényegi énünk minőségével. Mondok magának valamit. Végeredményben minden egy. Maga is, én is egy vagyunk. Isten egy napon úgy határozott, megtapasztalja

önmagát, mert nem elég tudni valamit, tudni, mi a szerelem, hanem meg is kell élni azt. Azt gondolja, kegyetlen gyilkos vagyok. Lehet, hogy így van. Én meg úgy gondolom, hogy tapasztalati szinten, ha tudni akarjuk, mi a szerelem, tudnunk kell azt is, mi a nem szerelem. Hogy mi az, ami kevesebb annál, vagy hogy mi az ellenkezője. A rendőr türelme rohamosan fogy. Hagyja abba ezt a zagyaságot! Nem mondom még egyszer!!! Kiválasztottak vagyunk, nyomozó úr. Maga is, én is. Ahogy a szerelemben is. Adott személyek, adott feltételek mellett élhetik csak meg az igaz, mindent elsöprő szerelmet. Én választottam magát, ahogy maga engem. Nem most, nem az utóbbi napokban, hetekben, hónapokban vagy években. Nem. Hanem már születésünk előtt. Akkor döntöttük el, hol, mikor, milyen családba születünk, milyen körülmények között. Hagyja már ezt az ostobaságot! Magának az elmeegógyintézetben a helye, lép hátra egy fél lépést a rendőr. Tamás arca mosolyba fordul. Mint aki tudja, hogy megmozgat valamit ezekkel a szavakkal a másik fél lelkében, fél lépést közelít. Életünk legfőbb szereplőit, nyomozó úr, minden hozzájuk kapcsolható eseményt, fordulatot, jó és rossz történést előre eldöntöttünk. Még a Földre történő leszületésünk előtt. Mert éppen ezt kell most megtapasztalnunk. Nekem ezt a pozíciót, magának pedig azt. Kér egy teát? A nyomozó még hangosabban üvölt. Három másodpercet kap, hogy hasra feküdjön, ha nem, lelövöm! Elmondjam, szól az orvos, mit éreztem a gyilkosságok előtti pillanatokban? Elmondom, maga értelmes ember. Úgy éreztem, mint egy ragadozó, mielőtt támad: ráhangolódtam az áldozatra. A gyilkosság tettét megelőző pillanatban a gyilkos mélységesen beleszeret az áldozatába. Ezt éreztem én is, fejezi be Tamás. Utoljára figyelmeztetem! Háromig számolok, kiáltja izzadt homlokával a rendőr. Miért nem lő le korábban, mielőtt háromig ér, mondja Tamás, közben lassan térdre ereszkedik. Tudja, nyomozó úr, a jó bűntény olyan, hogy a nyomozó és a gyilkos folyamatosan egymás mellett járnak, párhuzamosan, de sose találkoznak. Mindig megvan a feszültség és távolság, ami eltartja kettőjüket, de mégis összeköti a két félt. Mint a vonatsíneket a talpfák. Minél tovább fenntartható ez a feszültség, annál igazibb a nyomozás.

Kezeket fel! Egy felesleges mozdulat és lövök! Hasra, ha mondom, a kurva életbe! Tamás feje mögött lassan összekulcsolja kezeit, így folytatja. A szerelem is hasonló, mint egy nyomozati szakasz: egymásra vannak utalva a felek, nyomozó és gyilkos, ez egy nagyon szoros, csaknem intim kapcsolat. A kettőből külön önmagában egyik emberi minőség sem érvényesülhet, nem lehet az, ami. Egy nyomozónak kell egy gyilkos, aki után nyomozhat. Ahogy az igazi gyilkost sem csak maga a gyilkosság hozza izgalomba, hanem hogy nyomozhatnak utána. Látom, kedveli Chopint, szuggerál Tamás. Nem mondtam ilyet, szól remegő hangon a rendőr. Persze hogy nem, szavakkal nem. De, amióta belépett az ajtón, azóta érdeklő a hifiből szóló zongoradallam. A testével közli az érzéseit. A rendőr zavarba jön.

Kapcsolja ki azt az átkozott hifit végre! Kapcsolja ki maga, közelebb van hozzá, mint én, mondja higgadtan Tamás. A nyomozó egy pillanatra a hifire néz, kirántja a falból a vezetéket, a zene abbamarad. Visszafordulva látja, hogy Tamás egy kést markol, egy körülbelül 8-9 cm pengehosszúságú kést, amit valószínűleg az ingujjában rejthetett el, onnan húzta elő, mikor feje mögött összekulcsolta kezeit. Ám megnyugvással veszi tudomásul, hogy Tamás saját maga ellen akarja fordítani a vágóeszközt, nem pedig ellene.

Állj! Mit csinál?! A nyomozó a térdelő alak felé ugrik, de már késő. Tamás egy határozott mozdulattal mellkason szúrja magát, szívtájékon. Látható, hogy nagy erő kell neki ahhoz, hogy a vágóeszköz átszakítsa a mellkas csontos területét, a penge csak lassan, látható ellenállással hatol a mélyebb területekre. Látva a kést, ahogy kiáll a testéből, Tamás még lassan felemeli a fejét, a rendőrré néz, elmosolyodik, aztán tehetetlenül oldalra dől. A nyomozó riasztja a mentőket, miközben a lakást elözlönlik a golyóálló mellényt viselő kommandósok.

A másnapi bulvársajtó címlapon hozza a történeteket, „Leszúrta magát a sorozatgyilkos!” és hasonló címekkel. Címlapon ugyan, de jóval kisebb felületen, mint az egyik éppen aktuális celeb cipővásárlási szokásait feldolgozó cikk ajánlója. A reggeli tévés beszélgetős műsorok szerkesztői e-maileket írnak kollégáiknak, szervezzenek meg egy találkozót a nyomozóval, másnap, vagy harmadnap reggel fél 8 és háromnegyed 9 között jó lesz egy témának a többi közé.

A lakást a nyomozás idejére lezárták. Napokkal később is érezni még a levendula-füstölő illatát. A helyszínelő szakemberek meg is jegyzik, hogy nem normális ez: napokig érezni a levendulaillatot. Mintha a falak ontanák. Míg egyikük hosszan nézi a nappali falának központi helyére akasztott két bekeretezett fotót (rajta Tamás szülei: Éva és Ádám), a másik visszadugja a hifitorony kihúzott kábelét a konnektorba, a félbe maradt Chopin-dallam onnan folytatódik, ahol korábban abbamaradt. Miközben tovább dolgoznak a helyszínelők, megbeszélik, hogy egyikük feleségének éppen ez az egyik kedvenc darabja a lengyel komponistától. Ezt hallgatták anno, mikor még szerelmesek voltak. Szerelmesek..?! – viccel a másik helyszínelő, majd összeröhögnek. Valamelyest lehalkítják a hifit, ami közben a következő felvételt kezdi játszani (Nocturne Op 9 No. 2.), majd a lakás különböző, távolabbi helyein folytatják munkájukat.

WIRÁGH ANDRÁS

A háború az írás foglalatában

Balázs Béla: *Lélek a háborúban*¹

„Da ist keine Zeit, seinen Werther tränenden
Auges zu lesen.”

(Ernst Jünger: *Der Kampf als inneres Erlebnis*)

„Azon az éjjel
Lángolt Homonna és Verseg,
Azon az éjjel
Olvastam és írtam egy Kosztolányi-verset.”

(Gyóni Géza: *Azon az éjjel* – Karinthy-paródia)

Balázs Béla önkéntesként jelentkezett hadiszolgálatra 1914-ben. A frontról küldött rövid levele (*Kedves Ignotus!*) egyik első szövege volt a Nyugat Tábori posta című rovatának, amelyben *Menj és szenvedj te is* és *Csendes, esti dialógus a hercegnővel* című írásai is megjelentek. Ez utóbbiak voltak az 1916-os *Lélek a háborúban* első szövegei.²

Bár önéletrajzi jellege vitathatatlan (alcíme a következő: *Balázs Béla honvédtizedes naplója*), a könyv inkább háborús, háborúval kapcsolatos szövegek gyűjteménye – nem egykönnyen sorolható be a hagyományos műfaji keretek közé. Míg paratextusai (alcím, kiadói előszó, dedikáció, mottók) annak illúzióját teremtik meg, hogy a szövegek autobiográfiai stratégiák mentén olvashatók vagy olvasandók, az egységességet minduntalan megtörő szövegegységek tapasztalata egy olyan, a referenciaadásnak ellenszegülő élménybeszámoló élményét hívja elő, amely egyszerre ki is mutat a *személyesen megélt* majd megrögzített háborús kalandok

elsődleges kontextusából. A *Tépett noteszlapok* apró naplóbejegyzésekből, a kötet címadó ciklusa pedig kilenc rövid szövegből áll össze, míg a hercegnővel folytatott újabb beszélgetést (*Megint a hercegnőnél*) Az *Eprafak madár* című hosszabb elbeszélés követi.

Az olvasatok során egy furcsa kettősség kerül felszínre: a „hadtudósító” jelleghez igazodó jelentéstulajdonító-magyarító attitűd folyamatos átfedésbe kerül azon élmények megrögzítésének kényszerével, amelyekhez vagy nem rendelhető, vagy nem az ismert módozatok segítségével rendelhető jelentés. „Nincs más esemény, mint ami a lélekben történik. (...) a lélekben történik az élet és nekem az enyém az egyetlen biztos dokumentum.” – írja egy helyen Balázs Béla. (92.) Az így immateriális jegyekkel rendelkező dokumentum transzkripciójának feladata ugyanis nem egyeztethető össze a puszta „látnivalók” utólagos megszövegezésével, a „belső” élményekről szóló beszámolóhoz viszont nincsen kéznél lévő nyelv. Ezzel párhuzamosan pedig a hagyományos közlési formák is átlényegülnek. Mindez annak a háborúnak a traumatikus tapasztalatához köthető, amely után már végérvényesen egy modern („technikai”) episztémé keretei közé helyeződtek át a világmegértést elősegítő lejegyzések módozatai.

1.

A *Menj és szenvedj te is* a hadikórházban lábadozó elbeszélő háborús traumáinak mozzanatait összegzi: a kizökkent idő érzése („nem vastagodik az idő fala”), a csillapíthatatlan fegyverropogás zaja, ezzel a hang „matériává sűrűsödése” és „fallá feszülése” vizuális síkon „absztrakt” tájképek vízióival egészen ki. A fejezetet záró képben a betegápoló apácák sorfala vonallá alakul, majd egy „végtelen fehér síkságba torkol”, amelyben fekete foltok vannak. Az emlékezet anyagiasító mechanizmusát, ezzel az emlékképek parttalan folyamatát csak a nyelvi ismétlés szakíthatja meg időlegesen: az elbeszélőnek folyamatosan tudatosítania kell magában, hogy „Budapesten vagyok”.

A *Tépett noteszlapokban* olvasható rövid feljegyzések az élmény lejegyezhetetlenségének érzését keltik. Az elsőként tapasztalható benyomások újszerűségét a taktilitás domináns *jelenléte* okozza, amely az akusztikus-vizuális ingerekkel szemben sajátos hangulati jellemzőkkel bír, igaz, utóbbiakkal kapcsolatban is tartogat új élményeket a háború. A különbség jól látható a háborúról való első értesülés, illetve a (már) borzongató háborúérzet közötti tudósításból. Az elbeszélő az újságból értesül a háborúról, majd rögtön „mázsás képeket gördít maga elé”, viszont a képzelőerő működésének nincs jelenlét-aspektusa: „nem megy be a bőrömön”. A háború „megértése” helyett annak *megérezése* csakis

közvetlen benyomáson alapulhat, amelyet sem a képzelet működése, sem a hírek olvasása nem teljesíthet be. A következő stádiumban a felbolydult városban tesz sétát, amely a nyelv figuratív transzformációjára készíti: a „lüktető” tempo allegro, valamint az emberek „zajló áramlása” a referenciális sík kiközlésével a megszólalás közegében újszerű és értelmezhetetlen élményjelleggel villant fel. A város „nyugtalan, forró, ismeretlen” hangot ad, de a hang „érintését” követő felismerő értelmezéssel az elbeszélő a végső stádium küszöbére ér. *A háború első íze* című „noteszlapban” olvashatunk a háború érintéséről, amelyet tulajdonképpen egy régi ismerőssel való újratalálkozás, illetve a vele váltott csók *testesít meg*. Ugyanakkor ez a korábbi „untauglich Balázs Béla” és az egyes szám első személyű beszélő újraegyesülésének momentuma is: „ha asszonyt csókolok, őt érzem, ha férfit csókolom, magamat”. Tehát a visszaható névmás grammatikai kódja (a cselekvő alany és a jelölő denotátum egyezése) itt a saját test megérintésének aktusában összpontosul.

A noteszlapok „impresszionista”, pontszerű prózapoétikája, amely a pillanatnyi benyomásokrak és hangulatoknak nyit teret a hosszabb, összerendezett narratívákkal szemben, ezt követően az észlelés elemi jegyeinek felszámolódásáról, transzformációjáról tudósít. Az idő felszámolódása és „sorrend nélküli” órákból álló napokká oszlása, illetve az Én beolvadása mellett az észlelés összekavarodását az állandó mediális áttételekben lehet megfigyelni, amelyek hangulati aspektussal bírnak. A hang „láthatóvá lesz” és „bőrön érezhetővé” válik, a távolság is elsősorban akusztikai úton befogadható anyaggá alakul. Az akusztikai ingerek mellett a szinkronitás tulajdonságával is bírnak, a dolgok nem takarják el egymást. Azaz a háromdimenziós tér egy olyan felületté alakul, ahol az optika törvényszerűségei csökevényesen működnek, és amely akusztikai kódokkal értelmezhető: a hadsereg énekőcéánként, a géppuskaropogás kacajként különíthető ki az „akusztikai káoszából”. A hasonló érzéki tapasztalatok közül is kiemelhető a telefonban hallott háttérzaj, amely minden (optikai) víziónál realisabb közvetítő. A narrátor „eleven és teljes hallucinációról” beszél, amelynek hiánya (a süketség) a vaksággal járó hiánynál is erősebben hat, hiszen ezzel a jelenlét affektusa csökken.³

A taktilitás, a hangulat és a jelenlét nem-hermenutikai „iskoláját” megalakító Gumbrecht⁴ előtt már Walter J. Ong is foglalkozott az általa másodlagos szóbeliségnek nevezett jelenséggel, melyhez erős részvételt és közösségi érzést társít, kiegészítve a jelen pillanatra való koncentráció és az önreflexió mozzanataival.⁵ Médiatörténetileg nézve a telefon 1876-os lassú megjelenésétől a hangosfilm 1929-től számítható villámgyors elterjedéséig számítható a technikai oralitáskultúra hőskorszaka, amelyben a rádióknak és a telefonnak köszönhetően a térbeli távolságokat áthidalva sikerült a korábnál gyorsabb, és a hang médiumának köszönhetően a távirónál

sokkal „életszerűbb” kommunikációt kialakítani.

A hangzás és a tapintás látással szembeni fölényével kapcsolatban a *Lélek a háborúban* című hosszabb szöveggel felvezetett, összesen kilenc darabból álló egység két darabjára érdemes kicsit bővebben kitérni. Az egyik a természet hangját tematizáló *A győzhetetlen erdő*, a másik pedig hallás „maximalizált anyagosságát” bemutató *A kéz*.

Előbbi darab egy erős optikai hasonlattal indul, miközben a kép két tagja, az erdő és a háború metaforikusan össze is fonódik („a fák egész nagy hadserege”): eszerint az erdő úgy „sütött át” „az ütközet minden kínján, szenvedésén, mint a felkelő nap piszkos ablaküvegen”. A szöveg ezután egyre nyomatékosabban transzformálja auditív horizontra a vizuális ingereket, azt tételezve, hogy a természet hangja minden külső zajt átlényegít. Az elbeszélő ráadásul a társa által emlegetett szépséget, amelyet ő a látvány elvont tapasztalatként azonosít, rögtön a taktilitás mozzanatával felelteti meg: „*Utánam jött a szépség. Meghatott rémülettel láttam meg először, mintha asszonyom jelent volna meg hirtelen a lövészárokból halálos órán és vállamra tette volna a kezét (a kiemelések tőlem – V. A.)*”. (113.) A két férfit ekkor lepi meg a géppuskatűz, de miközben látják maguk körül a rombolást, a természetnek a „csönd mélységes mélységévé” konvertált elemei minduntalan védettséget sugároznak számukra, amelyek legvégül összeadódva a „csendes szépség” „örök győzelmes palotájaként” íródnak be a szövegbe. A *kéz* szintén egy váratlan támadás története, amelyet viszont a látási körülmények teljes megszűnése következtében csakis a hallás és a tapintás útján „közvetíthet” a narrátor, aki társát csupán „a láthatatlanként”, illetve „hangként” jelöli meg. A kommunikációról sorra lefoszlanak performatív jellemzői, például az odafordulás, vagy az olyan önreferens, metanyelvi vizuális kódok, amelyek ideális esetben a kommunikáció sikerét vagy sikertelenségét jeleznék vissza az aktuális Másiknak. (Másképpen ez a fajta kommunikációs szituáció a levél, a táviró vagy a telefon – egy-egy komponens mediális sajátosságaira épülő – kontextusát idézik föl, igaz, ott a siker/sikertelenség a technikai hálózat – kiszámíthatatlan, mert totálisan uralhatatlan – állapotának függvénye is.) A kommunikáció sajátos jelenlétét végül az érintés eredményezi, igaz, ennek éppen ez a leírhatatlan jelenlét a „jelentése”. Az elbeszélő csupán az értelmezés kereteit képes megrajzolni, de a kézfogás „értelme” feloldódik annak tényleges aktusában: „Nem parasztember keze volt, inkább talán iparosé. Minden tapintó idegem szomjasan tapadt rá erre a kézre, hogy érezze, izlelje mivoltát, hogy megtanulja formáját, megértse, emlékezzen rá. Sok szem nézett már az én szemembe, de soha még nézés olyan mélyen a lelkembe nem ereszkedett, mint akkor az a tapintás.” (125-126.) Ebből következik, hogy a tapintás emlékezete nem nyelvielvezhető például a megérintett felület leírásával, míg az Ong elképzelése alapján az érzetek skálájának másik oldalán álló

látás tapasztalata könnyedén átfordítható nyelvi kódokba.⁶ A háború liminális közegében (Turner) a „valódi” tapasztalatot az érzékelés hasonló, zsigeri élményei eredményezik. Kuncz Aladár *Fekete kolostor*ában a hajnali fény érintésére történő felébredés „vezeti vissza” az élethez a beszélőt, előrevetítve a hón vágyott szabadulást az internálásból, míg a Kittler által kulcsszerzőként kezelt Ernst Jünger⁷ beszámolója (pl. a beszédes című *Der Kampf als inneres Erlebnis*) a (vizuális) irodalmi „kódok” szenzorális „cseréjéről” számolnak be.

2.

Technikai vívmányok tekintetében már az amerikai polgárháború is komoly arzenált vonultatott fel a telekommunikációs eszközöktől kezdve a megfigyelési feladatokat ellátó léggömbökön át a (még kifogásolhatóan működő) tengeralattjáróig, de az 1861-től 1865-ig tartó küzdelemben került „bevetésre” a fénykép, és az addigra tekintélyes hosszúságú vasúthálózat is először tett szert komoly stratégiai szerepre. Az erősen gépiesített háborúval kapcsolatos vélemények érthető módon hamarosan beszivárogtak az irodalomba is. Jókai már 1872-ben ezt írja A Honban: „A hősiesség most már csak ‚anyag’ a hadviselésben, a hadászati anyag lett az ‚erő’. Borzasztó fordulat. A gép tökéletességéé a győzelem, nem az ember szelleméé.”⁸ Majd A *jövő század regényében* ezt olvashatjuk: „A poézis egészen eltűnt már a harcból. Nincsenek többé hősköltemények. Nagy tömegeké a csata eldöntése; a személyes vitézség semmi többé; ki a csatában elesik, nem is látta az ellenséget, nem hogy hősi módon küzdött volna vele, s aki győztes maradt, csak másnap tudta meg a napi bulletinból, hogyan jutott hozzá. Az éposz hősei most a gépek.”⁹ De nem pusztán az emberi szellem devalválódott, hanem a korábbi lejegyzőrendszerek is átalakultak: a különféle avantgárd „írási” technikák, mint a képvers vagy az automatikus írás az irodalom olvashatóságának szenzorikus kódjait termelték ki, és ezzel új olvasási stratégiákat is előírányoztak. A „romantikus” test-test elleni küzdelem fokozatos visszaszorulásával a küzdelem megrögzítési formái veszik át a testi jelenlét paramétereit – látványosan a líra területén, amely a nyelv anyagszerű és önreferenciális működésének, a „nyelvi anyag” újrahasonosításának elsődleges terepévé vált az avantgárd modernséget követően. Schöpflin Aladár *Irodalom* című írásában¹⁰ ezzel összefüggésben jól érzékeli, hogy a romantikus költőmítosz szertefoszlott. Mindezt egy zenei hasonlattal érzékelteti: a romantikus költők harsonájával szemben a modern költő olyan lanton játszik, amely „ezerszeres finomsággal tudja az emberi lélek rezgéseit visszaadni, e hangos szóval harci jelszókat kiáltozni nem tud”. A kor német költői is kénytelenek a régi formákhoz visszanyúlni,

hogy verseikhez a „harc riadó hangját” kölcsönözzék. Persze Schöpflin a visszacsatolásból eredő deficittel is tisztában van, lévén a háború még nem tart olyan régóta, hogy ennek irodalmi „feldolgozása” megvalósuljon. Vélhetően a romantika akadálytalan átöröklődésének illúziójából következik, hogy a háborús ábrázolások (átvitt és szoros értelemben is) a korábbi korok horizontján mozognak.¹¹ Egy későbbi írásában¹² megismétli a „visszanyúlás” poétikájáról alkotott véleményét, de konkrétan meg is nevezi az okot, ami miatt nem fejlődhet ki újszerű háborús hangvétel. Nevezetesen „ami ezekből a versekből szól, az nem a népek hangja, hanem a hivatalos katonai és politikai tényezőké, nem emberi hang, hanem háborús proklamációk és sajtó-hadiszállási közlemények papiros-hangja”. Ady Endre háborús költészetéről szólva¹³ tulajdonképpen egy olyan jellegű (abszolút kultúraspecifikus) poétikát lát egyedülállóan, amely a harctéri sémáktól, a csatazajtól és dinamikus leírásoktól távol nem egyes momentumokra, hanem magára a háborúra koncentrál. Miközben a nyelv grammatikai síkján (és a rím performatív síkján is) képes megjeleníteni a háború zaját: „a végig egyforma főmondatokkal, melyeknek mindig a végén van az állítmány, csodálatos tökéletességgel tudja kifejezni a háború rettentő lármájának ijesztő egyhangúságát s az összes egyforma rímek közül az egyetlen nem-pontos rím: ölnek, mint a fölrobbanó akna dörrenése rebbenti fel a háborúi képzetek legszörnyűbbikét” – írja a *Krónikás ének 1918-ból* című versről. Miközben Balázs Béla a par excellence költészetként nevezi meg a háborút, hiszen „hasonlata az életnek” és „szimbolizálja az élet totalitását”, de mivel sem a hasonlat, sem a szimbólum nem korrelál a valósággal, szükségszerűen nem tekinthető az „élet valóságának”, hanem annak csak egyfajta párhuzamos alternatívájaként. (133.)

Még két említésre méltó jegy közül az egyik: Balázs Béla „háborús naplójában” *A Mannlicher* című fejezet tanúskodik egy újfajta „technikai” tapasztalatról, amely a puska érintését a vak ember „kedvesének arca, teste” érintésével felelteti meg. Ugyanakkor McLuhan ismert téziséét „visszaigazolva” a fegyver az ököl meghosszabbításaként, a test technikai kiterjesztéseként tételeződik. A szövegben „eleven lénynek”, „útítársnak” is nevezett puska „elnevezését” tekintve azonban (már) összeegyeztethetetlen a régebbi korok *nevesített* fegyvereivel: az egyediséget hangsúlyozó nyelvi jelölőket a numerikus példányszám cseréli le: „31913 a Mannlicherem száma”. Egy másik részletből ehhez kapcsolódóan az világlik ki, hogy a „hím ősanagy” „sötét masszájának” (50.) nevezett, egy óriási testben megrögzített hadsereg *képe* is *képletté* formálható: „Egy eddig megfejthetetlen óriás algebrai feladat fekszik itt megoldva előttem, hason. Akik soha egymással nem szoroztak és nem osztottak, most közös nevezőre vannak hozva. Közös csukaszürke nevezőre.” (70.)

A *Lélek a háborúban* utolsó szövege, az *Eprafak madár* című elbeszélés

mindezekén túl az első világháború egyedi kulturális specifikumát, a Monarchia multikulturalitásából fakadó nyelvi problémákat is tematizálja. Nyíri Kristóf nyomán tört kommunikációnak¹⁴ lehet nevezni az információs hálózat azon állapotát, ahol az egymás mellett létező nyelvek kölcsönös lefordíthatóságának esélye drasztikusan lecsökken, agrammatikus káoszba taszítva a kommunikációt. A Monarchia közös hadseregében fellépő nyelvi félreértések¹⁵ egyike Balázs Béla szövegében az 'eprafak' jelölő, amely az „eb ura fakó” mondás Ratzenauer százados értelmezésében: „ha ők azt mondják, hogy Eprafak, akkor csinálhatsz, amit akarsz”. (142.) Bár a Kunznak „átkeresztelt” Kun Szabó zászlós, miközben feloldja cseh bajtársa előtt az agrammatikus alakot, azt állítja, hogy a kapitány *érti* azt – igaza van, hiszen a német tiszt tulajdonképpen rájön, hogy a kijelentést a parancs megtagadása követi, azaz ellenkezést „jelent”. A szöveg olvasatának egyedisége abban áll, hogy definiálnia kell a különösen hangzó nyelvi alakzatot, majd ezt a jelentést a címadó tárgy ismeretében kell applikálnia. Míg az első lépésnek nincsenek különösebb akadályai, a második lépés váratlan nehézségekbe ütközik. Nem egyértelmű ugyanis, miért kapta a szerbektől zsákmányolt kakukkos óra azt a nevet, amelyben így az 'Eprafak' jelölő is új kontextusra tett szert. Lehetséges, hogy a Ratzenauer számára annyira kedves, fétisként kezelt tárgy, amelynek díszítése (de illata is!) hazájára emlékezteti, tulajdonképpen a félreértett kifejezéssel jelölt sztereotípiát (a kockázatos önfajtság) egyfajta semlegesítése, lévén az óra a paranccsal ellentétes ad hoc akció „gyümölcse”, így tulajdonképpen a magyaros virtus esetleges pozitívumait is jelölheti (váratlan haszonnal jár). Mindezt megerősíti az, hogy a váratlan támadás során az óra hátramarad, majd miután megszólal, Ratzenauer akarata ellenére („eprafak” módra) visszaküldi érte embereit, majd maga is utánamegy. A tört kommunikáció így tulajdonképpen új kommunikációs egységeket is kitermelhet: az „eredeti” jelentés permanens eltévesztése nem feltétlenül eredményezi a kommunikáció csődjét, sőt, új kontaktokat hozhat létre a hálózatban. A százados számára az 'Eprafak' ambivalens jelentéstartalmában éppen úgy helyet kap a meg-nem-értett vakmerőség, mint a titkos csodálat, amely az óra szimbolikus-mágikus valójában az örökre távolban hagyott szülőföldre, a lassú felejtésre ítélt kulturális identitásra való emlékezés lehetőségét, illetve az emlékezés sajátos hangulatának újra-átélését teszi lehetővé.

3.

A kötetről 1916-ban nyolc recenzió jelent meg a következő periodikákban: A Hét (Borona), A Tett (Koszorú Ferenc), Az Újság (e. a.), Élet (Margitay Ernő), Népszava (Pogány József), Nyugat (Tóth Árpád), Szegedi Krónika (Móra

Ferenc), Világ (Bölöni György).¹⁶ Az írások kiemelik a díszes kiadást, illetve az *Eprafak madár* című záró történetet, de nem feledkeznek meg beszámolni a szerző háborúval kapcsolatos vívódásairól sem. A műfaj és a hangnem tekintetében viszont meglehetősen eltérő véleményeket olvashatunk. Bár Borona és Margitay visszafogottságot véltek felfedezni a feljegyzésekben, úgy tűnik, hogy az előirányzott olvasási stratégia általánosságban sikeres volt. A műfaji megnevezéseknél a lélektani-vallomásos aspektus primátusa figyelhető meg: „napló”, „eszmenapló”, „logikai haditudósítás” (Tóth), „lélektani dokumentum” (Pogány), „önvallomás” (Bölöni). Miközben A Tett recenzense – illeszkedve a Kassák-féle folyóirat későbbi betiltásához vezető antimilitarista hanghoz – a kötet dicsérete mellett erőteljesen kritizálja a háború esztétikáját, amely szerinte a hercegnővel folytatott második dialógusban jelenik meg. Szó sincs azonban arról, hogy Balázs Béla olyan formában dicsóítene a háborút, mint mondjuk az olasz futuristák. A *Lélek a háborúban* alapján bár az „élet totalitásának” szimbólumaként értelmezhető a háború, éppen a szimbólum paralel természete miatt nem tekinthető az élet „valóságának” vagy „kiegészítő folytatásának”. (134) A Nyugatban megjelent későbbi, 1919-es esztétikai fejtegetés¹⁷ nyomán inkább az élet és a háború „rejtett, misztikus rokonságáról” lehet beszélni, amelyek figuratív úton tárhatók fel. A probléma átvezet az 1917-es *Kísértethistóriák* című novellaválogatás bevezetőjéhez, amelyben „természetes” és „természetfeletti” kölcsönösségéről, szinkronicitásáról esik szó, valamint a szerző *A másik tábor* című, az *Éjféln*ben (a fenti kötet magyar szerzők szövegeit tartalmazó párjában) megjelent szövegéhez, amely az egyetlen olyan novella a válogatásban, amely háborús közegben játszódik. Bár távol áll a háború esztétikájának megfogalmazásától, a *Lélek a háborúban* arra reflektál, hogy a háború az egyik legmegfelelőbb „anyag” az élet titkainak feltárásához, mivel addig ismeretlen, és erőteljesen transzgresszív tapasztalatokkal táplálhatja a lelki dokumentumokat.

Jegyzetek

¹ A tanulmány elkészülése alatt az Emberi Erőforrások Minisztériuma által finanszírozott Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjban részesültem.

² BALÁZS Béla, *Lélek a háborúban. Balázs Béla honvédtizedes naplója*, Gyoma, Kner Izidor Kiadása, 1916. (A könyvből származó hosszabb idézetek oldalszámait a főszövegben jelzem.)

³ Az akusztikai ingerek optikai ingerek feletti primátusa gyakran megjelenik azokban a szövegekben, amelyek a korabeli telefonos kisasszonyokról szólnak, például Krúdy *A pesti telefonosnők* című 1917-es szövege vagy a *Jobb lábbal megbotlani, mint nyelvvel* című Szindbád-történet (1925). A megjelenéshez társíthatatlan, „láthatatlan” elbűvölő hang ugyanis gyakorta fokozza fel a képzelőerőt,

amely persze csalókéának bizonyul. Juhász Gyula *Telefon* című versében (1920) a háttérzaj a tenger morajlásához hasonlatos, amely részben abból fakadhat, hogy a „gépzaj” csak a hasonló romantikus-szентimentális regiszter kellékeinek segítségével transzponálható. Krúdy 1932-ben egy új „skálát” hiányol: „A bömbölések, rikoltások, szörnyhangok többé nem írhatók kótára, mint a régi világ szenvedélyes kitorései. Egy Shakespeare-nek kellene jönni, aki az élethangok mai skáláját megírja a telefon túzilármájától kezdve az automobil éjféli bögéséig.” (Magyar Hírlap, 1932/90.)

⁴ Vö., Hans Ulrich GUMBRECHT, *A jelenlét előállítás. Amit a jelentés nem közvetít*, ford.: PALKÓ Gábor, Ráció Kiadó – Historia Litteraria, 2010, főleg 77-108. Nemrég a Prae folyóirat szentelt illusztris duplászámot Gumbrecht munkásságának (H.U.G. 1-2.), ebben a kultúratudós fő fogalmait többek között Tóth-Czifra Júlia (*Paradise Regain'd?*) és Vásári Melinda (*Latencia, hangulat és atmoszféra*) tárgyalják. (Prae, 2013/2 és 2013/3.)

⁵ Walter J. ONG, *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*, Routledge, London – New York, 1990, 136.

⁶ Walter J. ONG, „Látom, amit mondasz” – az értelem értékanalógiái. In: *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, szerk. NYÍRI Kristóf és SZÉCSI Gábor, Áron Kiadó, Budapest, 143-165.

⁷ Vö., Friedrich A. KITTler, *Gramophone, Film, Typewriter*, transl.: Geoffrey WINTHROP-YOUNG and Michael WUTZ, Stanford UP, 1999, 129-132.

⁸ JÓKAI Mór, *A jövő század regénye (Jókai Mór összes művei, Regények 18.)*, s.a.r.: D. ZÖLDHELYI Zsuzsa, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 888.

⁹ *Uo.*, 345-346.

¹⁰ SCHÖPFLIN Aladár, *Irodalom*, Nyugat, 1914/24.

¹¹ „Olcsó képes kiadványok olcsó rajzolóí még ma is teátrálisnak, operaszerűleg szépnek rajzolják a háborút. Pompás, zuhatagos lovasrohamokat festenek, kardjukat magasba emelő, lelkesedéstől mámoros arcú vitézeket, eszeveszetten futó ellenséget - szuronytámadásokat, melyekben kicsinosított arcú katonáink úgy kergetik a bozontos, elhanyagolt külsejű ellenséges sereget, mint ahogy egykor a régi Népszínház hazafias darabjaiban magyaroknak öltözött statiszták kergették a töröknek öltözött statisztákat.” (SCHÖPFLIN Aladár, *A háború lelke*, Nyugat, 1915/6.)

¹² SCHÖPFLIN Aladár, *Magyarországi német háborús költészet*, Nyugat, 1918/10.

¹³ SCHÖPFLIN Aladár, *A halottak élén. Ady Endre háborús költészetéhez*, Nyugat, 1918/24.

¹⁴ Vö., NYÍRI Kristóf, *A hagyomány filozófiája*, MTA Könyvtár Lukács Archívuma – T-Twins Kiadó, Budapest, 1994, 64-83.

¹⁵ A multikulturális közeg Tömörkénynél megjelenő nyelvi változataihoz I. HAJDÚ Péter, *Egy baka és egy alkirály. A Monarchia balkáni katonai misszióinak visszhangja magyar íróknál*, 2000, 2006/3.

¹⁶ A Szegedi Krónika bibliográfiában megadott számából nem volt hozzáférhető példány az OSZK Mikrofilmtárában. Nem műfaja miatt, de hatástörténetileg említhető itt Karinthy Balázs Béla-paródiája (*Hercegnő, én ott voltam benne...*) is, amelyben a *Lélek a háborúban* hercegnőjéhez írott, túlesztétizált modorú naplórészletek olvashatók, karikírozva azt is, hogy a paródiában beszélő figura számára a világháború csak 18 napi frontszolgálatot jelentett.

¹⁷ BALÁZS Béla, *A hasonlat metafizikája*, Nyugat, 1919/6.

TANOS MÁRTON

Törvény – szöveg – olvasás

A Tóra és a Biblia értelmezése

Mészöly Miklós *Saulusában*¹

Roland Barthes *Az olvasásról* című esszéjében² arról ír, hogy nincs saját, kiforrott olvasáselmélete, sőt bizonytalan a tekintetben, hogy „szükség van-e egyáltalán az olvasás *elméletére*.”³ Paradox módon mégis megkísérel egy közelítő meghatározást alkotni: „definíció” tulajdonképpen nem zárja le olyan módon az olvasás fogalmát, ahogyan elvárható lenne, mégis pontosan ez által konstruálódik meg egy olyan látásmód, amely az olvasást a *valóságban történő tájékozódásként* teszi értelmezhetővé. Igaz, hogy Barthes azzal, hogy a fogalom határait a végtelenig kitolja, egyszersmind dekonstruálja is a fogalmat (hiszen megállapítja, hogy végső soron semmi sem olvasható, mert minden újraolvasható). Ha az olvasás fogalmának ettől a radikális kisarkításától eltekintünk (melynek igazságához egyébként nem férhet kétség), akkor egy nagyon is használható elméletet kapunk. A definíciós kísérletet megelőzi egy olyan megjegyzés, amely szintén fontos meglátásokat tartalmaz, s egyszersmind elő is készíti az olvasás általános meghatározását: „nem tudom, nem széttartó folyamatok, visszavezethetetlen hatások plurális mezője-e az olvasás a legalapvetőbb szinten is”⁴ – osztja meg olvasóival kétségeit Barthes. A szerző e gondolatot fűzi tovább, melyet én definícióként kívánok használni. „Az olvasás területén a tárgyak nem adnak szempontot: az *olvasni* ige, amely első pillantásra sokkal erősebben tárgyias, mint a *beszélni* ige, ezerféle tárggyal egészülhet ki, telítődhet vagy jöhet mozgásba: olvashatok szövegeket, képeket, városokat, arcokat, gesztusokat, jeleneteket stb. A tárgyak olyan változatosak, hogy egyetlen

tartalmi, vagy akár formai kategóriában sem foglalhatjuk össze őket. Csak egy intencionális egységet találok: az olvasott tárgyat az olvasás intenciója alapozza meg”.⁵ Az olvasás ezek szerint egy olyan *beállítódás, hozzáállás* (bármilyen tetszőleges tárgyhoz), melyet immanensen a megértés igénye táplál.

Érdekes, hogy Barthes rekonstruálható gondolkodásában (vagyis abban a rendszerben, mely írásai összeolvasásában érhető tetten), az olvasás és a szöveg fogalma nem tűnik szervesen összefüggőnek. Arra következtethetünk, hogy Barthes vagy nem tartotta kompatibilisnek (a szerző értelmében vett, nagybetűs) Szöveg és az olvasás fogalmait, vagy pedig csupán arról van szó, hogy a kettő kapcsolatának összefüggése nem problémamentes, de magyarázható: a barthes-i Szöveg bizonyos tulajdonságaiban rokonítható azzal a fogalommal, amelyet „világként” gondolunk el. „A Szöveg plurális. Ez nem azt jelenti, hogy több jelentése van, inkább azt, – fogalmaz Barthes – hogy megvalósítja a jelentés pluralitását, egy *redukálhatatlan* pluralitást.”⁶ A Szöveg tehát az olvasás során létrehozható végtelen jelentéspotenciálnak kifejeződése; ily módon egyszersmind az olvasás lehetősége, apropójaként határozható meg. Ezt látszik megerősíteni a következő gondolat is: „A szöveg metaforája a Háló: a Szöveg kiterjedését valamilyen *kombinatorika, rendszertan* [...] szabályozza.”⁷ Azaz a Szöveg struktúrával rendelkezik, mely lehetővé teszi az olvasást. Természetesen a világ/valóság és a Szöveg fogalmi közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, de a kettő között sejthető egyfajta metonimikus viszony. A *Saulus* vonatkozásában több olyan vizsgálati szempont is adódik, melyeket célszerűnek tűnik összefogni az olvasás metaforájának segítségével.

Az olvasás tétje mindig a megértés, vagyis egy narratív konstrukció, egy magyarázó értelmi keret megalkotása. E narratív konstrukció sokféle támponton alapulhat. Rátérve a regényre, véleményem szerint a vallást is egy ilyen narratívászervező támpontnak lehet tekinteni (a főhős szempontjából legalábbis mindenképp). Saul egzisztenciális válságát, melyet eddig más szempontból tárgyaltam, az olvasás metaforája új megvilágításba képes helyezni. E válság úgy is fölfogható, hogy a hős a korábban automatikusan elfogadott *narratívaalkotási módozat* érvényességében kezd el kételkedni. A zsidóság kontextusában ez a viláértelmezési módozat azért is ölthet plasztikus alakot, mert életvitelüket egy ontológiai jelentőségű vallási szöveg, a *Törvény* szabályrendszerére építik.

A szakrális szövegek általános sajátága, hogy a mintaszerű befogadói hozzáállás szerint szilárd (azaz temporalitás fölött álló) értelmet lehet tulajdonítani nekik. A gyakorlatban ez általában úgy valósul meg, hogy a szöveg alapvető létmódjából fakadó többjelentésűséget az olvasás/értelmezés során igyekeznek egy koherenciát adó keretben tartani, megakadályozandó az olyan mértékű jelentésszóródást, amely miatt már

a szöveg szakrális ideája (tulajdonképp közösségi megítélése, kanonikus pozíciója) sérülne. E befogadói hozzáállás gyakorlatilag arra az intencióra épül, hogy a szakrális szöveg alkalmas legyen olyan jelentést hordozni, amely időben viszonylag változatlan, és amely irányt szab a világ működésének megértésében.

A *Saulus* kapcsán számos szekunder szöveg felhívja a figyelmet például a *Biblia* szövegének megelőző szerepére. Azt is tudjuk azonban, hogy Mészöly szándékosan igyekezett elkerülni a túlzott történelmi referencializálhatóságot, hogy regénye ne csúszhasson bele a történelmi regény kategóriájába. (Ennek ellenére természetesen volt olyan értelmező, aki történelmi regényként olvasta a *Saulust*; ezt is meg lehet persze indokolni afelől, hogy a történelmi regény típuskritériumai igen változékonyak, határai csupán nagy vonalakban és némileg önkényesen rajzolhatók föl.) A *Biblia* mint pretextus tehát semmiképpen nem hagyható figyelmen kívül, a regényhez való viszonya azonban nem teljesen tisztázott. Továbbra is a recepcióra vár tehát annak vizsgálata, hogy a *Saulus* milyen módon olvassa a *Szentírás* szövegét, illetve hogy mennyiben támasztja alá, vagy mennyiben áll ellen a *Biblia* felől közelítő olvasási stratégiának.

Mészölyt erősen foglalkoztatta az egy-, illetve többjelentésűség kérdése a *Szentírással* kapcsolatban. *Biblia – bibliák* című esszéje kifejezetten ezt a kérdéskört bontja ki; pontosabban Mészöly saját meggyőződését ismerteti a szöveggel kapcsolatban. A nyilvánvaló intenzív és személyes érintettség átsugárzik a sorokon: A *Biblia* „Világos egy-és-többértelműsége tartós nyugtalansággá változott bennem. Lelkesült nyugtalansággá, hogy a valóság lényege csak az egyértelműség szükségszerű többértelműségében fogalmazódhat meg; és fordítva.”⁸ A mészölyi világfelfogás, a valóság működésének plurális szemlélete a szerző bevallása szerint a *Bibliával* való kamaszkori találkozás hatására alakult ki. Mészöly később így folytatja: A *Biblia* „Lehetőség, és nem lezártág... Röviden: a *Bibliát* bizonyos gondolható és továbbgondolható, európaiságomban is adott »lehetőségek« tárházának tudtam elfogadni; s a saját kultúrkörömtől független, végső töprengések alapösztonzójének.”⁹ Ez a pluralitás abban is megnyilvánul, hogy Mészöly nem csupán egyetlen szövegről beszél, hanem – a címben már tulajdonképpen deklarált módon – többes számba helyezi a tulajdonnevet: „Felteszem, hogy a *Biblia – bibliák* – éppen nem természettudományos jellegüknél fogva: alkati nyitottságuk többértelműségében hordozzák az esélyt, hogy valami totális kiegészítettségre utaljanak a mindenkori, igazolható struktúrák és kiegészítések mögött.”¹⁰ Mészöly tehát annak ellenére, hogy a *Bibliát* mint szövege(ke)t nem tartja egyetlen jelentésre redukálhatónak, mégis egyfajta holisztikus egységként tekint rá(juk). Ez a szövegegyüttes szükségképpen kizárólag a szingularitás és pluralitás dialektikájában létezhet: *leképezi a valóság működését*. Összegzésként Mészöly még megjegyzi: „Amit a bibliák

képviselnek, a teremtő kétely és bizalmatlanság provokáló önkihívásai is. S mint ilyenek, szüntelen »önkilépésben« vannak. Mindig lehetőségben és soha lezárttságban.¹¹ A „teremtő kétely” szintén fontos hívószó lehet a mészölyi poétika kapcsán. A fenti szövegrészletek nyomán megállapítható ugyanis, hogy Mészöly ezt a szemléletmódot követte eszményként saját művei megalkotásakor; a *Biblia* mint olvasmányélmény és mint alapszöveg, illetve annak barthes-i értelemben vett olvashatósága orientálta a mészölyi életmű alapvető kérdésirányait.

Saulnak a valláshoz való problematikus viszonya is azon az – el nem hangzó, de a háttérben mégis működő – kérdésen alapszik, hogy létezhet-e bármilyen szöveg (jelen esetben a *Tóra*), melynek csupán egyetlen, abszolút jelentése van. Ez persze nem jelenik meg explicit módon a regényben, Saul gondolkodásának háttérében ezt mégis az egyik alapvető mozgatórugóként ismerhetjük fel.

Mint az Abjatárral való beszélgetéséből kitűnik, Saul hite az egyjelentésű szöveg evidenciájában gyökerezett, mely azonban a *Tóra* értelméről való gondolkodás folyamán önmagát számolta föl. A *Törvény* szövegének értelmezése jelentős hatással van Saul élete szövegének értelmezésére, hiszen korábbi identitásának alapja a *Törvény*hez való szigorú, fanatikus ragaszkodás volt; a vallási szöveghez való viszonyában identifikálja saját magát és a világot. Ez kitűnik abból is, hogy a *Törvény* hiátusainak kutatása ugyanúgy a nyomozás, az igazságkeresés és a tettenérés igényéhez kapcsolható hozzá Saul gondolkodásában. A tettenérés eseménye Saul elképzelésében tehát nem csupán a bűn (elkövetéssel egyidejű) fölfedezéséhez kötődik: ez egy sokkal reflexívebb viszony, a főszereplő személyiségének mélyebb rétegében gyökerezik. A tettenérés ugyanúgy irányul saját szubjektuma felé, ahogyan a külvilág dolgai felé. Ez világosan kiderül abból a szövegrészből, amelyben Saul arról vall, hogy a munka során számára miért olyan fontos a testi fáradtság érzése: „Kísérőim kérték, hogy üljek én is számárhátra, de nem tudtam rászanni magamat – valahogy szükségem van rá, hogy érezzem a testi fáradást. Ha nem érzem, attól félek, hogy elhagyott az Úr.”¹² (11.) Nem véletlen, hogy a tettenérés *kényszerét* később a *Törvény* szövegével szemben is érvényesíteni kívánja.

Míg beszélgetésük nagy része alatt Abjatár tökéletesen kivonja saját szubjektumát a vizsgálatból, addig Saul képviseli az ellenpólust. Abjatár folyamatosan hárítja Saul azon igyekezetét, hogy szubjektumként, nem pedig a *Törvény* szenttelen interpretátoraként nyilvánuljon meg:

„– De te magad mit gondolsz, Rabbi?

– Az most kevésbé fontos. A *Törvény*ről próbálok gondolkodni.” (54.)

Egy másik szöveghelyen is a válasz elől való ravasz kitérés módszerét alkalmazza Abjatár:

„– Te mit hiszel, Rabbi?

- Hogy mit gondolok?
- Az nem ugyanaz.
- Nem. Csak egyik se nagyon fontos Jójada szempontjából.” (56.)

Ezzel a hozzáállással szemben Saul (lévén, hogy Jójada révén személyesen érintett a dologban) egészen más álláspontot képvisel, amikor tudattalanul is szétfeszíti a Törvény felfogásának dogmatikus kereteit:

„– Szerintem vétkezett. Csak nem követte el.

– Finom megkülönböztetés – válaszolta [Abjatár – T. M.], s kinézett az ablakon.” (54.)

E megnyilvánulás magában foglalja Saulnak azt a meggyőződését, hogy a tetteknek nem abszolút értékük van (ahogyan a *Tóra* ítélt), hanem összefüggéseikben, szituációs beágyazottságukban nyerik el valódi értelmüket. E fölfogás inkább rugalmasságot vár el a *Törvénytől*, mint életidegen merevséget. De a Saul képviselte álláspont nem csupán a cselekvő szubjektív voltát, hanem a *megítélő személyes preferenciáit* is figyelembe veszi:

„– Ha megbocsátunk, azzal még nem sértjük meg a Törvényt – mondtam bátortalanul. –

Szeretni akarom Jójadát.” (56.)

Ezzel Abjatár élesen szembehelyezkedik, hangsúlyozva, hogy sem a cselekvő személy körülményei és érzelmei, sem az ítélkező személy véleménye nem merülhet fel szempontként a *Törvény* értelmének abszolút voltával szemben. Míg Saul gondolkodási rendszerében a bűnös és a büntetlen szélső minőségei között *átmenet* tapasztalható, addig az Abjatár képviselte felfogás egy *bináris* rendszert tükröz, melyben a bűnösség és a büntelenség kategóriái végérvényesen különválnak. Amikor Saul hiányként definiálja a *Törvény* kapcsán ezt a szempontot, akkor Abjatár nem a meggyőzéshez, hanem az elnyomás, a hatalom fegyveréhez folyamodik, hiszen egy vallatási fogást alkalmaz:

„– De hiszen akkor nem tehetünk semmit! Ez a szó hiányzik a Törvényből!

– Szóval kerested – mondta Rabbi Abjatár, s hirtelen rám nézett.

Én meg ráismertem: ez A. módszere.” (57.)

A csapdahelyzet, melybe Saul a beszélgetés végén gyanútlanul belesétál, rádöbbsenti a főhóst, hogy eltávolodott a *Törvény* konzervatív értelmezési útjától. Ez ráadásul egy olyan tapasztalat keretében történik meg, amelyben tulajdonképpen saját eszközeit fordítják ellene – hiszen Saul nyomozásai során maga is gyakorta élt a zavarba ejtő teológiai kérdések fegyverével; elég, ha csupán a menyegzői jelenetre gondolunk.

Barthes az *olvasásról* alkotott koncepciójában több freudi és lacani kategóriát is fölhasznál, közöttük az *elfojtást* is. Az olvasás elfojtásai

véleménye szerint olyan interiorizált kényszerek, „amelyek az olvasást *feladattá* teszik, amelyek következtében magát az olvasást is egy törvény szabja meg”. „Honnan jön ez a törvény? Különbéle helyekről, amelyek mindegyike valamilyen értékben, valamilyen ideológiában alapozódik meg.”¹³ Barthes itt különböző kánonok, elvárásrendek szerinti kötelezően elolvasandó szövegeket említ. Véleményem szerint azonban – Barthes gondolatát kitágítva – e kényszer nem csupán bizonyos szövegkorpuszokra terjedhet ki, hanem az olvasás módjára, *irányára* is, amint azt a regényben is tapasztaljuk: nem elég ismerni a *Tórát* mint kanonikus szöveget, hanem *értelmezni* is úgy kell, ahogyan a központi egyházi hatalom megszabja azt. Ezért árulkodó Abjatár vallatási fogása, mellyel aztán meglehetősen kínos helyzetbe hozza Saul.

Egy későbbi szöveghely azonban tovább árnyalja Abjatár gondolkodásmódját, egyszermind a nyomolvasás jelentőségére hívja fel a figyelmet.¹⁴ Saul, mikor egykori társa, Jehu ügyében kezd magánnyomozásba, ismét a *Törvény* helyes értelmezésének (értelmezhetőségének) problémájába ütközik. Abjatárral azt a kérdést vitatják meg, hogy Jehu lepratelepre való elhurcolása és az őrség épületének kiürítése mennyiben minősül a *Törvény* szempontjából túlkapásnak. (A szöveg folyamatosan fenntartja az olvasó azon gyanúját, hogy Jehu eltávolítása elhamarkodott volt.) Abjatár gondolatai elbeszél monológként íródnak bele Saul narratori szövegébe, így a szöveghely nem Saul, hanem Abjatár nyelvét és gondolkodását tükrözi.¹⁵ A regény ezen pontja struktúráját, stílusát tekintve már az esszé műfajának határát súrolja; akár önálló esszébetétnek is tekinthetjük, melynek filozófiai magja ráadásul pontosan Saul bizonytalanságának lényegére tapint rá. Ahogy az elbeszélő fogalmaz: „még jól emlékszem [Abjatárnak – T. M.] a pontoskodó, fárasztó érvelésére; de akkor még a szokásoson is túltett. Olyan körültekintően szolt hozzá az ügghöz, hogy sikerült újra bizonytalanságot teremtenie bennem.” (96.) Az elbeszélő azonban elhallgatja azt a fontos mozzanatot, hogy a *Tórával* vagy az üggyel kapcsolatban.

Abjatár gondolatmenetének kiinduló- és végpontja egyaránt a túlkapás fogalma; egyszerre apropója és konklúziója is a *Törvényről* való eszmefuttatás kibontásának. A logikai lánc kiinduló szeme, hogy a *Törvénnyel* szembeni bizalmatlanság ugyanúgy túlkapásnak számít, mint az azzal való nyílt szembefordulás. Míg a bizalmatlanság Abjatár szemében kétértelmű (tehát rossz), addig a nyílt lázadás egyértelmű, akár maga a szöveg; utóbbi tehát egy tisztább, definiálhatóbb fogalom. E megállapítás azért fontos, mert Abjatár a túlbuzgóságot ekvivalensnek tekinti a bizalmatlansággal: Saul az eszmefuttatás e pontján válik személyesen érintetté annak végkimenetelét illetően, hiszen ő is gyakran esik a túlbuzgóság bűnébe. Abjatár véleménye szerint az ilyen ember „Buzgón leplezi le a bűnt, s nem veszi észre, hogy közben cáfolja is a *Törvény* szellemét.” (96.) A gondolatmenet szigorú

következetessége e ponton kezd elcsúszni, mely annak konklúziójára is kihat; Abjatár egy hasonlaton keresztül próbálja szemléltetni, hogy a túlzott bizalom és az ugyanilyen fokú bizalmatlanság túlkapásnak számít: a vak gazda túlkapást követ el, ha hitetlent kínál a páskabarány húsából. A hasonlatot ezután Abjatár metaforizálja: a *szövegtest* metaforája a vak gazda lesz, a *jelentés* pedig a húsvéti bárány. A rabbi a metafora két elemének kapcsolatával igyekszik reprezentálni a szöveg és a jelentés viszonyát: „a Törvény is olyan, mint a vak gazda: övé a szent bárány, de ettől még nem válik maga is báránnyá?” (97.) E ponton törik meg tehát az a szövegfilozófia, amely az eszmefuttatás elején még abszolút érvényűnek tűnt. („A Törvény viszont a megtestesült egyértelműség.” (96.))

Abjatár gondolkodásában a bibliai hermeneutika megkülönböztetésének csírájára ismerhetünk; a gondolatmenet végén ugyanis a szöveget elválasztja a jelentéstől, valamint a jelentést is kétfelé bontja, egy szó szerinti és egy átvitt értelmű tartományra. Ennek során relativizálja a túlkapás jelentőségét: „Lehetséges, hogy túlkapás nem is érinti azt, ami a Törvény mögött van, a bárányt? S csak azt hangsúlyozza, hogy mi érthető a törvényből?” (97.) Ez már nyilvánvaló eltávolodás attól a kitételől, hogy a szent szöveg jelentése immanens, önmagát magyarázó lenne. Az érthetőség visszavonása természetesen felborítja a logikai lánc azon állítását is, mely szerint a túlkapás egyértelműen rossz lenne. A rabbi végül arra jut, hogy a szöveg megértése csupán részleges lehet (alátámasztva ezzel Saul kételyeit is): „Az egyetlen, amit megérthetünk, hogy a bárányt meg kell ölni. Bűn és vétség, ha elmulasztjuk megölni. A Törvény követeli” (97.) Ez tehát a szöveg szó szerinti értelme, mely viszont teljesen negligálja a fölmerülő mértekre való válaszadást, a magyarázás gesztusát. Ahová ezután eljut, az már a majdnem egyértelmű eretnokség, hiszen a vallási szöveget a túlkapás fogalmával azonosítja: „A Törvény az egyetlen igazi túlkapás, aminek nincs szüksége se fölmentésre, se feloldásra, mivel hozzá képest minden mulasztás?” (97.) Végül tehát az eszmefuttatás minden fontosabb fogalmát totálisan dekonstruálja, ami azonban a fogalmak közti viszonyokat teszi teljesen értelmezhetetlenné (hiszen egy rendszer elemeit azok egymáshoz fűződő viszonya pozicionálja a rendszerben). Abjatár gondolatmenetének ravaszsága azonban abban áll, hogy az egyre radikálisabb tartalmakat hordozó gondolatokat mindig kérdő mondatként formálja meg, azt sugallva ezzel, hogy saját állításait egyszerre vissza is vonja, hogy mondandójának akár az ellenkezője is igaz lehet.

Adott tehát egy olyan szövegfogalom, melynek csak a felszíni, szó szerinti jelentése válik hozzáférhetővé a használója számára. Abjatár konklúziója értelmében a *Tóra* gyakorlatilag csupán *olvasható*, de nem *megérthető*. A mögöttes, vagy – a bibliai hermeneutika kifejezésével – az allegorikus tartalom (mely Abjatárnál a „lényegként” tűnik fel) lényegileg különül el a szó szerinti olvasattól, melynek megértése nem visz közelebb a mögöttes

tartalom megértéséhez. Mivel a Törvény lényege nem adott, nem explicit, így a tettek is csupán a szó szerinti értelem szempontjából lehet megítélni (mely tehát egyáltalán nem azonos a mögöttes értelem szempontjaival). Az esszébetétként beékelt gondolatmenet tehát Saul kételyeit is tükrözi. Ez elbeszéléstechnikai szempontból azért érdekes, mert Abjatár gondolatai mégiscsak Saul elbeszélői közegében artikulálódnak, nem pedig idézett monológként, mely direktebben köthetné az eszmefuttatást Abjatár személyéhez. (Egyúttal nem hagyható figyelmen kívül a szövegrészletnek a szerző korábban idézett bibliai esszéjével való tartalmi összecsengése sem).

A korábban már felmerült annak lehetősége, miszerint a regény és a *Biblia* viszonya ugyancsak az olvasás metaforáján keresztül volna értelmezhető; kérdés tehát, hogy maga a regény hogyan „olvassa” a *Szentírást*. Több szöveghely esetében filológiai nyilvánvaló, hogy Mészöly forrásként használta a Károli által készített fordítást, amint azt Thomka Beáta *A kívülvaló ember* című tanulmánya is feltárta. A szerző megfogalmazásában: „a Biblia mint nyelv, beszédmód, intertextus, műfajmodell, szerkezeti minta képezi a megközelítés kiindulópontját.”¹⁶ A *Saulus* tehát biblikus-intertextuális kapcsolatokkal gazdagon átszótt szöveg. Ha megfigyeljük ezeket a helyeket, megállapíthatjuk, hogy az idézetek általában nem szó szerint szerepelnek, Mészöly legtöbbször változtat valamit rajtuk; vagy elvesz, vagy éppen hozzátesz valamit a szövegtörödékekhez.

Egy másik értelmezési lehetőség szerint Mészöly poétikai megfontolásból módosít az eredeti szöveghelyeken, ez esetben azt érdemes megvizsgálni, hogy milyen változtatásokat eszközöl az idézeteken. Thomka a *Műhelynaplók* kísérőtanulmányában megjegyzi, hogy a szerző jegyzeteiből nyilvánvaló, hogy a bőséges idézethasználattal megelőzte korát. Az idézetek során ráadásul nem filológiai kifogástalanság, hanem az idézet újraíró elsajátítása volt az elsődleges cél. Mint fogalmaz, Mészölynek „Nem volt célja a pontos idézés, hanem a szerzői, alkotói átvétel, amit a jelenkori szövegközi viszonyok maximális szabadságát feltételező korai és merész megnyilvánulásának tekinthetünk.”¹⁷ A regény rögtön egy módosított Károli-idézettel indít:

„»Nem tudjátok-e, hogy a pályán a versenyzők mind futnak ugyan, de a díjat csak egy nyeri el? Úgy fussatok, hogy elnyerjétek. Aki viszont részt vesz a versenyben, fegyelmezi is magát mindenben. Pedig ők csak hervadó koszorút akarnak elnyerni, mi ellenben hervadhatatlant. Én tehát úgy futok, hogy célba jussak; amikor viaskodom, öklömmel nem a levegőt csapdosom. Magsanyargatom testemet, nehogy magam lemaradjak, amíg másokat buzdítok. «

A Tarzusi” (5.)

Evidens módon merül föl a kérdés, hogy Mészöly miért változtat az idézeteken. Mint korábban utaltam rá, világosan rekonstruálható egy olyan szerzői szándék, mely szerint a cél hangsúlyozottan nem egy történelmi regény elkészítése volt. Magyarazatként szolgálhat tehát, hogy a pontos idézési eljárás és a szabatos forrásmegjelölés sokkal inkább a történelmi regény irányába tolta volna el a szöveg arculatát (olvasási lehetőségét), hiszen a cím és a mottó mindig valamilyen preconcepciót generál a befogadóban (tekintetbe véve azt is, hogy maga a *Károli-Biblia* is fölfogható történelmi dokumentumként, nem csupán vallási vagy irodalmi szöveggént). Mivel az idézet forrásaként „a Tarzusi”, azaz Szent Pál szerepel, így a szövegrészlet a regény világán belül úgy tételeződik, mint a már megtért Pál példázata; egyszersmind egy eltávolító gesztusként is működésbe lép, mely felfüggeszti a szöveg referenciális vonatkozásait.

Egy másik helyen az intertextus majdnem jelöletlenül simul bele a regény szövegébe. Saul unokaöccse, Benája gyógygyításakor Illés próféta szavait használja (Károli Gáspár tolmácsolását alapul véve): „»Uram, térítsd vissza e gyermek életét!«” (45.). Az idézés természetesen ezúttal sem pontos fogalom, mert Mészöly itt sem nem változtatlanul illeszti be Károli szövegét, elhagy belőle.

A Károli-idézetekkel való eljárás mód jellemezheti a szerző viszonyát az ismert történelmi tényanyaghoz is: a művészi szándékhoz igazítja hozzá a bibliai történetet, nem pedig fordítva. Ebből is világosan látszik, hogy nem kritérium számára a történelmi hűség. A regényben több szereplő és történetfragmentum is van, amelyekről a *Bibliának* nincs tudomása, csupán a szerzői fantázia fikciós termékei.

Az olvasás-metaforát továbbgörgetve, egyúttal Barthes-ra visszautalva: az önmegértés kísérlete is teljes joggal tekinthető (ön)olvasásnak, hiszen Saul mint elbeszélő a saját maga által produkált szövegen keresztül igyekszik megérteni a korábbi, elbeszélő önmagát. Az nyilvánvaló, hogy Saul korábbi (cselekvő) énye egyáltalán nem transzparens a narráló én számára, így a megértés (az önmegértés) problémája szükségszerűen végig ott lappang a regény szövege mögött. Vannak azonban pillanatok, amikor az elbeszélő egy-egy plasztikusan eltalált trópusal képes lényegi észrevételeket tenni korábbi énjére vonatkozólag (ahogyan a terek értelmezésekor is ez a szándék vezeti).

A már tárgyalt szurdik szöveghelyén olvasható a következő részlet is: „De ezt utólag mondom, akkor nem így éreztem, s még gondolni se gondoltam semmire. Leültem a nyiladékkal szemben, és nézni kezdtem az egyik szál fűvet, ahogy a kőmorzsalékos földből kibújt – s valahogy keserű lett bennem az ártatlanságom.” (13.) A „keserű ártatlanság” metaforájának kibontása során kiderül, hogy tulajdonképpen önmagát dekonstruáló alakzat, hiszen az ártatlanság nem lehet önreflexív állapot. Søren Kierkegaard szerint „Az

ártatlanság állapotában béke és nyugalom honol; de ugyanakkor még valami más is, de az nem békétlenég vagy harc; hiszen itt semmi sincs, amivel harcolni lehet. De mi a hatása e semminek? Szorongást szül.¹⁸ A regénybeli idézet megfogalmazása természetesen már a reflektáló én nyelvét és belátását tükrözi, mint az a részlet első mondatából kiderül, de nyilvánvaló, hogy a szereplő Saulhoz azért köthető a kierkegaardi szorongás, mert már elvesztette a stabil hit állapotát. Kierkegaard úgy folytatja, hogy a szorongás „teljesen különbözik a félelemtől és más hasonló fogalmaktól [...], a szorongás a szabadságnak mint a lehetőség számára való lehetőségnek a valósága.”¹⁹ Mint korábban kifejtettem, Saul szempontjából a megnyilatkozás kulcsfogalma, az új, ismeretlen látószög megjelenése jelentheti az elbizonytalanodás okát.

Az olvasás fogalmának holdudvarában mintegy kísértetként mindig ott lappang a félreolvasás fogalma is. Sokszor tapasztalhatjuk, hogy Saul mint elbeszélő *rontott logikájú* gondolatalkzatot használ, hogy kifejezze a múltbeli szubjektum belső egzisztenciális állapotát. Szignifikáns példa erre a pásztorokkal való szándékos konfliktuskeresés szöveghelyének zárata, melyben Saul így fogalmaz: „Mégis úgy éreztem, hogy győztem, annyira egyedül maradtam.” (26.) Mészöly gyakran alkalmazza az ilyen típusú mondatokat a szövegegységek lezárásaként vagy kezdeteként, melyek ilyen módon kiemelődnek a környezetükből. A győzelem Saul számára tehát itt az egyedülléttel áll összefüggésben. utólagos reflexióként értékelhetjük az „éreztem” igét, amely inkább homályosságot, mint bizonyosságot sugall, hiszen Saul *nem tudatában* volt a győzelmének. Saul félreolvassa a pásztorok reakcióját, hiszen ők nem azért hagyták faképnél, mert alulmaradtak volna az intellektuális párbajban, hanem azért, mert érezték Saul zavarodottságát. E gondolatmenet mintájára az előbbi „keserű ártatlanság” szintagma is ugyanúgy tekinthető a rontott logika megnyilvánulásának, ha elfogadjuk, hogy ellentmondást tartalmaz. Azonban az elbeszélő Saul ennek ellenére néha meglepően éles rálátásról tesz tanúbizonyosságot: „Sokszor gondolkodok rá, hogy talán a holt-tengeri kudarcom se volt véletlen. Korábban kezdődött. És egyáltalán nem úgy, hogy szemrehányást tehetnék magamnak.” (43.) Ez a megállapítás szintén retrospektív jelleggel bír, így megfogalmazása kizárólag az elmondás jelenéből lehetséges. Ami érdekessé teszi, hogy azon kevés szöveghelyek egyike, ahol az elbeszélői szándék nyíltan kimondásra kerül: a személyes múlt széthullott, zavaros eseményeit egy olvasható, magyarázható, fölöttes (tehát teleologikus) narratíva kereteiben kísérli meg elhelyezni. Azzal azonban már csupán a befogadó szembesül, hogy ez a törekvés lehetetlen.

Jegyzetek

¹ A tanulmány egy hosszabb, Mészöly Miklós *Saulus* című regényéről szóló dolgozat része.

² Roland BARTHES, *Az olvasásról*, in Uő, *A szöveg öröme; Irodalomelméleti írások*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 56-66.

³ Uo., 56.

⁴ Uo.

⁵ Uo., 57.

⁶ Roland BARTHES, *A műtől a szöveg felé*, in Uő, *A szöveg öröme*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 70.

⁷ Uo., 71.

⁸ MÉSZÖLY Miklós, *Biblia – bibliák*, in Uő, *A pille magánya*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2006, 103. (Kiemelés tőlem – T. M.)

⁹ Uo., 104.

¹⁰ Uo., 105.

¹¹ Uo., 106.

¹² Az oldalszámok a regény második kiadására vonatkoznak: MÉSZÖLY Miklós, *Saulus*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968.

¹³ BARTHES, *Az olvasásról*, i. m., 59.

¹⁴ A tárgyalt szöveghely az általam használt kiadásban a 96. oldalon kezdődik.

¹⁵ Dorrit Cohn elbeszélés-tipológiája alapján: Dorrit COHN, *Áttetsző tudatok*, in *Az irodalom elméletei II.*, szerk. THOMKA Beáta, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996, 97.

¹⁶ THOMKA Beáta, *A kívülvaló ember; Mészöly Miklós: Saulus*, in *A magyar irodalom története; 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.

¹⁷ MÉSZÖLY Miklós, *Műhelynaplók*, gond., s. a. r., jegyz. THOMKA Beáta és NAGY Boglárka, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2007, 902.

¹⁸ Søren KIERKEGAARD, *A szorongás fogalma*, Göncöl Kiadó, 1993, 51.

¹⁹ Uo., 52.

Zsilett-katarzis

Beszélgetés Németh Zoltánnal

N. TÓTH ANIKÓ

– A kapus öröme a tizenegyesnél 1999-es megjelenése óta eltelt termékeny 15 évben 18 önálló kötetet publikáltál. Jelentős irodalomkritikai és irodalomtudományi munkák szerzőjét tisztelhetjük benned. A 18 könyv között öt verseskötet is van. S mivel több alkalommal hangsúlyoztad, hogy elsősorban költőnek tartod magad, jelen beszélgetés témája a „szent poézis” lesz (erre a fennkölt kifejezésre még később visszatérünk). Miért éppen a lírát választottad szépirodalmi tevékenységed területéül?

– Nem volt tudatos választás, sőt biztos vagyok benne, hogy ez nem választás kérdése. Tizenöt éves koromban rádöbentem, hogy jön belőlem a vers, s ez ellen nem lehet semmit sem tenni. Az irodalomtudomány iránti érdeklődés voltaképpen abból fakadt, hogy egyre mélyebben meg akartam tudni, mi az irodalom, mi a vers, mi a líra, és a mai napig úgy gondolom, hogy ahhoz, hogy jó verset tudjunk írni, rendelkezniünk kell olyan fogalmi nyelvel, amelyen gondolkodni tudunk a költészetről. Ezért nemcsak verseket olvastam, hanem elméleti szövegeket és irodalomtörténeteket is, így akartam közelebb kerülni a „Mi a vers, mi a költészet ma?” kérdéséhez, illetve ahhoz, ami én vagyok ezen a területen belül.

– Van a versírásnak valamilyen feltétele, kell-e hozzá különleges szellemi-
lelki-érzelmi kondíció, játszanak-e szerepet nálad olyan dolgok, mint ihlet,
inspiráció, állapot, van-e pl. múzsacsók?

– Tizenéves koromban olyan volt a versírás, mint egy pollúció, egy lázas állapot, majdhogynem elájultam tőle. De nemcsak a versírástól, hanem

az olvasástól is. Gimnazista koromban került a kezembe Vladimír Holan *Éjszaka Hamlettel* c. kötete, amelynek minden verse olyan volt, mint egy orgazmus. Az ember ezt a fiatalkori késztetését aztán valahogy elveszíti, még ha nem is teljesen végleg. Írás közben hasonló érzésem van, mint amikor az ember beszáll egy száguldó vonatba, vagy amikor *A csillagok háborújában* átváltak fénysebességre. Ezt később az ember már elő tudja hívni magában, bár gyakran teljesen véletlenszerű.

– *Fontosak a megírás körülményei? Hosszasan készülsz, vagy hirtelen felindulásból követsz el egy-egy verset? Elvonulsz egy dolgozószobába, vagy bárhol képes vagy verset írni?*

– Az a legjobb állapot, amikor az ember végletesen idegennek érzi magát, a magány vagy éppen a szenvedés. A létezés üres helyei. A házból kivert kutya télen. Vagy az utazás. Vannak állapotok, amikor jobban előkerülnek ezek a helyzetek. A semmiből előjön néhány vers, rövid időn belül láthatóvá válik az, ami összefűzi őket, és akkor már tudatosan készülsz, hogy ezt a vonulatot továbbvigyem, köteté dolgozzam, szétírjam, akkor már erre dolgozik az agy.

– *Valaki arra esküszik, hogy verset csak kézzel lehet írni. Te milyen technikai eszköztárral dolgozol?*

– Eleinte még a tanulmányaimat is kézzel írtam, de aztán a 90-es évek második felétől jött a számítógép, és tanulmányírásban teljesen átálltam. Verset elég sokáig kézzel írtam, a papírfecni a mai napig maradt, de most már például telefonba is írok verset, az mindig kéznél van, amikor éppen eszembe jut egy ötlet.

– *Ez aztán hatással van a terjedelemre is?*

– Hm, lehet, hogy mostanában azért írtam rövidebb verseket, mert nagy részüket telefonba írtam...?

– *Bármilyen műnemben vagy műfajban az a legfontosabb, hogy egyedi, csak rád jellemző, semmivel sem összehasonlítható nyelvet, hangot találj meg, s ez mindig valamihez képest artikulálódik. Te milyen minták mentén vagy éppen ellenében alakítottad ki a versnyelved?*

– Mindenképpen úgy szerettem volna írni, ahogy még soha senki. Amikor komolyabban nekikezdsz az ember költészettel foglalkozni, egy kezdő író ízlését, lehetőségeitrendkívül meghatározza az, hogy milyen könyveket olvas. Éppen ezért mindent el kell olvasni, mert ha nem olvasunk, akkor számunkra a vers csupán annyi lesz, amennyit véletlenül megismertünk belőle, róla. Gyerekkoromban nekünk olyan könyvek voltak otthon a polcunkon, mint Thomas Dylan összegyűjtött versei, vagy a 20. századi német költészetet Brechtől Heissenbüttelen át Enzensbergig felvonultató *A mai német líra* c. kötet. Óriási hatást gyakorolt rám ez a nagyon sokféle, kísérletező költészetet bemutató antológia, 16-18 éves koromban 8-10 füzetnyi verset írtam ezeknek a német verseknek a stílusában. Természetesen ezeket

a szövegeket nem küldtem el sehová. Ki kell tehát alakítani egy nyelvet, s ehhez több út is vezethet. Lehet az irodalomelmélet útja, ahonnét egy másik nézőpontból láthatunk rá a versre. Csehy Zoltán lírája talán másféle utat járt be, hiszen ő műfordításokon keresztül sajátította el azt a nyelvet, amely aztán később megjelenik a saját költészetében, pontosabban a kettő interakcióban áll egymással. De mondható, hogy szinte vérévé vált az antik irodalom, a klasszikus forma, illetve versnyelv. Többféle út van tehát. Úgy próbáltam írni, hogy ne legyen előzménye az írásnak, miközben tudható, hogy ez mennyire nem lehetséges. Nekifeszülni a lehetetlennek. Másrészt pedig talán Hrabalnál vagy Bondynál olvastam egy megjegyzést a jó vers kapcsán: az olyan, mint amikor kifűjjük az orrunkat, és amikor levesszük a zsebkendőt, döbbenet látjuk, hogy csurom vér, mert egy zsilettpenge volt a zsebkendőben. Az a jó vers, amitől úgy érezzük, bele kell halni. Számomra ebben a pillanatban ezt jelenti a versírás: egy szikét készíteni, amely elvágja az ember nyakát. Vagy ha nem is, de legalább átstrukturálja az agyát.

– *Az első versesköteted, A szem folyékony teste (mely az AB-ART Kiadónál jelent meg 2000-ben) recepciója fel is hívja a figyelmet a nyelvi radikalizmusra; egybecsúszatsz egy csomó szót pl. tartalomhatalomalkonytájlépegető... A másik figyelemfelkeltő dolog pedig a tematika, nálad ez hangsúlyozottan a test, vagyis a test szöveggé tétele. Seggünk odaforrott a fejünkhöz – ilyen mondatok is olvashatók a kötetben. Te akkor éppen általános iskolában tanítottál. Ajánlottad volna-e a tanítványaidnak a verseidet? Milyen hatást váltottak ki ezek a szövegek a befogadókban?*

– Én ezt teljesen kettéválasztom. Az, hogy miből élek meg, hogy éppen szénlapátoló vagyok-e vagy tanítok, ahhoz képest, hogy mit írok, teljesen más identitás, más én. Senki sem tudott róla, hogy verseket írok, nem reklámoztam magam.

– *A szakma hogyan fogadta a debütálásod?*

– Tipikusan első kötet volt, nagyon sokféle verstípus jelent meg benne, annak minden esetlegességével. Szabó Lőrinc az első kötetét, amit a barátainak ajándékozott, évekkel később megpróbálta visszalopkodni a könyvespolcokról. Nem mondom, hogy én is ezt tenném. Azt hiszem, Peer Krisztián beszélt az ún. kötetdűhről, lehet, hogy ez dolgozott bennem, lehet, hogy a kései tapasztalatlanság. Viszonylag későn jelentettem meg verseskötetet, hiszen a 90-es évek elején sokan már 18-19 évesen kötettel jelentkeztek.

– *Egy harmincéves költő már középkorúnak számít...*

– Igen, a szocializmus idején mesterségesen visszatartották vagy elhúzták a pályakezdet, gondoljunk Kukorelly Endre vagy Parti Nagy Lajos indulására, akik kultúrpolitikai okokból csak harmincon túl jutottak kötethez. A 90-es években azonban már mindent ki lehetett adni. Az első verseimet, de ezt már többször elmeséltem, voltaképpen ellopták tőlem:

az akkor már régóta publikáló, prózaíró Mórocz Mária a kollégiumban kiemelte a táskából a füzetemet, titokban legépelte a verseimből 10-12 oldalt, bevitte az akkori Irodalmi Szemlébe, és csak akkor döbbsentem meg, amikor behívott Grendel Lajos és Hizsnjai Zoltán, hogy beszélni akarnak velem, mert néhány szövegem meg fog jelenni a következő számban, amely már nyomdában volt. A hiúságomat persze legyezgette egy kicsit a dolog, de akkoriban nem akartam bekerülni az irodalmi életbe, sőt tudatosan ellenszegültem a publikálásnak.

– *A második kötet, A perverzió méltósága 2002-ben a Kalligramnál jött ki. Ennek már a borítója is provokatív. Bedecs László írta a versgyűjteményről, hogy ez egy olyan laboratóriumi kísérlet, amely a tiltott nyelvet, a nyelvi tabukat próbálja megtörni, nyomdafestéket nehezen tűrő szavakat legitimál. Egyetértesz ezzel a megfigyeléssel?*

– Mindenképpen a határokon való túlhaladás volt a cél, bár nem úgy születik a vers, hogy kitűzők egy célt, főlírom vázlatba, hogy ezt kell megírnom, aztán pedig kidolgozom. Azt szerettem volna, hogy elemi erejű megdöbbenés legyen a testet érintő tabuk lebontása, a testnek egy másfajta megjelenítése. De nemcsak a testről van itt szó egyébként, hanem annak a végletes relativizálásáról, hogy milyen kultúrában élünk, ahogy a testeket ez a kultúra egymás mellé rendezi, hogy legalább a fikció erejéig más típusú elrendezések alakuljanak. Rám de Sade márki volt nagy hatással. A 80-as évek végétől adták ki magyarul és csehül, elég sok mindent megvásároltam a művei közül. Nála szembesültem a testgép fogalmával: 8-10-15 test részvételével olyan csoportosulások jönnek létre az aktusok folyamán, amelyek túlmutatnak önmagukon. Egy magyar de Sade-líra létrehozása volt a célom, igen. Másrészt mindennek volt egy biológiai alapozottsága, ami azt jelentette, hogy meg akartam keresni az emberi testben, az emberi gondolkodásban mindazt, ami állati, a gének mélyére hatolni, az evolúció mentén visszakeresni a testalakzatokat. Vannak biológusok, mint Desmond Morris, akik az emberről mint csupasz majomról értekeznek, értelmes poétikai vállalkozás tehát visszakeresni a génjeinkben azokat a területeket, amelyek valamiféleképpen az állati tartománnyal érintkeznek. Harmadrészt pedig szerettem volna, hogy valami egészen új, radikális testkoncepció jöjjön létre a kötet által.

– *Erőteltjesen jelen van a szexualitás.*

– Persze, poétikai szempontból nem érdekelt a szexualitás nélküli test. De nem a freudi elfojtás-dolog működött, meg hogy gyógyítani kéne a testet, hanem éppen ellenkezőleg: számomra azt jelentette a testről való gondolkodás, hogy a testet tudatosan le kell betegíteni, különböző implantátumokkal ellátni. Vagy még inkább: annyira felszabadítani, legalábbis a szöveg erejéig, amelyre a jelen korban még nincs lehetőségünk. Testünk materiálisan túlságosan is meghatározott jelenség még mindig.

– A következő, 2005-ös kötet *A haláljáték leküzdhetetlen vágya* címet viseli. Ebben a beteg test emelődik ki a maga esendőségével, kiszolgáltatottságával. Lehet ez valamiféle traumafeldolgozásnak a következménye?

– Ekkoriban Parti Nagy Lajoson keresztül foglalkoztam a posztmodern irodalommal, a fejemben már ott volt a posztmodern hármassztratégiájának elmélete, amely szerint a harmadik, antropológiai posztmodernben a trauma, illetve az önéletrajz kerül előtérbe. Erőteljesen hatottak rám a francia szerzőpáros, Dominique Viart és Bruno Vercier gondolatai a kortárs francia irodalomról: önéletrajzi elemekkel átszótt könyvben gondolkodtam tehát. A másik pedig a betegség-téma. Az egészséges test sok mindenre nem jó, mármint a lírában, valamiféleképpen betegségekkel kell ellátni, akár tudatosan, hogy a beteg test olyan tartományokba vigyen bennünket, amelyekre álmunkban sem gondoltunk volna. Volt egy gondolatom: betegséget kell beépíteni a testbe. Nem tudom, létezik-e olyasmi, hogy valaki az egzisztenciáját úgy tartja fenn, hogy mivel a betegsége rendkívül különleges, kézről kézre adják az orvosok, és a legmenőbb amerikai, kínai és japán orvostudományi egyetemeken és kórházakban fordul meg, vizsgálják, elemzik. Imádnám, ha nekem ilyen betegségem lenne...

– Az előbb a tabukról beszéltünk; én azt gondolom, hogy a betegség is bizonyosfajta tabu, nehezen beszélnek róla az emberek.

– Az ember szégyelli is a betegségét.

– Vagy nem tudja megnevezni, nem tudja körülírni azokat az állapotokat, fájdalmakat. Lehet az ok egyfajta szemérem, vagy közrejátszhat a babona: ha beszélek róla, visszahívom...

– Olyan terekbe kerülsz, olyan emberekkel kerülsz kapcsolatba több napra is, akikkel a betegség nélkül sosem. Ilyen egy kórház – például a véres vizelet szaga szinte beleivódik az ember sejtjeibe, amit nehezen felejt aztán. Az ember önmagát is behajszolja bizonyos élményekbe, kalandokba. Kórház, szanatórium – el kellett mennem ezekre a helyekre.

– Az előbb beszéltél az emberben az állati megragadásának kihívásairól; a következő kötet, az *Állati nyelvek, állati versek alapja is az álltság*. Gyerekkönyvnek álcázza magát, Fero Lipták sajátos illusztrációi különleges könyvtárggyá teszik. Alapvetően mégsem gyerekkönyvnek olvasom. Itt is a nyelv a téma. Az állatnevekben elrejtett szavak kibontása és továbbgondolása, kiejtése, a velük való babrálás a tét. Hogyan születtek ezek a versek?

– Nem gyerekkönyvetnek született. Amerikai mintára szerettem volna, ha a hátsó borítójára felkerülnek olyan bombasztikus kijelentések, mondjuk Csehy Zoltántól, hogy ez a könyv a lírai idiotizmus egyik fontos példája. Ő azonban szerkesztőként ezt szemérmesen kihúzta. Egyszer a József Attila Kör pécsi felolvasásán vettem részt, amikor Böhm Gábor *A perverzió méltósága* kötet verseit hallgatva odaszólt a mellette ülőnek: Ez beteg.

Hát ezt is szívesen feltüntettem volna, vagy Balázs Eszter Anna reakcióját idiótamesém kapcsán: Zoli, te nem vagy normális. A könyvben lett volna egy olyan szólam, amely végül Csehy Zoltán szerkesztői ajánlása nyomán kimaradt: Szajkó versei, Vörösbecy versei, Zebra versei, vagyis különféle nyelvek antológiászerű összeállítása.

– *Az állatok mint maszkok?*

– Igen, az állatok mint költők. De igaza volt Zolinak. Ezzel a szerkesztői döntéssel kvázi gyerekverskötetté stilizálódott a könyv, ha leszámítjuk az egy-két erotikus vagy obszcén utalgotást, s ezzel a húzással sokat nyertem. Lovász Andrea például teljesen gyerekverskötetként könyvelte el, amely nem 8-10 éves gyerekeknek, hanem 13-14 éveseknek szól. Nekem ez meglepő volt, mert valóban nem gyerekeknek szántam. A megírás körülményei persze „gyerekesek”: egyszer beteg volt a fiam, én maradtam vele otthon, s hogy szórakoztassam, elővettem egy gyerekkori marhaságot. A szülőfalumban volt egy vicces-szivatós szokás: bégető bárányoknak tettük fel a kérdést, hogy beveszitek magatok közé ezt és ezt, és a birkák rögtön válaszoltak is: beee, beee. Aztán gyártottam néhány hasonló darabot Marci megnevetetésére, innét indult a kötet.

– *Amikor a gyerek tanulja a nyelvet, akkor másképp működik a logikája, rácsodálkozik egy-egy kifejezésre, és a konvencionális jelentésektől eltérő dolgokra asszociál, félrehall, és ezekből a félrehallásokból születnek nagyon vicces dolgok – egy ilyen vonulat is van a kötetben. Mégse gondolom, hogy ezek gyerekversek.*

– Lírai idiotizmus akart lenni tényleg.

– *Az állatosdi aztán folytatódott az olyan típusú, kötetben eddig meg nem jelent versekben, mint A házasságszédelgő.*

– Igen, de tervben van a kötet is. Született már kb. ezer sor.

– *Ezekben mire játszol rá?*

– Nőstény állatok férje vagyok. Például egy kifejlett barnamedvenőstény férjeként élni rendkívül izgalmas tapasztalat, vagy nem tudom, próbált-e már valaki bálnával csókolózni, hát az fenomenális! Vagy a hátán bejárni a Csendes-óceánt, szigetekkel, korallzátonyokkal együtt. Talán a Rimbaud-féle *A részeg hajó* inspirált, talán a *Rege a vén tengerésztől*, Coleridge-től. De az egész koncepció Carol Ann Duffy *A világ felesége* c. könyvének köszönhető. Érdekes szerzőről van szó, hiszen Duffy az első nő, az első skót és egyúttal az első nyíltan LGBT-személy (leszbikus, gay, biszexuális és transzgender), aki „koszorús költő”, azaz poet laureate lett a brit királyi udvarnál. Amikor David Beckham ínszalagszakadást szenvedett, hozzá is írt verset. Az említett könyvben a világirodalom jelentős alakjainak, pontosabban feleségeinek ad hangot, többek között Quasimodo vagy Héphaisztosz feleségét szólaltatja meg. Rendkívül jó a magyar fordítás is. Innét jött tehát az eredeti ötlet. Most éppen egy vakondpatkány férjeként próbálok létezni, 30 méterrel a föld

alatt, ahol a föld eltömíti a számat, s mellettem csupasz kis testek mozognak. Ezeknél a hihetetlen föld alatti lényeknél, bár emlősök, csak egyetlen nőtény szeretkezik és szaporodik (a kiválasztott férfiakkal), hasonlóan a méhtársadalomhoz. Ez a szupernőtény rákényszeríti a többi nőt a vizelete elfogyasztására, akik ettől terméketlenné válnak. Micsoda élet lenne, ha az emberi társadalom is így épülne fel! A vakondpatkány-ideológia egyébként megjelenik *A perverzió méltóságában* is mint prózai szöveg.

– *Időrendben haladva a soron következő, 2011-es Boldogságtelep, vetélgépben kötetnek van egy alcíme: Csáth szeretője. Csáth neve elég sokat forog a kortárs magyar irodalomban. Nem lerágott csont? Miért fordultál pont Csáthhoz?*

– Szerintem egyedül a végeredmény számít, semmi más. Rendben, igaz, Szerbhórváth György egy ízben megjegyezte, az a szerencsém, hogy nem vajdasági vagyok, mert ott mindenki csáthozik. De ha nem lenne az alcím, alighanem senki sem gondolná, hogy ezek a szövegek Csáthtal bármilyen összefüggésben vannak.

– *Segítesz az olvasónak?*

– Inkább félrevezetem, tudatosan. Említettem már a de Sade márki-féle inspirációt, hogyan megírni versszövegben: számomra Csáth a magyar de Sade, és most főként a naplóíróra gondolok. Versben próbáltam egy lehetséges csáthi világot megjeleníteni, Csáth alakját egy nőbe importálva, egy férfiakat fogyasztó, férfiakat kirúgó és megalázó, dominaként megjelenő nőbe. Persze ez csak egy rétege a könyvnek, amelyben a kiszolgáltatott férfi hangja talán még erőteljesebb.

– *Ebben a kötetben, mely továbbviszi a korábban kikísérletezett poétikai megoldásokat, megjelenik egy új téma: az érzelem, egészen pontosan a szerelem. Ráfogható, hogy a szerelmi líra újragondolása a kötet?*

– Igen, egy újfajta szerelmi líra létrehozása volt a cél, annak körülménye, lehet-e még érvényesen beszélni erről a témáról. Szerelmi verskötet akart lenni Balassi Júlia-verseinek, Csokonai Lilla-ciklusának, a Himfy-verseknek, Szabó Lőrinc versciklusainak, Oravecz Imre 1972. szeptember c. kötetének „mintájára”. Az érzelmesség persze csak a skála egyik része, hiszen vannak benne teljesen száraz szövegek is. A kortárs francia lírát próbáltam feltérképezni, amelyben jelen van egy neoszentimentalista irányzat is. A kortárs magyar költészetben a legtöbbször nagyon óvatosan állnak ehhez a kérdéshez. A 90-es évek ironikus-parodisztikus lírafelfogása után (amit ugyan nagyra becslök, de mégis távol áll tőlem) volt egy szembeszegülés bennem, hogy a líra nemcsak könnyed játék, hanem testbe és húsba vágó élmény. Próbáltam nem félni, nem megijedni a férfi-nő kapcsolatba beleíródó szentimentális jelentésektől, sőt tudatosan belevinni a kötetbe. A másik szándék pedig: szerettem volna olyan verseket írni, amelyek katarzist váltanak ki. Nem mondom, hogy a parodisztikus-ironikus lírában nincs

ilyen lehetőség, de ott más típusú katarzistról beszélhetünk. Én valamiféle zsillett-katarzist szerettem volna, halálba vivő verseket, a halálélmény megfogalmazása hajtott.

– *A kötet versei felidéztek bennem a Szabó Lőrinc-i szerelemfelfogást, a Boldogságtelep a nem lehet egymásban maradéktalanul feloldódni-élmény újrafogalmazása is lenne?*

– Van benne egy Szabó Lőrinc-versátirat is. Talán irodalomtörténeti rejtély, titok, sőt tabu, de ez a vers azért is különleges, mert Szabó Lőrinc állítólag Kozmutza Flórához írta, pontosabban Illyés Gyulánéhoz, a köztük lévő eltítkolt kapcsolat ihletésében. Megfogott a szöveg ritmusa, és megdöbbsentem, amikor később valaki elmesélte, talán Nagy Csilla vagy Mizser Attila, milyen tabu fűződik hozzá. Szíven ütött, tényleg. Emlékszem, Besztercebányán írtam, kollégiumban, egy hózivataros téli éjszakán, Kabdebó Lóránt egy könyvéből másolva-átírva, felemelő élmény volt már akkor is.

– *Ebben a kötetben formai váltás is történt: megjelent a narratív hosszúvers.*

– Nem teljesen előzménytelenül, hiszen már a *Koromevés* is ilyen az első kötetből. Az utóbbi időben valóban izgat a novellavers, illetve a narratív, epikus versnek a lehetősége, az állatiférfj-típusú szövegek is ebbe a műfajba tartoznak. Ezekben az *Állati férj*-szövegekben azt a koncepciót követem, hogy egy versen belül minden érzelmi skálát be kell járni, a humorostól egész a végzetesen tragikusig. Mert az meglehetősen vicces, hogy egy bálnának akkora mellei vannak, mint a Szent Péter-bazilika kupolája, és az állati férj azt simogatja kéjesen – de a vers végén ez a bálnalány már nem bírja elviselni a japán bálnavadászhajók látványát, és egyenesen nekimegy egy ilyen hajónak, közben megszigonyozzák, hosszú ideig vergődik, amíg meghal, szóval borzasztó. A cél: végigzongorázni az egész érzelmi skálát tehát, többsarkú verset létrehozni. A *Boldogságtelep* ezzel ellentétben egyetlen szélsőségre van felhúzva, magát a nyelvi határt célozza, tragikus-depressziós traumanyelv, egyáltalán semmilyen iróniát sem akartam. A kötet első verse felkérésre született: Bulgáriában került sor egy *Re-verse: Kosztolányi 125* című megemlékezésre, konferenciára, és ennek alkalmából, *A bolgár kalauz* témájára íródott, Bedecs László közvetítésével. Hosszúvers lett, amelynek vannak narratív részei – egy kalauzlány elcsábítja Kosztolányit –, és mozaikszerűen beépítve vannak lírai hangoltságú, önreflexiós részei is. Elküldtem egy-két ismerősömnek, hogy a bolgár fordítás előtt kikérjem véleményüket. Csak mint érdekességet jegyzem meg, hogy a prózaíró Gazdag József az összes önreflexiós lírai versszakot kihúzta, kihagyta volna – megtartva a sztorit, a narratív részeket. De hát egy prózaírótól mi mást várhattam volna...

– *Ha már a kalauznőnél tartunk, beszéljünk egy kicsit a női perspektíváról,*

ami fontosnak tűnik az életműveden belül, az irodalomtudósi munkáidban is rendre odafigyelsz a női hangokra, ebben a kötetben pedig szintén jelen van.

– Hát persze, mert hiszen az, hogy az ember férfinak születik, az élet leegyszerűsítése a biológia által. Milyen szörnyű, hogy nem tudjuk, hogy egy nő hogyan gondolkodik, hogyan érez. Maga a nemiség nem csak általában izgalmas kérdés. Jelenleg egy vágyorientált társadalomban élünk. Nekem a mai napig nagy élmény, amikor a nemiségnek egy olyan területével ismerkedtem meg, amelyről nem volt tudomásom. Hiszen a tapasztalatainknak vagyunk végzetesen kiszolgáltatva: 18 éves koromban szerelmes lett belém egy homoszexuális ismerősöm, tőlem kb. hat-hét évvel idősebb férfi. Egy ideig azt hittem, csak barátok vagyunk, moziba mentünk, söröztünk. Gondolj bele, ki voltam én: egy 18 éves vidéki fiú a szocializmusban, teljesen naiv és tapasztalatlan, nem olyan, mint egy mai 18 éves. Egyszer aztán, moziból jövet, rátette a kezét a tarkómra, és a hüvelykujjával simogatni kezdte a nyakamat. Megdöbbsentem, hogy akkor most mi van? Nem értettem. Olyan volt ez az egész, félelmetes, mint amikor a kigyó ránéz az egérre, és az megmerevedik. Kísérteties volt, lehullott a függöny. Aztán lassan, rekedt, kimért hangon valahogy kinyögtem: légy szíves, vedd le a kezéd a nyakamról. Igen, meg kell élni a dolgokat, nem elég, hogy elolvasod őket. Valójában a könyveimben is ilyen helyzeteket próbálok létrehozni. Szövegeket, amelyeket olvasva hirtelen kísértetiesé válik az élet, és megdöbben, szinte megmerevedik az ember, hogy ilyen is van a létezésben és a szexusban, hogy nemiségünknek olyan területei is vannak, amelyeket elfüggönyöz az én, eltávolít, kikapar – pedig részei identitásunknak. Ha ez az élményem nem lett volna, akkor ezt az érzést sosem tapasztalom meg.

– *A női szempontúság trendi dolog is egy ideje.*

– Igen, már Kármán József is kétszáz éve a *Fanni hagyományaiban*...

– *Én az időben hozzánk közelebbi irodalomra gondoltam, Weöres Psychéjétől kezdődően, mondjuk. Épp A bolgár kalauz című versedben van az a sokak által idézett sor: „csak a női test képes versenyezni a nyelvvel”. Hogy is van ez?*

– De hiszen olyan tökéletes tud lenni a női test egy férfi számára! A nyelv viszont... Eszembe jut Barthes hírhedt kijelentése: a nyelv fasiszta. Igen, valóban: nyelv olyan, mint egy sűrű, apró láncszemekből álló bilincs, amit ráraaknak az emberre, belefűzik a puha testbe, agyba, nyelvbe, és már nem tud máshogy gondolkodni és fogalmazni. Évszázadok, évezredek alatt kialakítottak elődeink egy börtönt, amit úgy nevezünk, hogy a magyar nyelv. Ebben a börtönben a rácsok reszelésével és a falak vésésével próbálsz kialakítani egy területet magadnak. Próbálsz kitörni. Voltaképpen az összes könyv egy-egy kitörési kísérlet. Másrészt előjön a csábításnak és a vágynak

a kérdése. Ahogy a nyelv is csábító, szirén-ének, becsalogat a börtönébe, a női test is csábító, hiszen a tökéletességet idézi fel a férfi számára. Azt persze nem tudhatom, egy nő számára mit idéz fel a női test.

– *A te nyelvi univerzumodban sok a nyers, kemény, zsilettpenge kifejezés, sokszor lehet olyan érzése az olvasónak, hogy szinte taszítják a szövegek. Ezek a nyelvi formák felforgatják, ha nem is a gyomrot, de az embernek a lelkét vagy a világhoz meg az önmagához való viszonyát. Téged is felforgatnak, miközben írod ezeket a szövegeket?*

– Amikor írom, és amikor megélem.

– *A versírás előtti, a pre-vers állapotban?*

– Persze, meg kell élni valahogy.

– *Keletkezik egy csomó izgalmas szólelemény a nyelvi laborban, mint élvezőautomata, iszonytartály, ezek hirtelen jönnek?*

– Igen, ezek az utazás következményei, mondjuk így.

– *Leginkább szabadversben nyilatkozol meg. Olvasni sem szereted a kötött szövegeket?*

– Egy József Attilát nem lehet nem szeretni olvasni, ott abszolút rendben van. Egyrészt nem is vagyok olyan nagy formai zseni, mint a már említett Csehy Zoltán, képtelen lennék zárt, kialakított formákban dolgozni, másrészt meg elgondolkodtató a következő tapasztalat: Parti Nagy Lajos egyszer azt mondta, hogy Nyugat-Európában már 20-30 éve senki sem ír kötött verset. Amikor az ő kötött versét lefordították franciára vagy németre, akkor a befogadók számára vicces volt, sanzon- vagy popdalszerű.

– *Anakronisztikus tehát?*

– Igen, ezért is mondta ő, akit annyi bírálat ér a szabad fordításai miatt, hogy szerinte a kötött szövegét franciára vagy németre nem rímes formában kellene fordítani, mert azt a nyugati versolvasó archaikusnak érzi. A magyar irodalom ennyire nem építette le a kötött formákat, mert más típusú nyelv, de látjuk, hogy az utóbbi időben a prózavers egyre erőteljesebben tör elő, hódít meg területeket. Egyébként nincsenek averzióim a kötött formákkal szemben, sőt csodálom azokat, akik rímben, időmértékben alkotnak. Egyszerűen a tehetségemnek a korlátja, hogy nem alkalmazom a kötött formákat.

– *Végül beszéljünk új verses kéziratodról, mely kiadás előtt áll. Ez az új folyam ismét más formát kap, témájában is változik. A címe Kunstkamera. Milyen élményből merítettél?*

– *A Boldogságtelep, vetélőgépből* c. kötet túl érzelmes, olyan szavakból áll össze, hogy ha kicsit megnyomja az ember, kicsordul a vér belőlük. Ezután olyan nyelvet akartam létrehozni, amely minden érzelmen túl van. Túl minden emberin, ha szabad így fogalmaznom (Nietzsche nyomán). Nagyon száraz, szálkás nyelv ez, mint amikor a sportolók versenyre készülve szálkásítják az izmaikat.

– *Pilinszky jutott eszembe, a redukció, a lecsupaszítás, az elhallgatás, a nyelvi sivatag.*

– Pályáztam anno a kötettervvel, azt próbáltam meglebegtetni, hogy egy posztmodernizált Pilinszky-versnyelv létrehozása a cél, de hát ez biztos hülyeség. Volt bennem egy ilyen szándék, a teljes sivatag, az érzelmeken túli nyelv kikísérletezése, amit az *Apokrif* beszélője dadog tovább.

– *Az Apokrif motívumai, a kerti szék, asztal is előjönnek.*

– Lehet. Ezt a versnyelvet kerestem.

– *Magzatnyelv, Versek a semmiből – ilyen főcímeiken jelentettél meg közülük különböző folyóiratokban és internetes felületeken darabokat.*

– Olyan is volt, hogy *Nincs, aki meghallja*. Már vagy fél éve írtam ezeket a szövegeket, amikor volt szerencsém eljutni Szentpétervárra, ahol a filológiai kar szomszédságában megnéztem a Kunstkamera nevet viselő múzeumot. Ez a világ első épülete, amely kifejezetten múzeumnak épült, nem valamelyik palotában rendezték a kiállításokat. Nagy Péter cár alapította, méghozzá úgy, hogy a Néva partján sétálva egyszer észrevett két nagyon furcsán összezsavarodott fát, vagyis fatorzót. Akkor jutott eszébe, hogy létrehozza ezt a múzeumot, amelynek később a Kunstkamera nevet adta, s amelyben torz embriókat állítottak ki, nyitott koponyával született magzatokat, kétfejű, pikkelyes bőrű, kettévált gerincű, nyitott bélrendszerű embertorzókat. A 17. század második felében, a 18. század első harmadában élt Frederik Ruysch holland orvos, botanikus, szobrász, aki forradalmasította a preparáció módszereit, és rengeteg magzattestet tartósított, köztük ezeket az elvetélt, néhány hónapos csecsemőket is. Egy csillagászati összegért, amit senki sem tudott volna kifizetni, Nagy Péter cár felvásárolta egész gyűjteményét, s ezek vannak kiállítva a Kunstkamera középpontjában. Úgy gondoltam akkor, ez az élmény majd egy másik könyvet generál, de valahogy átszivárgott ebbe a koncepcióba, ez a végletes kiszolgáltatottság a gének játékának. Ez a bezártság nagy hatást tett rám. Műalkotásként közszemlére vannak téve a testükkel együtt több mint kétszáz éve ezek a preparátumok, ott lebegnek bezárva az üvegekben, s ez az élmény vitt afelé, hogy az ebből származtatott, preparált, szenvedésen túli száraz nyelv katalógusszerűen az emberi szenvedést is számba vegye. Ezek az elmondhatatlan, sírnivaló történetek. Szíriában egy kislány, akinek meghalt az édesanyja, az aszfaltra rajzolt egy anyaképet, és befeküdt a közepére. Egy kislánynak megölték a szüleit, s ő az anyja holtteste alatt órákon át feküdt, így élte túl. Az afrikai kislányok, akiknek kivágják a csiklójukat. Egy testvérpár, néhány évesek, meghalt az anyjuk, és napokon át éltek a holttesttel a lakásban, macskatápon, nem tudtak kijutni. Hajléktalanok, nyomorékok, koldusok. A tatai tavon nyílve szővel a nyakában úszkáló vadkacsa. Egy sánta kutya. A *Kunstkamera* versei nagyon rövid, három-négy-hatsoros szövegek, terjedelmükben hasonlóak a befőttesüvegekben lebegő preparátumokhoz,

és külön világokat akarnak megjeleníteni, mint ez az átlótt nyakú kacsza vagy a szíriai kislány. A sokkoló, a traumatikus, az elmondhatatlan – ezt akartam külön világokként egymás mellé sorakoztatni.

– *Négy egyjegyű szám kombinációival választod el az egyes versszövegeket egymástól, amiben nem találtam logikát.*

– És nem is sorrendben követik egymást. A felcserélhetőség és a katalogizálás jelentéseire épül ez a megoldás. Mivel minden cím túlzottan azonosít és rámutat, ezt is el akartam kerülni.

– *Én az elvonatkoztatást is láttam, a szám mint elvonatkozató és elválasztó elem. Az ajánlás pedig éppen Frederik Ruyschnak szól. Mottónak meg Berzsenyi-verssorokat választottál, elég megdöbbentő volt, hogy a klasszicizmus magyar óriásától idézel: „A szent költészet néma hattyú...” – ígértem, hogy visszatérek rá.*

– *„S hallgat örökre hideg vizekben...”*

– *A hattyú toposz nagyon elgondolkodtatott, hiszen az antikvitástól Mallarmén, Rilken keresztül egészen Nemes Nagy Ágnesig is eljuttat, megnyitva, számomra legalábbis, az olvasást, az értelmezési lehetőségeket. A paratextusban szereplő Berzsenyi és Ruysch egyébként kortársak voltak.*

– Lehet, hogy túl erős párhuzam, de mint ahogy ezek a magzatok ott lebegnek a preparátum hideg vizében évszázadok óta, tulajdonképpen ilyen a költészet is, néma hattyú, torz figura, amelyben mégis önmagunkra ismerünk, önmagunk olyan tartományaira, amelyek a fantáziánkban megjelennek, de nem tudjuk megélni őket. Ez az irodalom is, ezek a fantazmagóriák is: a nem valóságosan megélt valóságok sorozata. Valamiféleképpen a fikciónak a metaforája is, illetve annak a katartikus szenvedéstörténetnek, amely az irodalom és az élet sajátja.

Ipolyszakállos, 2014. augusztus 17. A Szlovákiai Magyar Írók Társasága nyári táborában elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.

5137

„Csempésztük az irodalmat – palócföldről a *Palócföldbe*”

Ardamica Ferenc a 60 éves *Palócföldről*

SZÁSZI ZOLTÁN

Ardamica Ferenc, mielőtt bármit is kérdeznék tőle, azzal kezdi, ne felejtsem el átadni jókívánságait az idén 60. évfolyamába lépő Palócföld folyóiratnak. A losonci író a Palócföldet Nógrádra és a nagyvilágra nyitó, értékes és időtálló alkotásokat bemutató lapnak tartja. „Kívánok a Palócföldnek biztos anyagi hátteret, jó tollú írókat, szerzőket és bátor szerkesztőket! Persze ehhez még sok-sok évtizedes megjelenést! Na meg olvasókat is!” – mondta Ardamica Ferenc.

– Mikor kerültél kapcsolatba a Palócfölddel, mint író?

– Amikor itthon már végleg szilenciumra ítélték, és elkezdődött a politikai meghurcoltatásom, ellehetetlenítésem, amikor úgy 1970 vége felé az 1968-as tevékenységem miatt a husáki rendszer elkezdett zaklatni, akkor egyedüli megjelenési lehetőséget a salgótarjáni *Palócföld* nyújtott. Akkoriban – részint kényszerből persze – kezdtem átjárni Magyarországra, keresni a lehetőségeket. Korábban itthon már voltak sikereim, de utána, az átigazolások után már letiltottak, sehol, semmilyen írásom nem jelenhetett meg, talán egyszer próbálkozott az *Új Szó* egyik szerkesztője, a Kövesdi Karcsi, de egy megjelent írásom miatt majdnem utcára tették. A családot el kellett tartani, munkát kerestem, mert korábbi helyemről is mennem kellett. Majd bérszámfejtő voltam a városi vállalatnál, de egyszer olyasmit akartak a nyakamba varrni, amit, mint menesztett párttag, mint egykori '68-as már nem tudtam volna kivédeni, börtönben végeztem volna, így inkább

elmentem onnan. Négy hónap munkanélküliség után, távoli rokonom segítségével jutottam be a füleki zománccyárba. Ott kezdetben minőségi ellenőrként dolgoztam, majd leszóltak az elvtársak, hogy rendszerellenes ember nem lehet minőségi ellenőr. Így lettem zománcozó munkás. Közben ott mozogtak a fejemben a novellák. Utaztam a munkahelyemre, és közben mindig ott dolgoztak az ötletek a fejemben. Vasárnapi irodalom volt akkor a mi irodalmunk, hiszen mindenkinek dolgoznia kellett, ha írással akart foglalkozni, akkor kénytelen volt a szabad idejében ezt csinálni.

– *Hogy jutottak át a határon az írásaid?*

– Volt egy-két fura esetem is. Alaposan viszont akkor lepődtek meg az elvtársak, amikor a postán küldött, persze általuk lefoglalt, elkobzott írásaim mégiscsak megjelentek a *Palócföld*-ben. Tudtam, hogy a postán úgyszólván lefoglalják, így más módon küldtem át az írásokat. Nevelőapám szalonna mellett, vonaton csempészte ki a határon túlra. Ezekben az időkben, eleitől fogva támogatott engem és mindenben segített Kassai Végh Miklós, és persze, el ne feledjem, drága néhai Pál Jóska is mindig kiállt mellettem, nekik igazán rengeteget köszönhetek. Miklóssal azt is megbeszéltük, hogy szóltak fentről, hogy én éppen tiltólistán vagyok, de ezt nem hivatalosan tették, hanem ilyen mindenféle fehér abrosz melletti beszélgetéseken jelezték neki, azt elvárva, hogy ne hozza le az írásaimat. Amikor ezt megtudtam, kicsit aggódva megkérdeztem, hogy most akkor mi lesz? Erre Miklós azt mondta, nyugi, most kicsit várunk, aztán meg majd lehozzuk. És le is hozta!

– *Mit jelentett, jelent neked ez a kiállítás?*

– Ha nincs a *Palócföld*, ha ők, mármint Kassai Végh Miklós, Pál Jóska meg Baranyi Ferenc nem lettek volna, én biztosan abbahagytam volna az írást, de ők mindig biztattak, segítettek, megjelenési lehetőséget biztosítottak. Ők hozták vissza a pályára, aminek én alaposan a szélére kerültem. Baranyinak mindig tetszettek az írásaim, azt mondta, ha olyan szerzők vannak a lapban, mint én, akkor érdemes kiadni a lapot. Jó, most akkor dicsértem magam, de ezt mondta! Baranyival egy életre szóló barátság köt össze máig is. Na, ez az ő biztatása, véleménye nekem rettentően sokat jelentett azok után, hogy az egyik határátkeléskor történt vegzálásomkor egy véletlenül a zsebemben maradt novella miatt, amit persze elkoboztak, még ráadásul az útlevelém is bevonták. Micsoda véletlen, egyébként az akkor, a határon elkobzott novellát pont nem a *Palócföld*-be szántam. Szóval, igen, a *Palócföld* nekem az élet volt akkoriban. Annak ellenére, hogy nem volt útlevelém, mégis kijutottak az írásaim a *Palócföld*-be. Futárszolgálat és irodalomcsempészet, palócföldről, *Palócföld*-be.

– *A mostani, a fennállásának 60. évfordulóját ünneplő Palócföld mit jelentett, mit jelent neked?*

– Elsősorban azért jó, hogy van a lap, mert így a régió írói egy szélesebb körben tudnak megnyilvánulni. Most azt látom, jól, rugalmasan szerkesztik,

színvonalas. Én örök hálával tartozom a *Palócföld*nek, nekem évtizedekig az irodalomhoz kötő köldökzsinórom volt. A hálámat sajnos nem tudom írással leróni. De olvasni rendszeresen olvasom a lapot, és mindig örülök, hogy ha kezembe foghatom. '70-től '90-ig egyedül a *Palócföld* közölte az írásaimat, ők mertek kiállni értem. Annak idején, a Madách-pályázatokon, amit a lap hirdetett meg, szintén rendszeresen részt vettem, sokszor végeztem az élbolyban, ami nagy büszkeség. Húsz évig nekem a *Palócföld* jelentette az élő irodalmi létemet. A szerkesztők tanácsai, iránymutatása tartott a pályán, mindenképpen segítette ez a munka az írói fejlődésemet. Ott, a *Palócföld*ben mindig barátságosan fogadtak a szerkesztőségben, itthon, el se hinnéd, sokszor volt olyan, hogy még csak helyet sem kínáltak pozsonyi szerkesztőségekben. Nem szeretek erre emlékezni, rossz emlékek ezek.

– *Foglalkozat még az írás?*

– Vannak ötletek, mozognak novellamorzsák a fejemben, de most éppen szélcsendben vagyok, gondjaim, bajaim, egészségügyi problémáim miatt nem tudok igazán nekifogni. Én mindig kora reggel délelőtt írtam, most ez az idő mással telik, délutánra meg elfáradok, és mintha mostanra nagyon elfáradtam volna, övön aluli ütések értek. Sok gond után korábban mindig talpra álltam, tudtam tovább dolgozni, most ez nem megy. Az erő, az energia elszállt, megöregedtem, 73 éves leszek, és nem sok jó volt az életemben.

– *Mivel foglalkozol mostanság?*

– Mostanság még fél szemmel olvasok. A dolgozószobámban, ami kissé elárvult, ahol a porlepte írógépem is áll, ott vannak a könyveim, még az egyik oldalnak (padlótól mennyezetig könyv hátán könyv – a szerk. megjegyzése) mintegy kétharmada hátra van. Újságíró koromban nem volt időm olvasni, de gyűjtöttem a könyveket, most akkor végre elolvashatom, vagy esetleg újraolvashatom őket. Sajnos nincs pénzem arra, hogy manapság a fiatal szerzők könyveit megvegyem, de ami eljut hozzám, a rendszeresen járó *Irodalmi Szemlével*, azt mind elolvasom. Mit is csinálok még? Hm? Ja, persze, tudod, a könyveket szeretik a molyok! Na, én most azokra vadászom! Már fogtam is hármat!

908
P20

PALÓCFÖLD

Salgótarján, 1954 december hó.

I. évfolyam 1. szám

Madách-kultuszretro

A Petőfi Irodalmi Múzeum *Madách Retro – A Tragédia színei 1964/2014* című kiállításáról

DEBRECENI BOGLÁRKA

A Petőfi Irodalmi Múzeum Madách Imre halálának 150. évfordulóján nem egy hagyományos, a szerző életútját és munkásságát szemléltető kiállítással várja a látogatókat. Amint a cím is mutatja (*Madách Retro*) a közelmúlt, pontosabban egy 50 évvel korábbi esemény, *Az ember tragédiáját* bemutató 1964-es tárlat került a kurátorok, Kovács Ida muzeológus, a PIM művészeti tárának vezetője és Sidó Anna, az intézmény fiatal művészettörténésze érdeklődésének fókuszába. E. Csorba Csilla főigazgató megnyitóbeszédében elmondta, hogy a Madách-kultusz szempontjából kiemelten fontos dátumnak számít a szerző halálának centenáriuma, hiszen a Nógrád megyében található csesztvei Madách-kúria és a szlovákiai alsósztrégovai kastély is ekkor kapott múzeumi funkciót. Mivel mindkét intézményt a közelmúltban újították fel – Csesztvén ezenfelül Kovács Ida készített nagyszabású, az egész életművet bemutató kiállítást Kemény Gyula látványtervezővel, a múzeum másik munkatársával –, nem tartották célszerűnek, hogy intézményükben is hagyományos kiállítást rendezzenek. Az 1964-es év azonban más szempontból is kiemelkedő fontossággal bírt. A kádári konszolidáció időszakában egyre több *Tragédia*-kiadás látott napvilágot, s bár az ideológusok, akik a három T jegyében kontroll alatt tartották a kultúrát, ezen belül az irodalmat és a képzőművészetet is, kétségeket tápláltak afelől, hogy milyen üzeneteket közvetíthet a magyar

társadalom számára a mű, engedélyezték annak színrevitelét, Major Tamás rendezésében,¹ illetve támogatták az illusztrációs kiállítás ötletét is.

A '60-as évek a magyar grafika fénykorának tekinthető, nemcsak azért, mert a művészek új technikákat, sokszorosított grafikai eljárásokat honosítottak meg hazánkban, hanem azért is, mert olyan kiváló mesterek tevékenykedtek ebben az időszakban, mint az iskolateremtő Kondor Béla, emellett felvirágzott a könyvillusztrálás művészete, a közönség pedig egyre nagyobb figyelmet szentelt eme (legkevesbé monumentális, ezáltal legkevesbé ellenőrzött) művészeti ágának. A PIM 1964-es pályázatára mintegy 15 művész kapott felkérést, hogy a korszak szellemiségéhez igazodva interpretálja a *Tragédiát*. Ebben a gesztusban természetesen benne foglaltatott az elvárás, hogy a Párt értelmezési metodikája szerint tárják fel a jelentésrétegeket. A felkért művészek két szabadon választott és egy a kiírók által megjelölt színhez készítettek illusztrációkat. A projektben nem mindenki kívánt részt venni, hárman elzárkóztak a feladat elől, annak ellenére, hogy megélhetésüket segítette volna egy múzeumi vásárlás, ami minden ehhez hasonló esetben bekövetkezett. Szász Endre, Gacs Gábor és Csernus Tibor így nem válaszolt a felhívásra, igaz, Csernus akkor már elutazott Párizsba, ahonnan később sem tért vissza, disszidált. Bálint Endre (az 1964-ben bemutatott darab látványtervezője), Feledy Gyula, Gy. Molnár István, Hincz Gyula, Kondor Béla, Lukovszky László, Martyn Ferenc, Pásztor Gábor, Raszler Károly, Szántó Piroska, Tóth Imre és Würtz Ádám azonban elvállalta a megbízást. Felettébb érdekes, hogy Kass János, aki már korábban is nívós illusztrációkat készített a műhöz, nem szerepelt a meghívott művészek névsorában. A másik kérdés, ami nem csak bennem, hanem Wehner Tibor művészettörténészben is felmerült², az, hogy mennyire lehet véletlen, vagy egyáltalán nem véletlen, hogy bár elkészült 49 grafikai lap, a színek közül kimaradt az V. (Athén), holott még az ideológiai szempontból leginkább vitatott, mondhatni „legkényesebb” Falansztert, és a szabadságesszmény legfőbb hirdetőjét, a párizsi színt is illusztrálták.

A létrejött alkotások között láthatunk akvarelleket, ceruza- és tusrajzokat, kollázsokat, montázsokat, litográfiákat, rézkarcokat és vegyes technikával készült munkákat is, melyek nagyfokú mesterségbeli felkészültségről tanúskodnak. Kevés a felszínes, patetikus hangvétellű ábrázolás, stílusbravúr, ám annál több a *Tragédia* jellemző motívumait, a szárnyalást és a zuhanást, ezzel párhuzamosan az emberi létezés fontos kérdéseit, a felemelkedés és az elbukás dilemmáját tükröző kompozíció. Az értelmezés tehát túlmutatott az „elváráson”, a képzőművészek nem szorítkoztak a kötelező penzumok teljesítésére, hanem állást foglaltak, már amennyire a szabott keretek között lehetségesnek bizonyult.

A *Tragédia* mondanivalója minden korszakban, így a szocialista érában is aktuálisnak számított, a művészek és a befogadók számára sem volt

érdektelen, a '64-es sorozat mégsem vált széles körben ismertté. Az idei kiállítás fő célja azonban nem e hiány pótlása, nem a mintegy fél évszázaddal ezelőtt készült képek köztudatba való emelése, esztétikai elemzése, művészi kvalitásának boncolgatása. Ez a tárlat a recepció- és kultúrtörténet része, a modern intermediális, a szövegek és képek viszonyát feltáró kutatások fontos állomása lehet. Révész Emese művészettörténész rámutatott arra,³ hogy „a tisztelgő ünneplés tárgya maga a kultusz”, az intézmény pedig a kilencvenes évek végén fellendülő irodalmi kultusz kutatás központja volt. A rendezők a második terem fali installációjával is hangsúlyozzák, hogy a grafikák egyben kortörténeti dokumentumok, a régi kartontároló szekrény fiókjai és a kartoncédulák jelképezik a múzeumi szemlélet és gyakorlat változásait. „A múzeum, mint tudományos, művészeti színtér, maga alakítja a diszciplína, így esetünkben az irodalmi muzeológia elméletét és gyakorlatát, s különböző pozitív fordulatokat és tévedéseket is tartalmazva az archívum, s benne a gyűjtemények jellegét, arculatát” – hangzott el E. Csorba Csilla megnyitóbeszédében. A múzeumi gyakorlat változását szemléltetik többek között az interaktivitásra felhívó érintőképes monitorok is. A „montázsoló” program segítségével a kiállított munkák egyes elemeiből lehet új képeket varázsolni, a „képregény-készítő” játékosan idézi fel a *Tragédia* főbb jeleneteit, a harmadik program pedig fotókat (a '64-es előadás fotóit), illetve rövid összefoglalókat társít a színekhez.

Az első teremben bemutatott újságcikkek, fényképek, a Madách életútját összefoglaló diafilm és diavetítés, az MTV archívumából kölcsönzött tévéfelvétel, a régi Kékes TV, illetve az állványán elhelyezett *Film, Színház, Muzsika* magazin '64-es számai, a színmű korabeli kiadásai, valamint a Képzőművészeti Kiadó – Magyar Nemzeti Galéria – Ludwig Múzeum közös kiadásában 1991-ben megjelent *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben* című kiállítás katalógusa próbálja felidézni azt a kultúrpolitikai közeget, ahol a műalkotások és az „új” interpretációk megszülettek. Major Tamás a vele készített interjúban elmondja, hogy a *Tragédiát* Lucifer és Ádám intellektuális párharca teszi izgalmassá, az, hogy Lucifer valódi ellenfélre akadt, aki nem csak tanul tőle, hanem meg is kérdőjelezi tetteit, és Ádám elbukhat ugyan, de az „eszme” mindig győzni fog, ami bizonyos értelemben merész kijelentésnek is tekinthető.

A kiállítást összességében nagyon előremutónak tartom, mégis azt gondolom, hogy csak egy szűk réteghez szól, a fiatalabb korosztálytól, a hagyományos megközelítésmódokat kedvelő látogatóktól valószínűleg távol áll, mert számukra nehezen megfogható az az eszmeiség, amit a kurátorok közvetítenek. Talán az sem változtatna ezen a tényen, ha tágabb recepció-, hatás- és művészettörténeti kontextusba ágyoznák a hatvanas évek tendenciáinak, kultúrpolitikájának bemutatását. Többen hiányolják a kortárs nézőpontot is, ennek hiánya azonban indokolható azzal, hogy a

győri Rómer Flóris Múzeum „Vagyok – bolond szó. Voltál és leszesz. / Örök levés s enyészet minden élet.” jelígyével illusztrációs pályázatot hirdetett professzionális képzőművészeknek és a művészeti felsőoktatás hallgatóinak, a pályázatra beérkezett művek pedig október végétől láthatóak voltak intézményükben.

(PIM, 2014. június 18.– december 5.)

Jegyzetek

- ¹ Az ember tragédiáját a Nemzeti Színházban mutatták be, Budapesten.
- ² Wehner Tibor megnyitóbeszéde *150:50 – Az évforduló évfordulója. Madách Retro* címmel a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület online magazinja oldalán jelent meg, 2014. 07. 16-án. http://www.magyarmuzeumok.hu/kiallitas/1924_15050_az_evfordulo_evforduloja.
- ³ Révész Emese: *A Madách-ügy*, ÉS, LVIII. évfolyam, 36. szám, 2014. szept. 5.

Tabukiállítás

Németh Zoltán: *Kunstkamera*

PUCHER BÁLINT

A *Kunstkamera* rövid, tömör, néhol egy mondatra csiszolt szövegeinek családfáján a magyar irodalomban olyan felmenőket lehet találni, mint a modernizmus előtti korszakok epigramma-költészete, amelyben a lírai én véleménynyilvánítása még hangsúlyos volt (Vörösmarty, Petőfi: *Felhők*). Majd a korai modern költőknél az esztétizmus felfogása a rím- és hangzásjátékokat hozta előtérbe és a véleménykifejtés háttérbe szorult, átadva a helyet a benyomások, érzések, helyzetek rögzítésének (Babits: *Messze... messze...*, Kosztolányi: *Negyven pillanatkép*, de Radnóti egyes verssorozatait is ide sorolom, például a *Razglednicákat*). A későmodern költészet ezen formájában a lírai én jelentéktelenné válását, néhol teljes meghatározhatatlanságát lehet látni. Valamint a csilingelő rímek és ritmus hiányát, dísztelenséget, filozofikus gondolatokat és a költői megszólalás határainak keresését (Pilinszky, Weöres: *Egysoros versek*). Ezenkívül nagyobb intertextualitást, valamint utalást a nyelvre és az írásra, öntükrözést, de ezt igazán a posztmodern irodalom állította középpontba. Itt elsősorban Tandorit kell megemlíteni, főleg az *Egy talált tárgy megtisztítása* című, szélsőségesen rövid és hosszú verseket egyaránt tartalmazó kötetét, amelynek egyes darabjai semmi másról nem szólnak, mint a nyelv működéséről. Manapság Németh mellett többek között Simon Márton, Hartay Csaba publikált hasonló, rövid versekből összeállított sorozatokat. Az ő *Szemhunyasai* és *Polaroidjaik* folytatják Tandori és más posztmodern szerzők lestilizált, alulretorizált stílusát. Viszont kevésbé szabályszegők, és a sorozatok egyes darabjai öntükrözők, de magát a nyelvműködést és -játékot

nem állítják centrumba. Németh és Simon kötetében szembeszökő az az esztétikai elv, amit teoretikusan Gilles Deleuze fogalmazott meg, és amit Kovács András Bálint a posztmodern művészet egyik alapelveként írt le. Ez a nyitott szerialitás, ami Deleuze filozófiai felfogásából következik, azt jelenti, hogy „egy műalkotás több, egymással nem szükségszerűen kapcsolatban levő formálóelv sorozata, amely sorozat ezért nem alkot szerves műegészt vagy totalitást”, hanem „végtelen katalógust”, és ez az alapja annak az eklektikának, amit egyes posztmodern művekben lehet tapasztalni. Valamint a neten böngészés közben, amikor az oldalak, zenék, videók befogadásának nincs kijelölt iránya, a linkeken való ugrálás felszámolja a nyomtatott írásbeliség vagy a rádió, televízió linearitását, kezdettel és véggel rendelkező szerkezetek helyett az információk egy hálózatot alkotnak. A *Kunstkamera* és a *Polaroidok* ugyan nyomtatott formában, de kísértetiesen hasonló módszerrel hoznak létre hálózatszerű szerkezetet: mindkét könyv szövegei számokkal vannak felcímkézve, amik véletlenszerűen követik egymást. Németh odáig ment a sorozatszerűségben, hogy a töredékes hatást keltő, 5.5.6.5.-os szöveget kétszer szerepeltette: „Amelynek kitépte nyelvét, / és nyersen elfogyasztotta, / azét.” (23., 31. oldal)

A *Kunstkamera* szövegei a költői megszólalást gyakorlatilag egy-egy lírai vagy jelentőséggel bíró esemény, helyzet leírására korlátozzák. A költészet elemi részecskéinek hatnak, amiket szinte már csak nyelvtani szempontból lehet tovább bontani, a jelentés szempontjából egy egységet alkotnak. A lírai én néhol leírható egy-egy tulajdonság szempontjából, de általában nem, és úgy érzem, hogy ebben a versnyelvben elveszti a jelentőségét a megszólaló személyisége. Ugyan a látvány leírásának nagy szerepe van, de csak kismértékben jellemző a szóképek használata, a szavaknak általában nem szükséges az átvitt értelmét keresni. Úgy gondolom, hogy általánosan jellemző napjaink haladó művészetére a nyugati kultúrában tabusított, eltitkolt, elhallgatott jelenségek, köztük kiemelten a testiség, a szexualitás, a kendőzetlen indulatok és vágyak ábrázolásához való vonzódás. A *Kunstkamera* sajátosan illeszkedik ebbe a trendbe, fő témáiként a testiség, a testbe zártság tapasztalata, a nemiség, valamint a test időbeli határai, a születés és a halál írható le. Ezeket variálják a szövegek, elsősorban a morbid, brutális, abszurd, filozofikus oldalukat felmutatva. Kegyetlenséget, a brutális vagy tragikus jelenségekhez tárgyilagos viszonyulást, a moralizálás hiányát lehet tapasztalni, és olyan, néha sokkolóan szélsőséges helyzeteket, amik különböző kategóriák határát feszegetik. Mint az élő és élettelen vagy halott, emberi és nem emberi határát, a kategóriák átmenetét: „Géparc / könnyben úszva.” (113.), a test, az individuum és a külvilág, valamint az érzékelés a határait: „Darabonként préselődött át / a test a kerítés résein, / de a másik oldalon / már egyetlen énjére sem / emlékezett.” (110.) Illetve az élet teremtésének és megszűnésének összefonódását: „A tíz éve elszabadult

kísértethajón / félőrült kannibál patkányok százai, / szülnék és egymást falják, / hogy életben maradjanak.” (128.) Ennek a groteszk leírásai Nadas Péter *Saját halálának* konklúzióira emlékeztetnek: „Anyám megszülte a testet, én megszülnöm a halálomat.” Ezekon kívül szembeszökő témát jelent az öntükrözés, magáról az írásról, a nyelvről, a fogalmi gondolkodásról, és annak korlátozottságáról szóló írás: „Jelentés: / szavak szürnek halálra / más szavakat.” (43.)

A *Kunstkamera* egy része beteljesíti a szerző által vállalt célt, hogy a valódi, preparált embriókat tartalmazó *Kunstkamera* múzeumához hasonlóan vegye sorba a traumákat, nyissa fel a testet, tegye közzemlére a nemiséget. A szövegek másik része a radikálisan rövid formát nem annyira tematikusan használja, ezektől eltérő témájú pillanatok, még annak is nehezen nevezhető gondolatokat, meghökkenítő, abszurd egymás mellé rendeléseket lehet olvasni: „Kulcsok, / amelyeket csak / újabb kulcsok nyitnak.” (42.) Az átlagos kötetekkel szemben nehezebb ennek az értékelése, hiszen az egy-két-hárommondatos szövegeket nem lehet azzal a mércével mérni, amivel a verseskötetek többségét. Nem lehet különböző szempontokat felállítani, hogy mondjuk mennyire eredeti a témafelvetés, hogy szűkszavúak vagy túláradók-e a versek, gyakorlatilag csak arra lehet választ adni, hogy az egyes gondolatfelvetések vagy szituációk a szövegekben tetszetek-e, érdekesek-e. Ezekre pedig még annyira se lehet objektív, univerzális válaszokat adni, mint a korábbiakra, ez teljesen az egyéni ízlés függvénye. Számomra széles skálán mozognak, az értelmezhetetlenektől a maguk módján nagyon költői írásokig, nagyrészt minimum érdekes élményt jelentve. Amit visszatérően problémának éreztem, hogy egyes szövegek irodalomtudományi elméletek megfogalmazásának tűnnek. Főleg a tükörjellegű szövegeknél tapasztaltam gyakran, hogy a teoretikusként is jelentős szerző mintha a saját maga vagy mások által megfogalmazott gondolatokra írta metaforákat. Például a következő vers tekinthető a posztmodernizmusban megkérdőjelezett eredetiség illusztrációjának: „A hal vízbe írt regénye, / a madár levegőbe húzott betűi, / idézetek.” (56.) Teljesen elhibázottnak ezeket sem gondolom, de azt igen, hogy a teoretikus áthallások csökkentik a költőiséget. Ha kortárs viszonyítási pontot keresünk, akkor Simon Márton jegyzetömszerű *Polaroidokjához* képest erősebben érződik a koncepció a *Kunstkamerában*. Ugyan az utóbbi is tartalmaz jegyzetszerű, egy átlagos vers kibontatlan ötletének vagy az írás melléktermékének ható szövegeket, de több vers érvényesít hasonló szemléletmódot. Ami leszámol a hagyományos értelemben vett és napjaink költészetét is meghatározó lírai írásmóddal, ami, látszólag legalábbis, egyéni tapasztalatok, gondolatok megfogalmazására használja azt, és a kulturális és erkölcsi normák figyelmen kívül hagyásával keresi az emberi létezés és viselkedés határait. Filmművészetben a közelmúlt egyik legrejtélyesebb

filmje, a *Tejút* tekinthető a párjának, ami szintén szélsőségesen minimalista stílusban, a játékfilm és a videoinstalláció határán, többek közt szintén a viselkedési normák határait feszegette. És ahogy a *Tejút* is csak akkor élvezhető, ha valaki félreteszi azokat az elvárásokat, amiket egy átlagos, akár művészi igénnyel készült filmhez lehet fűzni, úgy a *Kunstkamera* klasszikus szépségeszmét tagadó esztétikuma is akkor tárul fel, ha valaki nem a hagyományos értelemben szép, költői, jól megírt verseket vár a kötettől.

(Kalligram, Pozsony, 2014)

„Magyarországon kívül tanultam meg igazán, hogy magyar vagyok” – Nemes Nagy Ágnes útinaplója

BARNA PÉTER

Nemes Nagy Ágnes Lengyel Balázs kíséretében rengeteget utazott élete folyamán különböző írói ösztöndíjaknak, programoknak köszönhetően. Útjairól naplóbejegyzéseket készített, melyek, ha töredékesen és néhol felületesen is, de összefoglalják az utak lényegét és főbb történéseit. A különböző hosszúságú szövegeket eddig csak folyóiratokban vagy a szerző más köteteinek kísérőszövegeiként olvashattuk. Most a Helikon kiadó egy kötetbe rendezve, *Magyarul és világul* címmel, szerkesztői magyarázó lábjegyzetekkel és fényképválogatással adta ki az írásokat, Nemes Nagy és Lengyel Balázs erdélyi, bécsi, zürichi, angliai, brüsszeli, amerikai, jeruzsálemi és párizsi útjainak elbeszéléseit.

A szövegek sokkal inkább adminisztratív, mintsem szépirodalmi jelleggel íródtak, így elenyésző az elmélkedések, hosszabb gondolatmenetek száma. Nemes nagy írásai a magyar irodalmi hagyományokat tekintve nem nevezhetők tipikus irodalmi útirajzoknak, abban a tekintetben, hogy fő céljuk nem az idegenségtapasztalat deklarálása vagy leépítése, szándékuk nem az utazó érzékelésének részletes megfogalmazása, értelmezése és elbeszélése. Ebből következően nem kapcsolódnak Kosztolányi, Márai vagy Szabó Lőrinc útirajzaihoz. Bár az idegenség feldolgozásának tapasztalatai több helyen is megegyeznek, mindennek interpretációja és megfogalmazása eltérő az említett szerzőkétől, elsősorban a hangsúlyozást tekintve. A narráció ebből következően nem a másik körülírására, meghatározására vagy értékelésére koncentrál, sokkal inkább befelé fordul és a saját pozíció

viszonylatában mutatja meg a másik oldalt. Az elbeszélés során Nemes Nagy kevésbé pszichologizál vagy foglalkozik az utazás adta fő lélektani vagy érzékelésbeli tapasztalatokkal, az én-ből kiindulva mutatja meg az idegent és nem fordítva, ezzel együtt sem időzik sokat egy-egy jeleneten, az első impressziók feljegyzésére, a találkozások főbb tapasztalataira és az események gyors leírására törekedett.

Mindez persze nem azt jelenti, hogy ne lennének megegyezések, vagy rokonítható tapasztalatok a műfaj hagyományaihoz vagy az utazás aktusának általános jellemzőihez képest. A bejegyzésekben fel-felütik a fejüket olyan toposzok, melyek tipikusan az útirajz-irodalom, vagy tágabb értelemben véve az utazás lélektanának sajátjai. Gyakran visszatérő elem egy-egy ország nemzetkarakterológiai értékelése, de a saját nemzeti identitás és az arra való ráismerés is gyakori a szövegekben. A könyv egyik legérdekesebb részénél például az amerikai út lezárásaként *Utóiratot* is ír, melyben arról értekezik, hogy mit jelent magyarnak, mit jelent európainak lenni a nagyvilágban: „Amerikában tanultam meg, hogy európai vagyok. Ahogy Magyarországon kívül tanultam meg igazán, hogy magyar vagyok. Az európai, az mind hasonlít egymáshoz. Milyen az európai? Az európai egyszerre eszik késsel és villával. Nem vágja fel előre az ételt, és teszi félre a kést, hogy azután csak villával folytassa. [...] Az európai cigarettázik. Az európai vatelines télikabátot hord. Mindössze öt óra séta után már a fáradtság jeleit mutatja. Ez alól csak a hegymászók kivételek. Az európai nagyképű. [...] Az európai maníros. Hiányzik belőle az igaz természetesség, szívélyesség, magától értetődő bizalom, a nyílt, vidám szembenézés a világgal.” (314.)

A következő részlet egy tipikusnak mondható utazói tapasztalatot jelenít meg. Az idegenbe tévedt az elveszettség érzésének minél hatékonyabb csökkentése érdekében otthoni emlékekbe, érzésekbe kapaszkodik azért, hogy az új környezetét is minél barátságosabbnak és ismerősebbnek lássa, egyben hamarabb otthonosabbá tegye: „Hazafelé jövet egy pillanatra átélem, hogy Amerikában vagyok. A táj nagyon hasonlít az Alföldre, valamivel dombosabb, erdősebb. De az a sok, hatalmas kukoricaföld, azok a távoli tanyaházak akár Kiskunfélegyháza körül is lehetnének. A házak formája viszont más. Hirtelen beúszik az autó ablakán egy kis domb, rajta egyemeletes, sötétvörös faház a prérin. Egy másodpercnyi 19. század, egy másodpercnyi préri. Ez valóban préri volt, May Károly-féle indiánok járták, köztük a nagyfőnök: Sólyomszem. Azt a vörös faházat Sólyomszem is láthatta volna.” – így jelenik meg az ismerős az idegenben, a biztos a bizonytalanban (182.). A következő részlet is beszélő: „Ez a May Flower, ez az Iowa City mégiscsak fárasztóbb, nyugtalanítóbb és unalmasabb Szigliget. Úgy értem: izgató mivoltában unalmas.” (197.) Más helyen Nemes Nagy többször is meglepődve veszi tudomásul hazai vagy gyermekkori emlékeinek hirtelen

és meglepő felbukkanását: „Nagyon jólesett ez a farm. Az állatok. Itt főképp állatokkal szeretek beszélni, csak tudnak magyarul. Különös, hogy itt, Iowában találkoztam a gyerekkorommal.” (207.)

A tömörség ellenére mindvégig jelen van az az életszemlélet, melankólia és nosztalgia, amit a költő-író nevéhez köthetünk, és amit szépirodalmi munkássága során már megismerhettünk.¹ Életrajzi különlegességekben, érdekességekben, kortörténeti adalékokban nincs hiány. A leírás legfőbb célja ugyanakkor nem a környezet, a látványosságok, a helyi érdekességek vagy az ismeretlen emberek bemutatása, leírása.² A környezet sokkal inkább másodlagos, ha nagyobb hangsúlyt kap, akkor is csak azért, mert valamilyen jelentős befolyással van a főszereplő hangulatára, érzéseire. A legfőbb hangsúly tehát magán a beszélőn van, ha csak futólag is, de az ő érzései, fizikai vagy lelki állapota kerül középpontba. Minden más csak ennek függvényében jelenik meg.

Mindent összevetve elmondható, hogy Nemes Nagy szövegei naplóbejegyzéseként funkcionálva egyfajta vallomásként hatnak, melyből kiderül, hogy a szerző hogy viselkedik akkor, amikor úgy érzi, elveszett az ismeretlen közegben, amikor honvágya van, távol hazájától üresnek érzi magát vagy éppen csak nehezen tudja áthidalni azokat a kulturális, társadalmi különbségeket, amik az ilyen utak során adódnak. A szövegek segítségével, ha csak felületesen is, de tanúi lehetünk egy érzékeny lélek reakcióinak. A szerző gondolatai, észrevételei és következtetései rengeteg érdekességet és élvezetet nyújtanak. Az olvasás végzetével azt érezzük, hogy személyes betekintést nyerhettünk egyik legjelentősebb szerzőnk életébe, aki ennek köszönhetően közelebb került hozzánk. Mi mást, mi többet is várhatnánk egy naplótól?

(Nemes Nagy Ágnes: *Magyarul és világgal*, Helikon, Budapest, 2014)

Jegyzetek

¹ A következőképpen ír a bécsi pályaudvaron megessett kalandjukról, mely során segítettek egy magyar fiún, akinek ellopták a bőröndjeit: „Íme, itt láthatók a megaláztatás előnyei. A kislány szerencsétlensége mellett mit számít a miénk? De ez ősi tapasztalatom, még 44-ből meg az ostromból. Hogyan lehet megszabadulni például a félelemtől? Úgy, hogy az ember sürgősen gondoskodni kezd másokról, tisztában van vele, hogy másokat kell megmentenie. Nincs jobb gyógyszer ennél. Még a legvadabb bombázásban is segít. Ha nem akarsz félni, félts másokat.” (110.)

² A brüsszeli írások kilógnak a sorból, ezek sokkal inkább novellaszerűek több betéttörténettel, elmélkedéssel és részletesebben kifejtett érdekességgel.

Tiszta tükör jó helyen

Varga Mária: *Válság és hagyomány*

CSONGRÁDY BÉLA

Álkérdésnek látszik, de valós dilemmának is nevezhető: lehet-e, pontosabban szólva, hogyan kell, recenziót írni egy olyan kötetről, amelynek a szerzője három különböző műfajban – tanulmány, kritika, interjú – nem kevesebb mint huszonegy írást tett közzé. Persze mint mindig, ez esetben is adódik megoldás: meg kell találni azt a vezérfonalat, amely eggyé fűzi a dolgozatokat. Az első és legfontosabb közös nevező a tollforgató maga, az a személy, aki papírra vetette gondolatait.

A terényi születésű tanár, újságíró dr. Varga Mária Balassagyarmaton él és az elmúlt években helyi középiskolákban tanított magyar nyelvet és irodalmat, valamint angolt, de a helyi társadalomba másként is „beágyazta” magát. Nevezetesen azzal, hogy a Balassagyarmatért Baráti Kör honlapján 2006 és 2013 között számos helyi személyiséggel készített interjút, majd a beszélgetéseket szerkesztőtársával, Nagy Lászlóval együtt kötetébe rendezte. A könyv *Portrék Balassagyarmaton innen és túl* címmel jelent meg az elmúlt esztendőben. (A kiadványról a Palócföld 2013/5-ös számában tett közzé recenziót.) Varga Máriának azonban maradt ideje, energiája arra is, hogy figyelmet fordítson a lakóhelyén, szülőmegyéjén kívüli szellemi életre, s publikációival jelenlegyen az országos kulturális vérkeringésben is. Lehet, hogy ezt az orientációt nem fogalmazta meg célként még önmaga számára sem, de a rendszeresnek nevezhető megjelenés, a témaválasztás mindenestre ezt sugallja. Hiszen a *Válság és hagyomány* című jelen kötetében olvasható

dolgozatok döntő többsége eredetileg a Kortárs hasábjain jelent meg 2005 és 2013 között, de egy interjúja lassan már negyed évszázaddal ezelőtt, 1990-ben készült és a Hitel lapjain látott napvilágot, kettő pedig a Magyar Nemzet 2002-es évfolyamában. A szerző érzékenységét, látásmódjának sajátosságait végül is bizonyító erővel tükrözik vissza azok a kérdéskörök, amelyeket körüljárt, amelyekről gondolkodott, azok a kötetek, amelyeket elemzett, s nem utolsósorban azok a személyek, akikkel beszélgetett. Az írások széleskörű tájékozottságról, sok ismeretről, mély tartalomról, a szív és a lélek szerepéről, az igényes megformálásról tanúskodnak, s e jellemzőket nem cáfolják, inkább erősítik Aczél Petra előszavának szokatlanul tetsző, de lényegre koncentráló, találó megállapításai. Nevezetesen, hogy „holttérkezelő”-nek nevezi Varga Máriát, könyvét pedig „amolyan kulturális holtterfigyelő”-nek. „Jó helyre elhelyezett tiszta tükör, amelyből élesebb képet kapunk az útról, a viszonyokról és a »kísérőkről«.” Ez a kötet „nem arról szól, hogy mi áll előttünk, és nem is arról, mit hagytunk magunk mögött. Arról szól, amit éppen most felejtünk el: válságról, hagyományról, irodalomról és értelmiségi gondolkodásról... Három műfajból tart tükröt nemzet, erkölcs, irodalom és nyelv elé... Nem fed fel, nem lepez le semmit, nem tár fel titkokat, hanem oda mutat, ahol eddig talán semmit nem vettünk észre. Meggyőző műveltséggel, olvasmányos stílussal a holtterbe világít. Vajon lemondhatunk-e arról, hogy alaposan megnézzük, amit így végre megláthatunk?”

A kérdés költői, a válasz adott: Varga Mária könyvét olvasni kell. S hogy konkrétan miért, arra az alábbiakban következnek néhány példa. A *Tanulmányok* fejezetcím alatt három írás szerepel, ebből az első meríti ki egyértelműen az említett országos, sőt nemzetközi horizontú megközelítésmódot, amennyiben *A regény mint a lét egyedül érvényes értelmezése* című opus a párhuzamokat keresi három különböző indíttatású és világlátású teoretikus – Hamvas Béla, Lukács György és az orosz irodalomtudós, filozófus, Dosztojevszkij-szakértő, Mihail Bahtyin (1895-1975) – regényelméletében. A kronológiailag második dolgozat a *Bátor népnek van hazája* nem irodalmi témájú, de minden művészetre hatással lévő bátorságot mint etikai kategóriát elemzi, abból az apropóból illetve aspektusból, hogy 2005-ben a Magyar Országgyűlés Balassagyarmatnak ítélte a „Civitas fortissima”, azaz a „Legbátrabb város” címet, 2006-ben pedig a Magyar Örökség-díjat is megkapta a település azért a hősi magatartásért, amelyet lakosai 1919 januárjában a „csehkiverésként” számon tartott honmentő akció során tanúsítottak. A Mikszáth-tanulmánynak a „nagy palóc” révén eleve van nógrádi beágyazottsága, de az írás nem erről szól. Azt a „máig nem szűnő polémiát” eleveníti fel, amely arra tesz kísérletet, hogy „miképpen lehetne Mikszáth munkásságát besorolni a változó stílusirányok, művészi világképek, „paradigmák” egyikébe-másikába.” Varga Mária

jó néhány magyar szaktekintélyre – és egy-két külföldre is – hivatkozva alakítja saját véleményét, amelyet írása címében – *Mikszáth Kálmán, a bölcs realista* – meg is előlegez. Ezzel – akár szó szerint is – szinkronban állnak következtetései: „Mikszáth – bölcs emberre jellemző módon – az arany középutat célozta meg minden téren. Ezen azt értjük, hogy az ellentétes minőségek között félúton (európai szemlélettel élve), illetve egy minőség szélső pólusaitól egyenlő távolságra (keleti módon szemlélve) helyezkedett el... Kiegyensúlyozott gondolkodásra, látásmódra törekszik. Éppen emiatt sorolják időnként ellentétes irányzatokhoz, vagy tekintenek rá éppen ellentétek kiegyenlítőjeként... A dolgok, jelenségek viszonyrendszerben való bemutatása Mikszáthnak is egyik legjellemzőbb írói módszere... Ő, az író nem von le konzekvenciát, nem mond ítéletet, csupán ábrázol.”

A *Kritikák* című fejezet kilenc írást tartalmaz s három kötetre – felettébb érdekes módon, nyilván valami sajátos vonzalom, netán személyes kapcsolat folyamányaként –, Jámborné Balog Tünde, a festőnek indult, az utóbbi években szépíróként is aktív makói tanárember könyveire, két novellagyűjteményre és egy gasztronómiai kötetre reflektál. Ferdinándy György könyve, a *Magányos gerle* című tematikus novellafüzér, lírai önéletrajz révén Varga Mária egy olyan alkotóra hívja fel a figyelmet, aki „folyton a saját életét írja.” A francia és Puerto Rico-i emigrációból a rendszerváltáskor hazatért író igencsak foglalkoztatja az a kérdés, hogy „miért nem tud ő igazi regényt írni?”, illetve hogy „miért nem terem a magyar irodalom igazi nagyregényt?” „Nem nyelvünkkel és nem gondolkodásmódunkkal van bajunk. A baj a valósággal van, amibe beleszülettünk itt, a művelt világ közepén. A valóság tényei azok, amelyek érthetetlenek, tehát érdektelenek” („tudniillik a Nyugat számára” – teszi hozzá Varga Mária.). Ugyancsak emigráns – Londonban élt – és visszajött író volt a 2008-ban elhunyt Czigány Lóránt. Az *Irodalom kényszerzubbonnyban* című kötetét Varga Mária ugyancsak nem véletlenül választhatta elemzés tárgyául, merthogy az egy másik magyar jelenséget, a politikához való ellentmondásos, esetenként abszurd viszonyt állítja reflektorfénybe. Nem szívderítő ugyan, de igaz a végkövetkeztetése: „Czigány Lóránt könyve sokféle tanulságot hordoz – ki-ki élményei, tapasztalatai szerint vonja majd le. A bemutatott jelenségek ugyan valószínűleg soha nem fognak ugyanúgy lejátszódni, de amíg nem tudatosan és éber módon élünk, addig ostoba érdekkörök újra meg újra »államosítják«, »globalizálják«, kimossák az agyunkat azért, hogy kiszolgáltatott állapotban – »tudati kényszerzubbonnyban« – tartsanak.” Faludi Ádám *Országúti firkáló* című kötetének elemzése – amellet, hogy kiemeli a szerző érdemeit az úgynevezett „ellenkultúra” nosztalgikus, ironikus felhangokkal teli megjelenítése kapcsán – egyszersmind azt is példázza: Varga Mária kimondja, vállalja az egyértelműen bíráló véleményét is, amikor erőltetettséget, öncélúságot tapasztal az írásokban. A nagy

formátumú, eredeti gondolkodású és sokáig háttérbe szorított, elhallgatott író, bölcselő Hamvas Béla neve – anélkül, hogy munkássága, bármelyik műve direkten, önálló témaként szerepelne a kötetben – gyakran feltűnik a *Válság és hagyomány* lapjain, így a kritikák között is. Annál is inkább, mert amikor Kemény Katalin *Hét fátyol* című, 2009-ben megjelent kötetéről a Kortárs 2011/1-es számában szó esett, megkerülhetetlen volt annak a megállapítása, hogy a 2004-ben elhunyt szerző – noha önálló alkotó volt – Hamvas Béla feleségeként, szellemi hagyatékának egykori gondozójaként is ismertté vált. Olyannyira, hogy „mint Gulyás Pál, a család egyik barátja frappánsan megjegyezte, Katalint sem elválasztani nem lehet Hamvastól, sem összetéveszteni vele.”

Az *Interjúk* fejezet is „velük” kezdődik: Varga Mária 1990-ben kérdezte az özvegyet, hogy vajon a „későn jött Kossuth-díj”-hoz illetve az akkoriban bekövetkezett társadalmi változásokhoz mit szolt volna a halála után több mint húsz évvel posztumusz kitüntetésben részesült, s ezáltal rehabilitált Hamvas Béla. Thiel Katalin művészettörténész – a következő interjúalany – ugyancsak Hamvas Béla ürügyén került a megkérdezettek közé. A további hét beszélgetés minden főszereplője – Bolberitz Pál katolikus pap, filozófus, Mezei Balázs vallásteoretikus, Bókay Antal irodalomtörténész, Molnár Tamás filozófus, politológus, Szegedy-Maszák Mihály irodalomtudós, Finta József építész és Pléh Csaba pszichológus – kiemelkedő képviselője a magyar tudományos, szellemi életnek. Sokat lehet abból okulni, ahogyan és amiről Varga Mária kérdezte őket, és értelemszerűen még többet azokból a megszívlelendő gondolatokból, amelyeket ezek az eminens emberek válaszként megfogalmaztak. Finta József egy fontos mondata azért kerül ide, mert terveivel évtizedekkel ezelőtt a nógrádi megyeszékhely, Salgótarján városközpontját is formálta: „...a technika csupán szolgálat, lehetőség ahhoz, hogy az általunk megkövetelt, kívánt élettereket létrehozza” – mondta a Kossuth-díjas, akadémikus építész.

Varga Mária könyvének felelős kiadója a balassagyarmati gyökerű Matúz Gábor újságíró, a 2007-ben szülővárosában létrehozott média intézet igazgatója – többek között *A legbátrabb város* című dokumentum-játékfilm rendezője, forgatókönyvírója, producere – a Civitas Fortissima Múzeum alapítója volt, a megjelenést a Jobbágy Károly Alapítvány és az Ipoly-parti város önkormányzata támogatta.

(Közép-európai Média Intézet, Balassagyarmat, 2014)

Aki festőkészletét adta Balázs Jánosnak

TARNÓCZI LÁSZLÓ

Decemberben hatvanötödik születésnapját ünnepli a salgótarjáni Botos Zoltán. A festőművész látásmódját gyermekkorának helyszíne, a belváros Cigánydombjának különös világa határozta meg. S ha csupán annyit tett volna egész életében, hogy a saját festőkészletét adja a ma már európai hírű filozófus, költő-festőművésznek, a „cigánydombi József Attilaként” emlegetett Balázs Jánosnak, s ráveszi, hogy újra ecsetet fogjon a kezébe, Botos Zoltán már azzal is kiérdemelné, hogy a neve majd fönnymaradjon az utókornak. Csakhogy a halk szavú ember maga is alkotó, akinek a képeit keresik, s akiről tisztelettel beszélnek a nógrádi művésztársai.

Amikor tizenhat évvel ezelőtt Botos Zoltán Salgótarján peremkerületébe, Zagypapálfalvára költözött, első dolgai közt volt, hogy a helyi közösségnek is megmutassa: ide sem jött üres kézzel. Festményeit akkor az Arany János Iskolában láthatták, s épp e cikk szerzőjének adatott meg, hogy a tárlatot a nagyközönség figyelmébe ajánlja. Zoltán festőművészi pályája akkor már fölfelé ívelt. Huszonöt éve ugyanis gyermekkori jó barátja, a salgótarjáni származású szobrász, Szabó Tamás saját költségén elvitte őt a mártélyi művésztelepre, ahol szinte szárnyakat kapott. Mert ugyan Botos Zoltán rajzait, akvarellfestményeit már iskolás korában beválogatták országos kiállításokra, mégsem bízott eléggé önmagában. Ezen a művésztelepen azonban barátokra lelt és sok-sok visszaigazolást kapott. Ráadásul festőként is megérintette a táj, s impresszionista hatású olajképeket kezdett festeni, amelyek aztán sokfelé eljutottak, amerikai és németországi gyűjtő is vett

közülük – a legfrissebb alkotásait pedig a Dornyay Béla Múzeum Városi Galériájában láthattuk az őszen.

Botos Zoltán decemberben 65 éves. Salgótarjáni születésű, gyermekkorának tükörcserepei a Pécskő utcában, a Cigánydombon szóródtak szét. Édesapja szobafestő-mázoló volt, édesanyja pedig a piacon használtcikk-kereskedéssel foglalkozott. A szülők mind a hét gyereküknek szakmát adtak a kezébe – mondja büszkén Zoltán. Magyarozatként pedig hozzáteszi, hogy ezt akkoriban nem minden család mondhatta el magáról. Zoltán jól tanult, így ő a képkeretező szakmája megszerzése előtt még sikeres érettségi vizsgát is tett a régi Madách Imre Gimnáziumban, aztán a „Stész”-ben csoportvezetőként dolgozó bátyja mellett helyezkedett el. Feleségével, Líviával két leánygyermeket és egy fiút neveltek fel. Mindhármuknak szakmája van, a leányok itthon élnek, Zoltán szakácsként Angliában vállalt munkát, csaposként jelenleg is ott dolgozik.

Jövőre ünnepeljük Balázs János születésének 110. évfordulóját. Az alsókubinyi származású, kisgyerekként a tarjáni Cigánydombra került későbbi költő, filozófus és festőművész iskolát alig járt, elhajított újságlapokból, a Botos Zoltán édesapjától kapott könyvekből és magányból tanulta mindazt, amit tudott. Balázs János első verseinek kéziratai, miként korai, szuggesztív festményei sajnos örökre eltűntek: a papírral be-begyűjtottak, s a putrijában, ahol élt, a festmények akkor mentek tönkre, amikor egy sárömléskor beszakadt a ház fala, s a konyhaként, hálóként is használt egyetlen szobába beömlött a víz. Minden odaveszett. Akkor azt mondta, soha nem fog már festeni.

Balázs János kevés embert engedett közel magához, inkább csak a gyerekeket, akik csodálták különös világát, és álméltak virtuóz hegedűjátékán. Gyerekként Szabó Tamás és Botos Zoltán is sokszor megfordult nála. Zoltán így jól emlékezett a szoba falán a 10-20 filléres rajzlapokra készült képekre. Biztatta „János bácsit”, fessen újra. Szabódott az öreg, ugyanakkor csodálkozott is, hogy a gimnazista diákok még emlékeztek az alkotásaira. Zoltán mindenestre nála hagyta a festőkészletét. Másnapra aztán megszületett a ma is meglévő első Balázs János-kép, és sorra a többi, amelyek a világot járják, s amelyeket már hamisítanak is.

Botos Zoltán a sokoldalú művésszel annak haláláig szoros barátságot ápolt. S hogy atyai barátjáról az emlékei ne vesszenek el, le is írta azokat. Brunda Gusztáv segítségével pedig egy pályázati támogatást is elnyert a kiadáshoz. *Beszélgetéseim Balázs Jánossal* címen így hamarosan napvilágot láthat Botos Zoltán könyve, melynek kéziratát ismerve azt már most jó szívvel ajánlhatom az olvasóknak Palócföldön és szerte a nagyvilágban.

● ÁDÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat) költő ● BALOGH GERGŐ (1991, Budapest) költő ● BARNA PÉTER (1988, Sárospatak) kritikus, szerkesztő, újságíró ● CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan) író, újságíró ● DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő ● GRENDEL LAJOS (1948, Léva) író ● HORVÁTH ELŐD BENJAMIN (1988, Marosvásárhely) költő, író ● KISS JUDIT ÁGNES (1973, Budapest) költő, író ● N. TÓTH ANIKÓ (1967, Zseliz) író, irodalomtörténész ● NAGYPÁL ISTVÁN (1987, Budapest) költő, író ● PAPP DÉNES (1980, Miskolc) író, költő, zenész ● PUCHER BÁLINT (1989, Pécs) költő, kritikus ● STERMECZKY ZSOLT GÁBOR (1992, Budapest) költő, kritikus ● SZÁSZI ZOLTÁN (1964, Tornalja) író, költő ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● TANOS MÁRTON (1986, Budapest) irodalomtörténész ● TARNÓCZI LÁSZLÓ (1963, Miskolc) újságíró ● TATÁR SÁNDOR (1962, Budapest) költő, műfordító ● VASI FERENC ZOLTÁN (1966, Tata) költő ● WIRÁGH ANDRÁS (1982, Hatvan) irodalomtörténész ●

KOVÁCS BODOR SÁNDOR (1955. jan. 26., Vác) dokumentumfilm, fotográfus ● 1988–1990: videófilm-szerkesztő képzés, vezetőtanára Buglya Sándor ● 1994–2002: a Soros Alapítvány ösztöndíjasa ● 2005-től a Pannonhalmi Arcus Temporum Művészeti Fesztivál dokumentumfilmese ● 2007-től a Rónai Művésztelep (Rónart), 2010-ben a Rónai Anzix (Európa legkisebb intermédia fesztiválja) szervezője ● LEGFONTOSABB ÖNÁLLÓ FOTÓKIÁLLÍTÁSOK: *Jelenetek egy el nem készült filmből* (Balassagyarmat, 1995); *Egy hely...Jeruzsálem* (Salgótarján, 2001); *„Bárki vagy...”* (Szeged, 2005); *Cigánygyerekek* (Salgótarján, 2005), *Retrospektív* (Salgótarján, 2011); külföldi tárlatok (Párizs, 2002; Antwerpen, Eupen, 2004) ● LEGFONTOSABB DÍJAK: *Városi Televíziók Országos Fesztiválja*, 1994 (II. díj); *43. Országos Független Filmszemle*, 1996 („Az év portréfilmese”. Független producerek díja); *Izrael képekben*, 2008 (Portré kategória I. díj, Élet kategória II. díj, Közönség díj, I. díj); *Új Magyarország*, 2009 (II. díj); *Duna-legendárium – A litera.hu pályázata*, 2011 (I. díj), *André Kertész Fotópályázat*, 2012 (I. díj) ●

Ára: ötszáz forint

„...mintha emlék és indulat egyszerre
elzsibbadt volna bennük.”

Mészöly Miklós

nka

9770555886008 14006